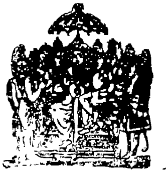
శ్రీరామ శ్శరణం మమ

చతుర్వింశత్యార్ష రామాయణ గుణోపసంహారాత్మక

శ్రీరామాయణసారోద్ధారః

ఉత్తరకాండః

కేవలసంస్కృత గ్రంథ తృతీయభాగః

ఇత్యేతద్గ్రంథకర్తా

1) పౌరాణిక విశారద 2) రామాయణ సుధాసాగర 3) అభినవవాల్మీకి

4) విమర్శకాగ్రేసర 5) బాల సరస్వతీ ఇత్యాది బిరుదాంకిత

శ్రీ కాశీవందిత

ములుకుట్లోపనామక బ్రహ్మశ్రీ నరసింహావధానిపాకయాజీ

(రామాయణశాస్త్రీతి ప్రథితః)

ఆంగ్లేయ 1971 వర్షసమయేతు 79 వర్షవయోవృద్ధః

చిత్రకూటాశ్రమమ్ - కృష్ణలంక - విజయవాడ-2

(క్రయధనం రు.10—50

కేవల సంస్కృత శ్రీ రామాయణసారోద్ధార

ఉత్తరకాండ తృతీయభాగ

విషయ సూచికా

భూమికాయాం

అథ శ్రీ రామాయణసారోద్ధారే ఉత్తరకాండే

30 సర్గారంభః

శ్రీ రామ శ్శరణం మమ

కేవల సంస్కృత శ్రీ రామాయణ సారోద్ధారే

ఉత్తరకాండే తృతీయభాగగ్రంధస్థ

దోషాదోష పత్రికా

ప్రథమతః భూమికాయాం

పుట	పంక్తౌ	దోషః	శుద్ధః
35	19	స్మృతేర్వేద	అయస్సువర్ణతా
		అయస్సువర్ణతా	స్మృతేర్వేదవిరోధే
36	1	32	36
	6	ములుకుట్టో	ములుకుట్లో

తతః రామాయణ సారోద్ధార ఉత్తరకాండ

30 సర్గారంభః

1	7	రాజ్యవర్త్యై	రాజర్షివర్త్యై
16	10	జాయతే	జ్ఞాయతే
18	11	నావబుధ్యాది	నజ్ఞో బుధ్యాది
23	6	మయాతీత	మయాతత
26	13	వర ప్రసీద	వరం ప్రసీద
40	3	భనే న్ముక్తి	భవే న్ముక్తి
44	9	విప్పృత్త	వివృత్త

53	6	ఐతరేయకే	ఐతరేయక
	20	ఇని	ఇతి
54	15	ప్రతతిష్ఠా	ప్రతిష్ఠా
59	6	దేహినా	దేహీనా
73	12	జానీద్రైనం	జానీద్వైనం
78	12	రాజ్యం	పుత్రం
86	10	దర్భపుంజైః	దర్భపుంజీలైః
87	15	గ్రహాత్ప్వనః	గ్రహీత్ప్వనః
96	13	రేషుచి	కేషుచి
114	13	త్యక్త్వోదశర	పత్రాంతే పతితవ్యం
126	13	పజాపీడ	ప్రజాపీడ
130	5	25	**25 — మహాబలః**

శ్రీరామ శరణం మమ

శ్రీ రామాయణ సారోద్ధారే
ఉత్తరకాండ తృతీయ భాగస్య
భూమికా

భో భో మహాశయాః ! పండితా రామభక్తాః !

అవధత్త మద్వచనే నా విదితం భవతా మేతత్ - సర్వేషాం ప్రమాణభూత వేదవేదాంగ సంహితా పురాణేతి హాసాగమ తంత్రాదీనాం మూలభూతం శ్రీమద్రామాయణాఖ్య పవిత్రగ్రంథ మితి తదప్యనేకార్ష ప్రణీతమ స్తీతిచ సర్వేషాం మూలభూతం ప్రాచేతసా గ్రథితం శతకోటి ప్రమాణ మితిచ విదిత మేవ. తథాహి

శ్లో॥ శృణ్వాన్ రామాయణం భక్త్యా యః పాదం పద మేవవా,
సయాతి బ్రహ్మణస్థానం బ్రహ్మణా పూజ్యతే సదా॥ ఇతి

శ్లో॥ దేవాశ్చ సర్వే తుష్యంతి పఠనా చ్ఛ్రవణా త్తథా,
రామాయణస్య శ్రవణా త్తుష్యంతి పితరర్షయః॥ ఇతి

శ్లో॥ సంస్కృతం రామచరితం పరిత్యజ్య నరాధమః
పఠన్ భాషేతరకృతం కథం తరతి పాపధీః॥

షున్నివృత్తి ర్భోజనేన వినా తత్కథయా కథమ్॥
ఇతి చోక్తత్వాత్

పునశ్చ రామాయణం నామ సాక్షాద్గాయత్రీ మంత్రార్థ ఏవేతి శ్రుతిః॥ అభిభూరోం అధో రామా సావిత్రౌ- ఇతి శ్రు॥ గాయత్రీవా ఇదగ్ం సర్వం

శ్రు॥ దేవానాం ధామనామాసి విశ్వమసి విశ్వాయుః సర్వమసి సర్వాయుః స్మృ॥ తద్గాయత్ర్యా స్వరూపం తద్రామాయణ మితిస్మృతం॥ ఇత్యాదినా పూర్వోక్తం జ్ఞాతుం శక్యతే

తద్గాయత్ర్యా మంత్రార్థస్తు- శ్రీమద్రామాయణ బాలకాండే సాక్షాత్పరమాత్మాపి మాయామానుషరూపేణ శ్రీరామ ఇతి నామ్నా సూర్యవంశే అవతతారేతి కథనాత్ "తత్సవితు"రితి శబ్దార్థః అయోధ్యాకాండేతు తచ్ఛ్రీరామస్యానంత కల్యాణగుణ వర్ణనాత్ "వరేణ్య" శబ్దార్థః ఆరణ్య కిష్కింధా కాండయో శ్శ్రీరామస్య అనంత తేజో విశేష ప్రతిపాదనాత్ "భర్గ" శబ్దార్థః సుందరకాండేతు శ్రీరామస్య దివ్య మంగళ స్వరూప నిర్దోష కల్యాణ గుణ వర్ణనాత్ "దేవ" శబ్దార్థః. యుద్ధకాండే సాక్షాచ్ఛ్రీరా

మస్య శరణాగత రక్షణవర్ణనాత్ ధీమహీతి శబ్దార్థ ఇతిచ తత
శ్చాంతిమే చోత్తరేకాండే సాక్షాచ్ఛ్రీరామస్య మాహా
స్వరూప ప్రస్తావనాత్ "ధియోయోనః ప్రచోదయా" ఇతి
తృతీయపాదార్థ ఇతిచ ఆహత్య చతుర్వింశతి గాయత్ర్య
ద్యక్షర శ్లోకాదిమపూర్వక చతుర్వింశ త్సహస్ర శ్లోక గ్రంథ
పూరణాత్ పూర్వోక్తార్థమేవోరరీక్రియతే ఇతి పండితవర్యా
ణాం సర్వేషాం విదితమేవ

తేషు రామాయణ గ్రంథేషు శ్రీమద్వాల్మీకిరామా
యణగ్రంథే స్వేష్ట దేవతాధిక్య నిరూపణార్థ మితరదేవతా
నిందాసూచక వచనాని తద్వ్యాఖ్యానేషు స్వీయవచనాని
సాధారణ వైష్ణవైః ప్రక్షిప్తానీతిచ

తాని విహాయ శ్రీమద్రామాయణ గ్రంథార్థవిజ్ఞానా
దేవ ముక్తిరితి జ్ఞాయతే కుత ఇతిచేత్. భగవంతమపి సాక్షా
ద్భగవత్స్వరూప భావనాదేవ ముక్తిరితి- నోచే త్తన్నలభ్యత
ఇతిచ విజ్ఞాయతే కథమితిచేత్ శ్రీమన్మహాభారతే కౌరవ
సభాయాం తత్రత్య జనా స్సర్వేపి శ్రీకృష్ణదర్శనం కృతవంతా
ఏవ ఖలు? కింతు తం భగవంతమితి శ్రీమద్భీష్మవిదురాది
కేచన భక్తా ఏవ విదుః. తేషామేవ ముక్తిః- నేతరేషాం -
ఇతిచ సుష్ఠు తద్గ్రంథాదేవావగమ్యతే.

అతః తాని విసర్జనీయాని.తథాచ, రామాయణశబ్ద వ్యుత్పత్తిరనేకధా పండితా వక్ష్యంతి.తథాహి రామాయణం నామ –

శ్లో। యదిహాస్తి తదన్యత్ర యన్నేహాస్తి న కుత్రచిత్,
రామాయణం నామగ్రంథం వేదవేదాంగ బోధకం॥

ఇతి శ్రీ శ్రీ తత్వసంగ్రహ రామాయణే వాల్మీకినైవోక్తత్వాత్ – తద్వాల్మీకిరామాయణం త్వద్య ఆంధ్ర ద్రావిడ కర్ణాటక దేశత్రయే ఏవ ఆంధ్రాక్షరైః ముద్రిత గ్రంథాః విశేషేణ దృశ్యంతే కింతు తేషు ప్రక్షిప్తవచనాని పూర్వ మీమాంసాశాస్త్రోక్త''నహినిందా''న్యాయ మనుసృత్య తాని కేవల స్తుత్యర్థ వాదపరాణ్యేవేతి, న సిద్ధాంతవచనానీతిచ మత్వా తద్వాక్యాని న స్వీకర్తవ్యానీతి ఘోష్యతే। తాని సర్వాణి ప్రక్షిప్తవచనా న్యత్ర ప్రదర్శయితుం నాహం శక్తః।తథాపి స్థాలీ పులాకన్యాయేన తత్ర తత్ర కించిన్మాత్ర విశేషాణ్యేవ శ్రీరామచంద్ర ప్రేరణయా ప్రదర్శయిష్యామి ।

భోభోః శ్రీ రామభక్త పండిత భాగవత మహాశయాః అహంతు మదీయ బాల్యే "వరంగల్" నామక ఏకశిలానగరే వీరశైవానాం మధ్యే వర్తత్రియం స్థిత్వా వేద విద్యాభ్యాసం కృత్వా తత్సమీపస్థ "యాదగిరి" నామక నృసింహస్వామిక్షేత్రే వేదపరీక్షాయాం ఉత్తీర్య యోగ్యతా పత్రిమపి లబ్ధవానస్మి. తతఃపరం మధ్యమే వయసి సాక్షాచ్ఛ్రీరంగక్షేత్రే తత్ప్రాంతే కరూరు ప్రదేశేషుచ వింశతి వర్ష పర్యంతంవసన్ సాహిత్య వ్యాకరణ జ్యోతిష వైద్య సంగీతాది విద్యాభ్యాసం పరమవైష్ణవై స్సహ కుర్వన్ పౌరాణిక వృత్త్యాచ స్థితోఽస్మి.

ఏతేన మమ కించిచ్ఛ్రీవ వైష్ణవ ధర్మాణి తేషా ముచ్చావచ పరస్పరదూషణాని చ విదిత ప్రాయాణ్యే వేతి నివేదయామి. తద్వైత త్సాహస కృత్యే కారణమితి విజ్ఞాప యామి. సందిహానైః శ్రీమద్వాల్మీకిరామాయణ గోవింద రాజాది వ్యాఖ్యానేషు ప్రత్యక్షీక్రియతాం. మదీయ సాహసం క్షమ్యతామితి విజ్ఞాపయామి॥

అన్యచ్చ అస్మద్దేశే ఆంధ్రాక్షరై ర్ముద్రిత వాల్మీకి రామాయణే ఉత్తరకాండాంతిమభాగే గాయత్రి 24 అక్షరా త్మికయామేవ రాత్రి మిత్యుక్త శ్లోకాదారభ్య సహస్ర

శ్లోకాని నసంతి. కింతు — "తద్గ్రంథస్థాధ్యాయ" శ్లోక గణనే 647 సర్గాః 24253 శ్లోకాని దృశ్యంతే. కింతు బొంబాయ్యాం ముద్రిత నాగరాక్షర గ్రంథేతు సర్గాః 560 శ్లోకాస్తు 24000 ఏవ దృశ్యంతే. తత్కారణం కేవల ప్రక్షిప్త భాగ కల్పనమేవేతి సుస్పష్టం వ్యజ్యతే।

శ్రీమద్వాల్మీకిరామాయణవ్యాఖ్యానే ప్రక్షిప్తవచనాని

1 బాలకాండే 43 సర్గే 23 శ్లోకే గంగావతరణఘట్టే

శ్లో॥ తచ్ఛంకర శిరోభ్రష్టం భ్రష్టం భూమితలే పునః
భవాంగ పతితం తోయం పవిత్రమితిపస్పృశుః॥

ఇత్యుక్త శ్లోకస్య శ్రీ గోవిందరాజ వ్యాఖ్యానమధ్యే శివద్వేష పురస్సరం శివనిందా ప్రక్షిప్తభాగ మేవం దృశ్యతే. తత్కిమితిచేత్ ? అత్రత్య భ్రష్టశబ్దస్య అపవిత్రమితి. పతితశబ్దస్య పాపభూయిష్ఠ మితిచ. అర్థం మనసి నిధాయ శివస్తు కేవలా అపవిత్ర స్వరూపత్వాత్ పుణ్యస్వరూప పవిత్ర గంగాపి తత్పూర్వం సాక్షాచ్ఛ్రీ మహావిష్ణు పాదోద్భవత్వాదతిపవిత్ర స్వరూపాపి శివస్పర్శాత్ అపవిత్ర స్వరూపాభూత్ ఇతి

తథాపి " నదీ వేగేన శుద్ధ్యతి " ఇతి స్మరణాత్ తద్గంగాయామపి కించిత్పవిత్ర మస్త్యేవేతి మత్వా త

దుదకం దేవాదయః పస్ప్రుశుః నతుసస్నుః. శివోపి—

శ్లో॥ "వ్యరోచత" తదాత్మోయం నిర్మలం గతకల్మషం.

ఇత్యుక్తత్వాత్ త ద్గంగాం స్వమూర్ధ్ని దధారేతి. అతఏవ భారతేపి॥ శ్లో॥ తదంబు పతితం దృష్ట్వా దధార శిరసా హరః, పాలనార్థం జటామధ్యే యోగ్యోస్మీతి దధార సః॥

ఇతిశ్లోకం విలిఖ్యతచ్ఛ్లోకస్థపాలనార్థ మిత్యుక్తపదస్య పావనార్థమితి పరిష్కృష్యముదాహ్రితాః నచైతావన్మాత్రం, తత్పూర్వం, శ్లో॥ సాతస్మిన్ పతితాపుణ్యా పుణ్యేరుద్రస్య మూర్ధని, ఇత్యుక్త శ్లోకస్థ ద్వితీయ పుణ్యశబ్దాస్యాపి అపుణ్యే రుద్రస్య మూర్ధనీతి పరిశ్లేషత్వమపి పరిష్కృతాః। పునశ్చ బాలకాండాంతిమేభాగే శ్రీరామ పరశురామ సంవాదే శ్లో జృంభితం తద్ధనుర్దృష్ట్వా శైవం విష్ణుపరాక్రమైః, అధికం మేనిరే విష్ణుం। దేవాస్సర్షి గణాస్తదా। ఇత్యుక్త శ్లోకవ్యాఖ్యానేపి మహాదేవ శబ్దః మహావృషభ స్సమాఖ్యాయితః। ఇత్యాది పరికల్ప వాక్యమపి పరిష్కృతాః తథైవ అయోధ్యాకాండే

ద్వితీయసర్గేపి 18 శ్లోకే దశరథః స్వీయప్రజానీకంప్రతి శ్రీ రామస్య రాజ్యార్హ సద్గుణ వర్ణన ప్రసంగే శ్లో॥ అనురూప స్సవై నాథః లక్ష్మీవాన్ లక్ష్మణాగ్రజః॥ ఇత్యుక్త శ్లోకస్య గోవిందరాజ వ్యాఖ్యానమధ్యే శ్రీరామః అనురూపః అతి సుందరః। శివసంబంధ విరూపాక్షా ద్యమంగళరూప రహితః ఇతి వాక్యమపి ప్రక్షిప్తః॥

పునశ్చ అయోధ్యాకాండే చిత్రకూటాశ్రమే శ్రీరామ కృత వైశ్వదేవ బలిప్రదాన సందర్భే,

శ్లో॥ వైశ్వదేవ బలింకృత్వా రౌద్రం వైష్ణవమేవచ। జపం చ న్యాయతఃకృత్వా స్నాత్వా నద్యాం యథావిధి॥ ఇత్యుక్త శ్లోకస్య గోవిందరాజ వ్యాఖ్యానమధ్యేతు ఏతధా ప్రక్షిప్తః। వైశ్వదేవే శివబలి ప్రదానానంతరం స్నానకారణం కిమితి చేత్ రుద్రయాగకరణానంతరం పునః స్నానం శాస్త్రవిధాన త్వాత్. అతఏవ సాధారణతః రుద్రహోమానంతరం "అప ఉపస్పృశ్య, ఇతి విధానాత్।

ఇతః పూర్వం గంగావతరణఘట్టే పస్పృశుః॥ ఇత్యత్ర గంగా స్పర్శనమేవ కృతవంతః నతుసస్నుః।ఇత్యుక్త స్పర్శన శబ్దస్య స్నాననిషేధం ప్రతిపాద్య అత్రతు "అపఉపస్పృశ్య, ఇత్యత్ర స్పర్శనశబ్దస్య స్నాన మిత్యర్థ ప్రకల్పనం కేవల

మహాభినివేశన ఏవేతి వ్యజ్యతే॥

కిఞ్చారణ్యకాండే అగస్త్యాశ్రమే శ్రీరామం ప్రతి అగస్త్యశిష్యాః తత్రత్య బ్రహ్మాది దేవతాస్థానాని నిరూప్య తత్ర శివస్థానం నోక్తత్వాత్ -శివస్తు
అతఏవ సతు తత్ర నాస్తీతి

తత్ప్రాజనమపి కేచన తామస పురాణాన్యపి ప్రమాణాన్యేనేతి భ్రాన్త్యా కుర్వంతీతిచ ప్రక్షిప్తాః- మహాశయాః ఇత్యేతదా కాండస ప్రక్షేప బహూని శివసింహా ప్రాయ క్త్వచ నాని ప్రక్షిప్తాని. తాని సర్వాణి ప్రదర్శయితుం గ్రంథవిస్తర భయాత్ పరమ్య ఏతావన్మాత్రం విలఖ్య ఇతఃపరం తేషాం సమాధానం శ్రీమద్రామాయణార్ధ సంప్రదాయవిద మహాశయానుగృహీత వాక్యాన్యత్ర సంగ్రహేణ నివేదయా మీతి శం

అథాత్ర పూర్వోక్త ప్రక్షిప్తవాక్య సమాధాన సిద్ధాంత వాక్యాని లిఖ్యన్తే.

తథాహి తేష్వాద్యం గంగావతరణఘట్టే -

శ్లో॥ తచ్ఛంకర శిరోభ్రష్టం - ఇత్యారభ్య -

(3)

భవాంగపతితం తోయం పవిత్రమితి పస్పృశుః।

ఇత్యుక్త శ్లోక వ్యాఖ్యాన భాగస్య సమాధానం కిమితి చేత్ తచ్ఛ్లోకానాం మధ్యస్థ వక్ష్యమాణ శ్లోకఏవ సమాధానాయాలం తథాహి.

శ్లో॥ వ్యరోచత తదా తోయం నిర్మలం గతకల్మషం,
తత్రదేవా స్సగంధర్వా వసుధాతలవాసినః॥
భవాంగపతితం తోయం పవిత్రమితి పస్పృశుః॥

ఇత్యుక్త్యా తత్పూర్వ పవిత్రరూప గంగాపి భవాంగ స్పర్శత్వేన పరమపావనమితి లోకత్రయే ప్యంగీకృతత్వాత్ - పవిత్రమితి పస్పృశుః - ఇత్యుక్త్యా తత్స్పర్శన మాత్రేణ సర్వపాపహారం భవతి. కిముత స్నానేనేతి విశేషార్థో ధ్వన్యతే

అపిచ లోకేతు సర్వేపి స్నానాత్పూర్వం గంగాస్పర్శన ప్రోక్షణాదికం కుర్వంతి తద్విధివిహితమేవ ఖలు తే తదనంతరం స్నానమపి చక్రురితి ధ్వన్యతే.

ద్వితీయస్తు - తత్పూర్వస్థ -

శ్లో॥ సా తస్మిన్ పతితా పుణ్యా పుణ్యే రుద్రస్య మూర్ధని।

ఇత్యుక్తశ్లోకస్థ పుణ్యాశబ్దద్వయేతు ప్రథమస్య పుణ్యే ఇతి ద్వితీయస్య అపుణ్యే ఇతి పదచ్ఛేదకల్పనం సర్వశాస్త్రవిరుద్ధం అర్థ జరతీయన్యాయం భవతీతి విదితమేవ సర్వేషాం

అన్యచ్చ సాపి గంగా ప్రథమతః న విష్ణుపాదోద్భవా. కింతు - శ్రు॥ రూ బ్రహ్మణ మితి శ్రుత్యాచ-

శ్లో॥ ధాతుః కమండల జలం తదురుక్రమస్య పాదావనేజన పవిత్రతయా నరేంద్రేతి. శ్రీమ ద్భాగవతోక్త్యాచ సా గంగాపి తత్పూర్వం పరమేష్ఠికమండలే వేదస్వరూపేణ శ్రు॥ "ఆపోవా ఇదగ్ం సర్వం" ఇతి శ్రుత్యా సర్వస్వ రూపేణచ స్థిత్వా తతఃపరం – "శ్రు॥ యజ్ఞోవై విష్ణుః" (పద ఏవ పాదః) ఇత్యుక్తత్వాత్, యజ్ఞాచరణ సాధనరూపా ఽభవదితి తదేవ వియ ద్విష్ణుపద మిత్యుక్త్యా – ఆకాశే స్థిత్వా – తతఃపరం– స్మృ॥ వేద శ్శివ శ్శివో వేదః – ఇత్యుక్త్యా శివస్య శిరసి ఉపనిషత్స్వరూపేణ (పరమాత్మ ప్రతిపాదనాత్) అతి పవిత్రమభూదతి. తదేవ భగీరథతపోబలేన – భూతలప్రాప్త్యా సర్వేషాం స్నానపాన స్పర్శనాది జ్ఞానసాధనరూపా ఽభూ దిత్యర్థః.

ఏతన్మధ్యే శివస్యాపవిత్రకల్పనం నోచితమితి కేవల కల్పిత మితిచ వ్యజ్యతే. తస్య నిదానం శ్రీమద్భాగవతే శ్రీమహా

విష్ణునైవ క్షీరసాగరమథనే సర్వదేవైస్సన్నిధౌ కృత పరశివ ప్రార్థనమేవ అలమితి దృశ్యతే తథాహి.

శ్లో॥ త్వాం మర్చయంతి కుశలాః ప్రపన్నార్తిహరం గురుం॥
గుణమయ్యా స్వశక్త్యాస్య సర్గస్థిత్యంతకారిణం॥
తత్సేవయా సకృద్ధ్యామన్ బ్రహ్మవిష్ణుశివాభిధాం,
త్వం బ్రహ్మ పరమం గుహ్యం సదా సద్భావభావనం,
నానాశక్తిభి రాభాస స్త్వమాత్మా జగదీశ్వరః,

ఇత్యాదినా అపిచ. శ్రీమ ద్వాల్మీకిరామాయణేపి బాలకాండే ఏతద్ఘట్టే ఏవ శ్రీ మహాదేవం ప్రతి శ్రీమహా విష్ణోర్వచనం -

శ్లో॥ ఉవాచైవం స్మితం కృత్వా రుద్రం శూలధృతం హరిః,
అగ్రపూజా మిమాం కృత్వా గృహాణేదం విషం ప్రభో,

ఇతి తత సత్రైవ 45 శ్లోకే-

దేవతానాం భయంద్రృష్ట్వా శ్రుత్వావాక్యంతు శౌరిణః,
హాలాహలం విషం ఘోరం సజగ్రాహామృతోపమం॥

ఇత్యస్తి
అపిచ త ద్భాగవతేపి హాలాహల పానానంతరం -

శ్లో॥ నిశమ్య తత్కృతం శంభో ర్దేవదేవస్య మీఢుషః,
ప్రజా దాక్షాయణీ బ్రహ్మ న్వైకుంఠశ్చ శశంసిరే॥

ఇత్యత్ర దృశ్యతే

పునశ్చ — శ్రీ మహాభారతేపి శాంత్యనుశాసనికపర్వణోః ప్రతిపాదిత శతరుద్రీయాదికే పరిదృశ్యమానే సాక్షాచ్ఛివస్య సర్వదేవతాశ్రేష్ఠత్వం సుస్పష్టం విజ్ఞాతుం శక్యతే

తృతీయస్తు-తథావిధం శివమపి శ్రీమద్వాల్మీకిరామాయణే శ్రీరామ పరశురామసంవాదే -

శ్లో॥ . స్తంభితోథ త్రిలోచనః,
జృంభితం త ద్ధను ర్దృష్ట్వా శైవం విష్ణుపరాక్రమైః.
అధికం మేనిరే విష్ణుం దేవా స్సగణా స్తదా॥

ఇత్యుక్తశ్లోకవ్యాఖ్యానే కృత కోలాహలస్య సమాధానం ఇతఃపూర్వమేవ శ్రీ రామాయణ సారోద్ధారరేతద్గ్రంథే ఏవ విస్తృతతయా వివృతం అత్రాపి కించి దుచ్యతే తథాహి

తత్ర శివస్తంభన కారణం శ్రీమన్మహాభారతే ఏవ-

శ్లో॥ అపి మత్సమరం ప్రాప్య భవిష్యసి మమాధికః,

తత్పూర్వసర్గే -

శ్లో॥ అత్రిదేవా స్సగంధర్వా స్సిద్ధాశ్చ పరమర్షయః,
అగస్త్యం నియతాహారం సతతం పర్యుపాసతే॥

ఇత్యుక్త్వా అత్రిస్థాః సర్వేపి భగవతోఽగస్త్యస్యోపాసకా ఏవేతి వ్యజ్యతే.

అగస్త్యస్తు శ్రీరామాద్యాగమనకాలే అగ్నిహోత్రోపాసనారత ఇతి తత్రైవ ప్రతిపాదనాత్.

శ్రు॥ రుద్రోవా ఏషః - యదగ్నిః॥

ఇతి శ్రుత్యా అగ్నిస్వరూప రుద్రారాధనమేవ కుర్వన్నాస్తే ఇతి. స్మృతత్వాత్ అగస్త్యో రుద్రారాధక ఏవేతి జ్ఞాయతే.

ఇత్యాద్యప్రస్తుత ప్రసంగం విహాయ కేవల శైవ మతాభినివేశన సాధారణ శైవైరపి ప్రలపిత విష్ణుదూషణ వాక్యాన్యపి పరిత్యజ్య ప్రధానతః వక్తవ్యాంశం నిరూప్యతే.

కింతు తయోః సాధారణ శైవాః విష్ణు దూషణ పర వాక్యాని కీ దృగ్విధాసీతిచే త్కించి దుచ్యతే.

శివం ప్రతి సాధారణ విష్ణుభక్తాః పూర్వోక్తం ప్రలపంతి కింతు కేవల విష్ణుభక్తాః -

"శివం మహాభాగవతం స్మరామి"

ఇత్యేవమేవ వక్ష్యంతి.

తేషాం శివద్వేషవచనాని ఉచ్యంతే

తథాహి- శివద్వేషిణః సాధారణ వైష్ణవాః-

శ్లో॥ స్త్రియాం శివా భూరిమాయు గోమాయు ర్మృగధూర్తకాః,

ఇతి నైఘంటికోక్త్యా శివఇత్యత్ర భూరిగోమాయురితి.

పునశ్చ -

శ్లో॥ శివా గౌరీ ఫేరవయోః॥ ఇతి కోశబలాత్ శివా ఇత్యత్ర ఫేరురితి అపిచ

శ్లో॥ క్లీబే శివం భద్ర మహోదకేషు ద్రవ్యే త్రిషుస్యాద్గిరిశేతు పుంసి॥ ఇతిచ

శ్లో॥ శివా భవే దామలకీ భవానీ హరీతకీ సక్తుఫలా సృగాలీ.

ఇతి నానార్థ రత్నమాలా -

శ్లో॥ శివో మోక్షే మహాదేవే పుండరీకద్రుమే పుమాన్,

సుఖే క్షేమ బలే క్లీబం శివాధాత్రీ ధూమరామధా।

అభయామలకీ గౌరీ ఫేరు సక్తు ఫలాస్వపి॥

ఇతి మేదినీకోశః. ఇత్యాద్యుక్త్యా శివోనామ గోమాయు రితి శివానామ ఫేరురితిచ తేషాం భ్రమా.

త త్పూర్వసర్గే -

శ్లో॥ అత్రిదేవా స్సగంధర్వా స్సిద్ధాశ్చ పరమర్షయః,
అగస్త్యం నియతాహారం సతతం పర్యుపాసతే॥

ఇత్యుక్త్యా అత్రిస్థాః సర్వేపి భగవతోఽగస్త్యస్యోపాసకా ఏవేతి వ్యజ్యతే.

అగస్త్యస్తు శ్రీరామాద్యాగమనకాలే అగ్నిహోత్రోపాసనారత ఇతి తత్రైవ ప్రతిపాదనాత్

శ్రు॥ రుద్రోవా ఏషః - యదగ్నిః॥

ఇతి శ్రుత్యా అగ్నిస్వరూప రుద్రారాధనమేవ కుర్వన్నాస్తే ఇతి స్మృతత్వాత్ అగస్త్యో రుద్రారాధక ఏవేతి జ్ఞాయతే.

ఇత్యాద్యప్రస్తుత ప్రసంగం విహాయ కేవల శైవ మతాభినివేశిన సాధారణ శైవైరపి ప్రలపిత విష్ణుదూషణ వాక్యాన్యపి పరిత్యజ్య ప్రధానతః వక్తవ్యాంశం నిరూప్యతే.

కింతు తయోః సాధారణ శైవాః విష్ణు దూషణ పర వాక్యాని కీ దృగ్విధానీతిచే త్కించి దుచ్యతే.

శివం ప్రతి సాధారణ విష్ణుభక్తాః పూర్వోక్తం ప్రతి
పంతి. కింతు కేవల విష్ణుభక్తాః -

"శివం మహాభాగవతం స్మరామి"

ఇత్యేవమేవ వక్ష్యంతి.

తేషాం శివద్వేషవచనాని ఉచ్యతే

తథాహి- శివద్వేషిణ స్సాధారణ వైష్ణవాః-

శ్లో॥ స్త్రియాం శివా భూరిమాయు గోమాయు మృగ
ధూర్తకాః,

ఇతి నైఘంటికోక్త్యా శివఇత్యత్ర భూరిగోమాయురితి.

పునశ్చ -

శ్లో॥ శివా గౌరీ ఫేరవయోః॥ ఇతి కోశబలాత్ శి.-
ఇత్యత్ర ఫేరురితి అపిచ

శ్లో॥ క్లీబే శివం భద్ర మహోదకేషు (ద్రవ్యే త్రిమస్త్యా ద్గిరి
సేతు పుంసి॥ ఇతిచ

శ్లో॥ శివా భవే దామలకీ భవానీ హారీతకీ సక్తుఫలా సృగాలే.

ఇతి నానార్థ రత్నమాలా -

శ్లో॥ శివో మోక్షే మహాదేవే పుండరీకద్రుమే పుమాన్,
సుఖే క్షేమ బలే క్లీబం శివాధ్మా ధూమకరౌషధా॥
అభయామలకీ గౌరీ ఫేరు సక్తు ఫలాస్వపి॥

ఇతి మేదినీకోశః ఇత్యాద్యుక్త్యా శివోనామ గోమా-
యు రితి శివానామ ఫేరురితిచ తేషాం భ్రమా.

అథ కేవల శివభక్తాః శ్రీమ దప్పయ్యదీక్షితాదయః విష్ణ్వాత్మక శ్రీరామవిషయేతు ఏవ మామనంతి సూర్య వంశీయాస్సర్వేపి శివభక్తా ఏవేతి తత్రైవ దశరథోపి సాక్షాచ్ఛివ ప్రధానార్చనానిరత ఇతి.

అతఏవ కౌసల్యా శ్రీరామం ప్రతి అరణ్యావాసగమనే వాల్మీకిరామాయణే ఏవ -

శ్లో॥ మయార్చితా దేవగణా శ్శివాదయః,
త్వాం రక్షంత్వే త్యు క్తవతీతి

అతఏవ ఖరదూషణాది సంహారఘట్టే - శ్రీరామస్యాపి వాల్మీకిరామాయణేఏవ -

శ్లో॥ దక్షస్యేవ క్రతుం హంతు ముద్యతస్య పినాకినః,
ఆవిష్టం తేజసా రామం సంగ్రామ శిరసి స్థితం,
దృష్ట్వా సర్వాని భూతాని భయార్తా విప్రదుద్రువుః ఇతి.
కృతాభిషేక స్స రరాజ రామః సీతా ద్వితీయ స్సహ
లక్ష్మణేన, కృతాభిషేకో గిరిరాజపుత్ర్యా రుద్ర స్స
(నందీ) . ష్ణు ర్భగవానివేశః, ఇతిచ

శ్రీ రామచంద్రోపి వాల్మీకిరామాయణే యుద్ధకాండే మూలబలనాశే స్వీయాన్ ప్రతి -

" ఏత దస్త్రబలం దివ్యం మమవా త్ర్యంబకస్యవా॥"

ఇత్యు క్తవానిత్యస్తి

అంతతః రామలింగాది ప్రతిష్ఠాదికారణాత్ -

శివభక్త ఏవ రామ ఇతి. శ్రీ మహావిష్ణురపి శివో
పాసక ఏవేతి - శివస్య వామాంగభూత శరీరార్ధరూప ఏవేతి-
సాక్షా చ్ఛావ్యలక ఏవేతిచ. సాక్షా చ్ఛ్రీమహావిష్ణురేవ స్వభా
ర్యాయై లక్ష్మీదేవ్యై లక్షాత్మక స్కాందోక్త రీత్యా
"శివో మహేశ్వర శ్శంభు" రితి శివాష్టోత్తరనామస్తోత్ర ముప
దిదేశేతిచ ఘంటాఘోషేణ వక్ష్యంతి.

తథా విష్ణుదూషణేతు సాధారణ శ్శైవాః ఏవం
ప్రలపంతి.

శ్లో॥ హరి ర్యమార్కా౽శ్వా౽గ్ని శ్చ విష్ణుమింద్రశ్శుకేషువా,
వాయువే భేక సింహేచ కపౌచ కపిచే త్రిషు॥

ఇతి నానార్థ రత్నమాలా-ఇత్యతః హరిర్నామ కప్యా
దయ ఏవ - న భగవానితి ఉపర్యుక్త వాక్యాభాస విష్ణు
దూషణవాక్యా న్యుదాహృత్య భ్రాంత్యా కోలాహలం
కుర్వంతి

ఉభావపి ప్రధానతః స్వీయదేవతాభక్తి మపి విహాయ
హరిహర దూషణే ఏవ కాలం నయంతి. యథార్థతః శివకేశ
వయో రన్యోన్య పూజ్యత్వ మనేకధా దృశ్యతే. కాని తాని
వచనానీతిచే దుచ్యతే.

అథహరిహరాభేద నిరూపక వచనాని

శ్రీవైష్ణవానాం ప్రమాణగ్రంథ త్వేన నిరూపిత విష్ణు పురాణే 5 అంశే 33 అధ్యాయే శివం ప్రతి శ్రీకృష్ణోక్తిః.

శ్లో॥ అవిద్యా మోహితాత్మానః పురుషా భిన్నదృష్టయః,
వదంతి భేదం పశ్యంతి చావయో రంతరం హర॥

ఇతి. హరివంశేపి భవిష్యపర్వణి 87 అధ్యాయే శ్రీకృష్ణః శివం ప్రతి –

శ్లో॥ హరాయ హరిరూపాయ నమస్తే తిగ్మతేజసే,
శివ త్వాం సత్యరూపేణ కోనుస్తోతుం ప్రశక్నుయాత్॥
క్షమస్వ భగవన్ దేవాఽశక్తోహం త్రాహిమాం హర,
రక్ష దేవ జగన్నాథ లోకా న్సర్వాత్మనా హర॥
ఇత్యాది స్తుతి ర్దృశ్యతే.

హరిహరా భేదేన సాక్షాచ్ఛంకరాచార్యేణానుగృహీత.
షణ్మత స్థాపన మార్గ మనుసరణీయ మేవ. తద్విధానం కిమితిచేదుచ్యతే.

శ్లో॥ అలింగకమచక్రాంక మజటాస్థిసురాఽమిషం,
అరక్తక మనాచ్ఛిష్టం షడస్మాభిరనుష్ఠిత మిత్యేవ.
తస్మాత్.

శ్లో॥ ఏకోదేవః కేశవోవాశివోవా ఇతిమనసి నిధాయ దేవతా భేదభావం విహాయ స్వేష్టదేవతైవ సర్వదేవతా స్వరూపా త్మేతి సంభావ్యోపాసనం కృత్వా తేన యథార్థవిజ్ఞాన మవాప్య ముక్తిం గంతవ్యమితి ద్యోత్యతే॥

శ్లో॥ జ్ఞానాదేవతు కైవల్య మిత్యుక్తత్వాత్ । అతఏవ భవిష్యత్పురాణే శివకేశవయో ర్భేదాధిక్యభావం పాషండలక్షణ మిత్యుక్తం - తథాహి॥

శ్లో॥ బ్రహ్మాణం కేశవం రుద్రం భేదభావేన మోహితాః
పశ్యంత్యేకం న జానంతి పాషండోపహతా జనాః॥
ఇతి. కర్మవిపాకేఽపి.

శ్లో॥ యో బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రాణాం భేద ముత్తమభావతః
సాధయే దుదరవ్యాధియుక్తో భవతి మానవః॥

ఇత్యుక్తం.ఆగ్నేయపురాణేపి తులా కావేరీ మాహాత్మ్యే 13 అధ్యాయే స్వీయకింకరాన్ప్రతి యమవచనం॥

శ్లో॥ యో విష్ణుభక్తివ్యాజేన శివభక్తిచ్ఛలేనచ,
ద్వేష్టి శంకరం విష్ణుం తం గృహీత్వాం మమాంతికం॥
ఇతి పునస్తత్రైవ ౧౬ అధ్యాయే-

శ్లో॥ శివఏవ హరి స్సాక్షా ద్ధరిరేవ శివస్స్వయం,
తయోస్తు భేదే కుర్వాణో పితృభి ర్నారకం వ్రజేత్॥
ఇత్యస్తి.
హరివంశేపి మార్కండేయం ప్రతి బ్రహ్మ -

శ్లో॥ శివాయ విష్ణురూపాయ విష్ణవే శివరూపిణే యథాంతరం
న పశ్యామి తేనతాదిశతాం శివం॥ ఇతి

పునస్తత్రైవ - కైలాసయాత్రా ప్రకరణే శ్రీకృష్ణం
ప్రతి శివోక్తి॥

శ్లో॥ అహం త్వం సర్వగో దేవ త్వమేవాహం జనార్దన,
ఆవయో రంతరం నాస్తి శబ్దై రర్థై ర్జగత్పతే॥

నామాని తవ గోవింద యాని లోకే మహాంతిచ॥
తాన్యేవ మమ నామాని నాత్రకార్యా విచారణా॥ఇతి.
స్కందోపనిషత్సు॥

శ్లో॥ శివాయ విష్ణురూపాయ శివరూపాయ విష్ణవే,
శివస్య హృదయం విష్ణు ర్విష్ణో శ్చ హృదయగ్ం శివః॥
యథాంతరం న పశ్యామి తథా మే స్వస్తి రాయుషి.
ఇత్యస్తి -

ముఖ్యతః వైష్ణవాః స్వీయ మత ప్రమాణగ్రంథమితి కటిచేలం బధ్వా ఘంటాఘోషేణవక్ష్యమాణ శ్రీవిష్ణుపురాణే పంచమాంశే 33 అధ్యాయే శివం ప్రతి- శ్రీకృష్ణవచనం-

శ్లో॥ అవిద్యా మోహితాత్మానః పురుషా భిన్న దృష్టయః,
వదంతి భేదం పశ్యంతి చావయో రంతరం హర॥

ఇత్యస్తి. పునస్తత్రైవ విష్ణుపురాణే బ్రహ్మాణం ప్రతి మహావిష్ణోర్వచనం -

శ్లో॥ అహం చ వో భవంతశ్చ సర్వం నారాయణాత్మకం,
విష్ణోరన్యంతు పశ్యంతి యే త్వాం మాం చ శివం చవై।
కుతర్క మతయో మూఢాః పతంతి నరకేష్వథః
యేచ మూఢా దురాత్మానః భిన్నం పశ్యంతి మాంహరం।

బ్రహ్మాణం చ తథా తేషాం ఘ్రాణహాత్యా సమంత్వ ఘమితి॥

కూర్మపురాణేఽపి 25 అధ్యాయే ఏవ మేవాస్తి. కింతు- మహోపనిషత్స్వపి-

శ్రు॥ ఏకోహ వై నారాయణః సృష్టి స్థితి లయార్థం బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రరూపేణ త్రిధావిభక్త ఇతి శ్రుతం.

న చైతావన్మాత్రం. వైష్ణవాః 10 శివపురాణాని సర్వాణి
తామసాన్యేవేతి పద్మపురాణస్థ ప్రక్షిప్త వచనాను
సారేణ వదంతి తథైవ శైవా అపి స్కాందపురాణాదిషు
ప్రక్షిప్త వచనాని స్వీకృత్య చత్వారి వైష్ణవపురాణాన్యపి

శ్లో|| కథ్యతే దశభి ర్వ్యాప్తః పురాణైః పరమేశ్వరః,
చతుర్భి ర్భగవాన్ విష్ణుః ద్వాభ్యాం బ్రహ్మా తథా రవిః||
దశైవ పురాణాని సాత్వికాని విదు ర్బుధాః,

తామసానితు చత్వారి వైష్ణవాని ప్రచక్షతే|| ఇతివచనా
నుసారేణ తామసాన్యేవేతి వదంతి. ఇత్యేవ మన్యోన్యం వివద
మానేషు.

ఏతన్మధ్యే నాస్తికా అగత్య సర్వపురాణేతిహాసాదిక
మప్రమాణ మేవేతి వదంతి. కుత ఇతిచేత్? పరస్పర
విరోధాది చేత్యుక్త్వా బహిష్కుర్వంతి కింతు- తేషాం
పూర్వమీమాంసోక్త నహి నిందా న్యాయాజ్ఞాన
త్వమేవకారణం- నహి నిందా న్యాయోనామ.

నహి నిందా నిందయితుం ప్రవర్తతే అపిచ స్తుత్యర్థం స్తోతుం ప్రవృత్తా ఇత్యేవ చోద్య మేతత్. యథా విష్ణు పురాణాదిషు సాక్షా న్నారాయణా న్మూర్తిత్రయావిర్భావ ఉచ్యతే.

నహి తావన్మాత్రం. బ్రహ్మపురాణేతు త్రిమూర్త్యా విర్భావః సాక్షాత్ బ్రహ్మణా సూర్యపురాణే సూర్యాత్ దేవీపురాణే దేవ్యాశ్చ గణపతిపురాణే గణపతేః మూర్తి త్రయావిర్భావ స్స్మర్యతే తథాహి

స్కాందే సూతసంహితాయాం -

శ్లో॥ ఏక ఏవ శివస్సాక్షాత్ త్రిస్రోమూర్తి ర్ధధా పునః॥

ఇత్యేత ద్విధమైవ పద్మపురాణేపి ౩౩ అధ్యాయే శ్రీ మహావిష్ణో ర్వచనం

శ్లో॥ మహేశః ప్రథమం బ్రహ్మ శాంతఃసూక్ష్మః పరాత్పరః
తస్య చేష్టా భవత్పూర్వం సృష్టిస్థిత్యంతకారిణీ,
వామాంగా దభవం తస్య సోహం విష్ణురితి స్మృతః।
జనయామాస ధాతారం దక్షిణాంగా త్సదాశివః,
మధ్యతో రుద్ర మీశానం కాలాత్మా పరమేశ్వరః।
జనయామాస - ఇత్యస్తి.

ఏవ మేవేతర పురాణేష్వప్యస్తి ఇత్యేవం పరస్పర విరోధేన మూర్తిత్రయాణామాధిక్యావ కారణం తత్తత్కల్పభేద ఏవేతి ద్యోత్యతే

కల్పోనామ - సృష్టిస్థితి ప్రళయకాలః 14 మన్వంతర మహాయుగ చతుర్యుగ వర్ష అయన ఋతు మాస పక్ష తిథి వార నక్షత్ర యోగ కరణాది సమిష్టిరూపః.

తథాపి. తాని కల్పాని బ్రహ్మ విష్ణు రుద్ర దేవీ సూర్య గణపత్యాఖ్యాని త్రింశత్సంఖ్యానీతి జ్ఞాయతే. తదే వోక్తం.

మత్స్యపురాణే 288 అధ్యాయే -

శ్లో॥ కల్పానుకీర్తనం వక్ష్యే - ఇత్యారభ్య తాని కల్పాని పంచదేవతాత్మకానీత్యుక్త్వా - అంతతః -

శ్లో॥ ఇత్యేవం బ్రహ్మణో మాసః సర్వపాతక నాశనః ఇతి.
ద్విపరార్ధజీవినః బ్రహ్మణోమాసః॥

శ్లో॥ ఆదౌ వేదవహి మాహాత్మ్యం యస్మిన్నస్య విధీయతే,
తస్య కల్పస్య తన్నామ విహితం బ్రహ్మణా పురా॥
క్వచిద్బ్రహ్మ క్వచిద్విష్ణుః క్వచిద్రుద్రః ప్రశస్యతే,
నానేన తేషా మాధిక్యం న్యూనతావా కథంచన॥

ఇత్యుక్తత్వాత్ తద్వివరణ మాఖ్యాక్తం భవతి

తత్త త్పరత్వే నైవ సృష్ట్యారంభో భవే త్సదా -

ఇత్యస్తి అపిచ వాయుపురాణేతు -

శ్లో॥ త్రియస్తే కారణాత్మానో జాత స్సాక్షాన్మహేశ్వరాత్,
బ్రహ్మ నారాయణౌ పూర్వం రుద్రః కల్పాంతరే
ఽసృజత్॥

కల్పాంతరే పునర్బ్రహ్మ రుద్రవిష్ణూ జగన్మయః,
విష్ణుశ్చ భగవాం స్తద్వత్ బ్రహ్మాణ మసృజ త్పునః॥
ఏవంచ కల్పకల్పేషు బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరాః
పరః పరస్మా జ్జాయంతే పరస్పర హితైషిణః,
అయం పర స్త్వయన్నేతి సంరంభాభినివేశినః॥
యాతుధానా భవంత్యేవ పిశాచాశ్చ నసంశయః॥

ఇత్యస్తి తదేవ సర్వైర్విదిత ప్రాయ కుమారసంభవేపి శ్రీ
కాళిదాసేన 7 సర్గే ఉక్తం

శ్లో॥ ఏకైవమూర్తి ర్బిభిదే త్రిధాసా
సామాన్య మేషాం ప్రథమావరత్వం,

విష్ణోర్ద్వార స్తస్య హరిః కదాచి
ద్ధాతా తయో స్త్వపి ధాతురాద్యః ఇతి.

సుస్పష్టం నిర్ణయ మ స్తి ఇత్యేత దుపన్యాస సర్వస్య సారః కిమితిచేత్ ?

సర్వోపన్యాస తాత్పర్యమ్

సృష్టేః పూర్వం అవిభక్త మాయాస్వరూపేణైక ఏవ పరమాత్మా సచ్చిదానంద లక్షణః అగ్నిమయ పృథువత్ పరబ్రహ్మైవా స్తీతి. ఏతదేవా ద్వైతినాం కైవల్యమోక్ష స్థానమితి

తతః విభక్తమాయయా స ఏవ పరమాత్మా కూటస్థ పరబ్రహ్మాఖ్యో భవతీతి శ్రూయతేతి. ఏతత్స్థాన మేవ వేదాంతోక్త ద్వాత్రింశ దుపాసకానాం మోక్షస్థానమితి.

తథావిధ మాయాపి ద్వివిధా, శుద్ధా మలినా చేతి. తయోరేవ మాయాచావిద్యాచేతి నామానీతిచ తయోః శుద్ధ మాయా సాక్షిరూపత్వాత్ స ఏవ పరమాత్మా ఈశ్వర ఇత్యుచ్యత ఇతి ఏతదేవ జ్ఞానయోగినాం మోక్షస్థానమితిచ.

తత్పరిశుద్ధ మాయాశబళత్వేన విహీన ప్రస్తావనా రహితాऽప్రాకృత పరమపద హేయగుణరహిత వాసుదేవ ఇతి పరమాత్మస్యైవనామేతి ఏతదేవ వైష్ణవప్రపన్నానాం మోక్షస్థానమితిచ

పునస్తదేవ బృహద్బ్రహ్మసంహితోక్త్యా అయోధ్యాయాం శ్రీరామః బృందావనే శ్రీకృష్ణః కైవల్యే సదాశివాఖ్యాऽప్రాకృత స్థాన నామరూపాణీతి తత్తత్పరమభక్తానాం మోక్షస్థానానీతిచ.

తేషాం సర్వేషాం గోలోకనామ ఏవేతి.

తదవిద్యాయా ఏవ మహదితి నామాంతరమస్తి తన్మహత్తత్వ శబళితత్వాత్ పరబ్రహ్మణస్యైవ హిరణ్యగర్భనామేతి తత్స్థానస్యైవ కారణ బ్రహ్మలోక ఇతి నామేతి తదేవ అద్వైతసన్యాసినాం గమ్యస్థానమితి.

పునః స ఏవ పరమాత్మా మహతః క్షరాఖ్య నామరూపయుత నారాయణావాస వైకుంఠాఖ్య స్థానమితి. ఏతదేవ విశిష్టాద్వైతినాం మోక్షస్థానమితి మహాకైలాసే శివఇతిచ తదేవ శివభక్తానాం మోక్షస్థానమితిచ పునః స ఏవ హిరణ్యగర్భాఖ్య బ్రహ్మణః అహంకారాఖ్యసంకల్పేన విశ్వవిరాడ్రూపసమష్టి స్వరూప స్థానమితి. తదప్రాకృత ప్రదేశమేవ

ద్వైతినాం సర్వేషాం మోక్షస్థానమితి. తద్విశ్వవిరాడ్రూపవ్యష్టి స్థానత్రయమేవ కార్యబ్రహ్మలోక వైకుంఠ కైలాసాఖ్యాని మూర్తిత్రయస్థానాని చతుర్దశభువనాని తదంతర్గత సర్వభూతానీతిచ. ఇత్యేతత్సర్వం రజ్జుసర్పభ్రాంతివత్ కల్పిత మితి.

పునశ్చ పూర్వోక్త చతుర్దశభువనే ష్వేకదేశ ఏవ భూలోకః వయం చేతిచ. సువ్యక్తతయా ప్రతిపాదితం భవతి.

శ్రు॥ రమంతే యోగినోనంతే నిత్యానందే చిదాత్మని,
ఇతి రామపదేనాసౌ పరంబ్రహ్మాభిధీయతేతి –

శ్రుత్యా వ్యుద్ఘోషితత్వాత్. స ఏవ పరంబ్రహ్మేతి. రామేతరం కించిదపి నాస్తీతిచ.

మాయయా చానేకత్వేన భ్రాంతమపి ఏకఏవేతి సిద్ధాంతః

శ్రీరామదేవస్య యధార్థ స్వస్వరూప నివేదనమ్.

ప్రమాణాత్మక సాంగ్రాగ్రధమూర్ధన్యమాన-పంచోపనిష త్స్వపి – శ్రీరామః సాక్షాత్పరమాత్మేతి నీరూప నిర్గుణ

పరంబ్రహ్మేతి ప్రతిపాదయన్ - పునశ్చ స ఏవ మాయయా సగుణసరూప ఇవ భాతీతి. అంతతో దశరథాత్మజత్వేన చావ తతారేతిచ - ప్రతిపాద్యమానం స్పష్టమేవ విదితం విదుషాం.

తథైవ - మహారామాయణాఖ్యయోగవాశిష్ఠాధ్యాత్మ తత్త్వసంగ్రహాది రామాయణేష్వపి ప్రతిపాదితం.

యోగవాశిష్ఠస్య కథం మహారామాయణాఖ్య మితిచే త్తద్గ్రంథే ఏవ శ్రీరామం ప్రతి వశిష్ఠోక్తి రేవం దృశ్యతే. తథాహి.

శ్లో॥ ఆత్మజ్ఞాన ప్రధానానా మిదమేవ మహామతే।
శాస్త్రాణాం పరమం శాస్త్రం మహారామాయణం శుభ మిత్యుక్త్వా జ్ఞాతుం శక్యతే॥

పునశ్చైతద్విధమైవ అగస్త్యసంహితాయామ ప్యస్తి. తథాహి.

శ్లో॥ హిరణ్యగర్భనామాఖ్య సగుణబ్రహ్మ ఏవహి,
గోలోకేఽయోధ్యాయాం మూల సాధేప్యస్తి సతత్రతు॥
సీతారామేతి సగుణ స్వరూపేణ విరాజతే,

సపరీవార ఎంయుక్తః తత్రైవాస్తే పునస్సహ।
ఆది శ్రీకృష్ణ నామ్నాచ వాసుదేవాఖ్యయాస్థితః,
తద్విష్ణోః పరమే రామః కైవల్యే పరమేశ్వరః॥
సంకర్షణశ్చ శ్రీరాజ్ఞా శేషశాయీ స్వరూపతః,
వ్యూహాత్మకో రామఏవ స్థితవాన్ రమయా సహ,
సశేష శంఖచక్రాభ్యాం దేవైర్బ్రహ్మాదిభిః పునః॥
రావణాది వధార్థాయ ప్రార్థితో రామనామతః
త్రేతాయుగే దాశరథిర్భూత్వా సర్వం చకార సః॥

ఇత్యుక్తి.

తత్రైవ ( ) వశిష్ఠసంహితాయాం 81 అధ్యాయే (2) బృహద్బ్రహ్మ సంహితాయాం — ఆథర్వణీయ వేదసారోపనిషత్సుచ ఈపద్వైవమేవ న ప్రతిపాదనం దృశ్యతే సందిహానైః ప్రత్యక్షీక్రియతాం

అతఏవోచ్యతేహి - ఇతిహాస సముచ్చయాది పురాణేతిహాసాదిగ్రంథేష్వపి - తథాహి

శ్లో॥ నతత్పురాణం నహి యత్ర రామో
యస్యాం న రామో న చ సంహితా సా,
నచేతిహాసో నహి యత్ర రామః
కావ్యం న తత్స్యా న్నహి యత్ర రామః॥ ఇతి

శ్లో॥ అఖండ సచ్చిత్సుఖరూప మద్వయం
అనామరూపం కృతరూప మవ్యయం,
నిరంజనం నిర్మలజ్యోతి భావం
శ్రీరామ మాత్మాన మహం భజామి॥ ఇతి.

శ్లో॥ వేదాంతేషు పురాణేషు సర్వత్ర ప్రతిపాదితః,
సగుణో నిర్గుణ శ్చేతి సరూపశ్చ విశేషతః॥
సర్వదేవాత్మకో రామః ప్రసన్నోస్తు సదామమ॥ ఇతి

శ్లో॥ త్వదంశక స్త్వమే వాహం కారణాంతర భేదతః,
తథాహి రామ ఏవాఽస్మి నాన్యోఽహం రామతత్వతః॥
ఇతిచ.

బ్రహ్మవైవర్తే శ్రీకృష్ణజన్మఖండేతు -

శ్లో॥ రాచేతి లక్ష్మీవచనో మశ్చే తీశ్వర వాచకః,
లక్ష్మీగణపతిం రామం ప్రవదంతి మనీషిణః॥

ఇత్యేతద్వచనంతు సాక్షా చ్ఛ్రీమ దాదిశంకర భగవ త్పాదైరపి సంగృహీతం

తథాచ- సాక్షాత్పరమాత్మాఖ్య శ్రీరామచంద్రమేవ వేదాంత సంహితా పురాణేతిహాసాదిషు - 1 ఆదిత్య, 2 అంబికా 3 విష్ణు, 4 గణనాథ, 5 మహేశ్వరాత్మక పంచాయతన స్వరూపేణ వర్ణ్యతే. అత ఇత్యేత త్సర్వేషామపి రామ ఇత్యేవ నామ ఇతి వర్ణనం దృశ్యతే.

తద్వివరణం శ్రీ రామాయణసారోద్ధార బాలకాండాదిమోపోద్ఘాతేపి పశ్యంత్విత్యభ్యర్థయే విదుషాం.

అతఏవ నిర్గుణ నిరూప పరబ్రహ్మణం పంచాయతన స్వరూపత్వే నోపాసితవ్యమితి శ్రీమదాదిశంకరాచార్య జగద్గురువర్యై రనుగృహీతం అద్వైతినాం నిర్గుణోపాసకానాం. అత్రైకేచ నైతద్విధం ప్రశ్నిక్రియతే.

ప్రశ్న.-సత్యం-భవదీయాభిప్రాయః కిమితి చేదుచ్యతే

శ్లో॥ భజంతు రుద్రం కతిచిద్ధరిం—
దేవీం గణేశం రవి మన్యదేవాన్,
వయం భజామః పరజీవరూప
మాత్మాన మానంద మనంతరామం॥

ఇత్యేవేతి నివేదయామి శ్రీరామభక్తానాం.

—: పరమేశ్వర ఉవాచ :—

శ్లో॥ జపత స్సర్వవేదాశ్చ సర్వమంత్రాశ్చ పార్వతీ,
తస్మాత్కోటిగుణం పుణ్యం రామనామ్నైవ లభ్యతే॥
రాకారేణ బహిర్యాతి మకారేణ విశేత్పునః,
రామరామేతి మంత్రస్తు జీవో జపతి సర్వదా.

శ్లో॥ యం రామం విధివిష్ణురుద్ర మునయ స్తున్వంతి బ్రహ్మేతిహి, వేదై స్సాంగపస్మృతిర్వచోపనిషదై ర్గాయంతి యం సామగాః, ధ్యానావస్థిత తద్గతేన మనసా స్తున్వంతి యం యోగినో, యస్యాంతం నవిదు స్సురా సురగణా రామాయ తస్మై నమః॥

కామరూపాయ రామాయ నమో మాయామయాయచ,
నమో వేదాంతరూపాయ ఓంకారాయ నమోనమః.

రామనామసమంతత్వం నాస్తి వేదాంతగోచరం,
యత్ప్రసాదా త్పరాంసిద్ధిం సంప్రాప్తా మునయోఖిలాః.
శరణం నభవతి జననీ న పితా నచ సోదరావా,
పరమంశరణ మిదం హాస్తం మమ శిరసి దేశికన్యస్తం.
దోషోఽపి గుణతామేతి పండితానా మనుగ్రహాత్॥
స్మృతే క్వేదవిరోధేన పరిత్యాగో యథాభవేత్.
అయస్సువర్ణతామేతి సంస్పర్శా స్పర్శవేదినః॥

తథాచ లౌకికం వాక్యం స్మృతిబాధా త్పరిత్యజేత్,
పూర్వై రాచరితస్యాపి అనాచారం త్యజేద్బుధః।

— గ్రంథకర్తృ ర్విజ్ఞప్తిః —

నవిపశ్చి న్నశాస్త్రజ్ఞో నచ వేదాంతకోవిదః,
ములుకుట్లోపనామోహం నారసింహాభిధో ద్విజః.

శ్లో। మంగళం చిత్స్వరూపాయ మాయామానుషరూపిణే,
చిత్రకూట నివాసాయ సీతారామాయ మంగళం।

రామరూపాయ కృష్ణాయ పరమేశస్వరూపిణే,
నారాయణాఖ్యరూపాయ బ్రహ్మవిష్ణ్వీశ్వరాత్మనే।

విరాడ్విశ్వస్వరూపాయ చాప్రాకృత స్వరూపిణే,
మాయామానుషరూపాయ సీతారామాయ మంగళం।

ఇతి శ్రీ కృష్ణవేణీ నదీతీర విరాజిత శ్రీ కనకదుర్గాక్షేత్ర
త్సమీప విజయవాటికాంతస్థ కృష్ణలంకే శ్రీ చిత్రకూటా
శ్రమే విరాజిత సాక్షా చ్ఛ్రీరామసేవకేన ములుకు
ట్లోపనామకేన నారసింహావధానీ పాకయాజినా
శ్రీరామాయణ సారోద్ధార ఉత్తరకాండ
తృతీయభాగే శ్రీరామప్రేరణయా విరచిత
ఉపోద్ఘాతస్సమాప్తః.

సాంగ సపరివార చిన్మయ శ్రీరామచంద్రార్పణమస్తు.
శ్రీర్భూయాత్. మంగళం మహత్. శాంతిః ఓం తత్సత్.

శ్రీరామాయణసారోద్ధారే —
ఉత్తరకాండే
అథత్రింశస్సర్గః

1 తతో జగన్మంగళ మంగళాత్మనా
విధాయ రామాయణకీర్తి ముత్తమాం
చచార పూర్వాచరితం రఘూత్తమో
రాజర్షి వర్యై రభిసేవితం యథా ॥ ౧

సౌమిత్రిణా పృష్ట ఉదారబుద్ధినా
రామః కథాః ప్రాహ పురాతనీ శ్శుభాః
రాజ్ఞః ప్రమత్తస్య నృగస్య శాపతో
ద్విజస్య తిర్యక్త్వ మథాహ రాఘవః ॥ ౨

శ్రీరామగీతాః
1) అథముముక్షోర్వేద్యత్వ సాంఖ్యయోగః
శ్రీపరమేశ్వర ఉవాచ

2 * కదాచి దేకాంత ఉపస్థితం ప్రభుం

* వ్యా॥ కదాచిదితి ॥ శ్రు ॥ తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి యజ్ఞేన, దానేన తపసా నాశికేన ఇతి॥

(1) అధ్యాత్మరా॥ ౫ స ॥ 2) అ॥ రా॥ ౭ స॥

రామం రమాలాలిత పాదపఙ్కజం
సౌమిత్రిరాసాదిత శుద్ధభావనః
ప్రణమ్య భక్త్యా వినయాన్వితోఽబ్రవీత్ ॥ 3

♦ అహం ప్రపన్నోఽస్మి పదాంబుజం
ప్రభో భవాపవర్గం తవ యోగిభావితం
యథాఽఞ్జసా జ్ఞాన మపారవారిధిం
సుఖం తరిష్యామి తథాఽనుశాధి మాం ॥ ౪

శ్రుత్వాఽథ సౌమిత్రివచోఽఖిలం తదా
ప్రాహ ప్రపన్నార్తిహరః ప్రసన్నధీః
విజ్ఞాన జ్ఞ
శృణుప్రసన్నం క్షితిపాల భూషణః ॥ ౫

అనాద్యవిద్యోత్థ ... ధీ ... చిత్తో
జీవః ప్రకాశోఽయ ... స్యతే చిత్తం

♦ అహమిత్యాది ॥ కార్పణ్యదోషోపహతస్వభావ ఇతి వద
త్రా ... నైవాను సంధానం । ఇత్యేతచ్ఛ్రీరామ గీతాపూర్వాం
... మహేశ్వరేణ పార్వతీం ప్రత్యుక్తవానితి లక్ష్మణాత్మిక
న్యాయం ద్రష్టవ్యం ॥

శ్రుత్వేతి ॥ సర్వోపనిషత్సార భూతైవ శ్రీరామ
గీతేతి ధ్వనిః ॥

ఆత్మా ధియ స్సాక్షితయా పృథక్స్థితో
బుధ్యాఽపరిచ్ఛిన్న పర స్స ఏవ హి ॥ ౬

1 నాసతో విద్యతే భావో నాభావో విద్యతేఽసతః
ఉభయోరపి దృష్టోఽంత స్త్వనయో స్తత్వ దర్శిభిః ॥ ౭

యా నిశా సర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తి సంయమీ
యస్యాం జాగ్రతి భూతాని సా నిశా పశ్యతో మునేః ॥ ౮

ధ్యాయతో విషయా న్పుంస స్సంగ స్తేషూపజాయతే
సఙ్గా త్సంజాయతే కామః కామాత్క్రోధోఽభిజాయతే॥ ౯
క్రోధా ద్భవతి సమ్మోహః సమ్మోహా త్స్మృతివిభ్రమః
స్మృతిభ్రంశా ద్బుద్ధినాశః బుద్ధినాశా త్ప్రణశ్యతి ॥ ౧౦

2 యోగా త్సంజాయతే జ్ఞానం జ్ఞానా ద్యోగః ప్రజాయతే
యోగజ్ఞానాభియుక్తస్య నావాప్యం విద్యతే క్వచిత్ ॥ ౧౧

1) శివరా॥ 2) అద్భుతరా॥ ౧౧ స॥

ఏతత్తే పరమం సాంఖ్యం భావితం జ్ఞానముత్తమం
సర్వవేదాంతసారం హి యోగస్తత్రైకచిత్తతా ॥ ౧౨

(2) కర్మణ్యకర్మత్వ - కర్మయోగః

1 * అహో స్వవర్ణాశ్రమవర్ణితాః క్రియాః
కృత్వా సమాసాదితశుద్ధమానసః
సమాప్య తత్పూర్వముపాత్తసాధనః
సమాశ్రయేత్సద్గురుమాత్మలబ్ధయే ॥ ౧౩

2 శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్
స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః పరధర్మో భయావహః ॥ ౧౪

న కర్మణామనారంభాన్నైష్కర్మ్యం పురుషోఽశ్నుతే
నచ సన్న్యసనాదేవ సిద్ధిం సమధిగచ్ఛతి ॥ ౧౫

నహి కశ్చిత్క్షణమపి జాతు తిష్ఠత్యకర్మకృత్
కార్యతే హ్యవశః కర్మ సర్వః ప్రకృతిజైర్గుణైః ॥ ౧౬

* వ్యా॥ ఆదావిత్యత్ర॥ లోకేఽస్మిన్ ద్వివిధా నిష్ఠా పురా ప్రోక్తా మయానఘ। జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినాం ॥ ఇతి శ్లోకార్థమేవాత్రోక్తమిత్యర్థః ॥

1) అధ్యాత్మరా॥ ౫ స॥ 2) బ్రహ్మరా॥

నియతం కురు కర్మ త్వం కర్మ జ్యాయో హ్యకర్మణః
శరీరయాత్రాపి చ తే న ప్రసిద్ధ్యే దకర్మణః ॥ ౧౭

సహ యజ్ఞాః ప్రజాః సృష్ట్వా పురోవాచ ప్రజాపతిః
అనేన ప్రసవిష్యధ్వ మేష వో స్త్విష్టకామధుక్ ॥ ౧౮

దేవా న్భావయతానేన తే దేవా భావయంతు వః
పరస్పరం భావయంత శ్శ్రేయః పర మవాప్స్యథ ॥ ౧౯

1 అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తాచైవ ఫలప్రదః
సర్వదేవతను ర్భూత్వా సర్వాత్మా సర్వసంస్తుతః ॥ ౨౦

మాం పశ్యంతీహ విద్వాంసో ధార్మికా వేదవాదినః
న బుద్ధిభేదం జనయే దజ్ఞానాం కర్మసంగినాం ॥ ౨౧

జోషయే త్సర్వకర్మాణి విద్వా న్యుక్త స్సమాచరన్
అజ్ఞ శ్చాశ్రద్ధధానశ్చ సంశయాత్మా వినశ్యతి ॥ ౨౨

1) అద్భుతరా॥ ౧౧ స ॥

నాయం లోకోఽస్తి నపరో న సుఖం సంశయాత్మనః
తస్మా దసక్త స్సతతం కార్యం కర్మ సమాచార ॥ ౨౩

అసక్తో హ్యాచర న్కర్మ పరమాప్నోతి పూరుషః ॥ ౨౩౪

3, జ్ఞానప్రాప్తియోగః

2 * అజ్ఞాన మేవాస్య హి మూలకారణం
తద్ధానమేవాత్ర విధా [illegible] తే।
విద్యైవ తన్నాశ విధౌ పటీయసీ
న కర్మ తజ్జం న విరోధ మీరితం ॥ ౨౮

♦ నను క్రియా [illegible] చోదితా
యదైవ విద్యా పురుషార్థసాధనం ।

* వ్యా॥ అజ్ఞాన మేవేత్యత్ర ॥ గీ॥ "కామ ఏష క్రోధ ఏష రజో [illegible] । మహాశనో మహాపాప్మా" ఇత్యాదివత్ ॥

♦ [illegible] ॥ శ్రు॥ "కుర్వన్నేవేహ కర్మాణి జిజీవిషే చ్ఛతగుం సమాః । యా[illegible] మగ్నిహోత్రం [illegible] । మవామ సోమ అమృతా అభూమ । అక్ష య్యంవై [illegible] భవతి । వీరహా ఏష

2) [illegible] ॥

కర్తవ్యతా ప్రాణభృతః ప్రచోదితా
విద్యాసహాయత్వ ముపైతి సా పునః ॥ ౨౫

న సత్యకార్యోఽపి హి యద్వ దధ్వరః
ప్రకాంక్షతేన్యానపి కారకాదికాన్
తథైవ విద్యావిధితః ప్రకాశితై
ర్విశిష్యతే కర్మభిరేవ ముక్తయే ॥ ౨౬

పశ్యంతి మునయో వ్యక్తా త్స్వాత్మానం పరమార్థతః
వికారహీనం నిర్దుఃఖ మానందాత్మాన మవ్యయం ॥ ౨౭

అహం కర్తా సుఖీ దుఃఖీ కృశ స్థూలేతి యా మతిః
సాప్యహంకృతిసంబంధా దాత్మన్యారోప్యతే జనైః ॥ ౨౮

తస్మా దజ్ఞానమూలోఽయం సంసారః సర్వదేహినాం
అజ్ఞానా దన్యథాజ్ఞానం తచ్చ ప్రకృతిసంగతం ॥ ౨౯

దేవానాం యోగ్ని ముద్వాసయతే ॥ ఇత్యాది శ్రుతయః కర్మముఖ్యత్వం ప్రతిపాదయంతీతి చేత్ । సత్యం । జ్ఞాత్వా కర్మాణి కుర్వీత ” ఇత్యుక్తత్వా ద్విద్యాసాహాయ్యార్థం భవిష్యతీతి జ్ఞేయం ॥

యదేవ యోగినో యాంతి సాంఖ్యం తదభిగమ్యతే
ఏకం సాంఖ్యం చ యోగంచ యః పశ్యతి స తత్త్వవిత్ ॥ ౩౦

అన్యేచ యోగినో వత్స ఐశ్వర్యాసక్తచేతసః
మజ్జంతి తత్ర తత్రైవ సర్వాత్మైక్యమితి శ్రుతిః ॥ ౩౧

కర్మ ణ్యకర్మ యః పశ్యే దకర్మణి చ కర్మ యః
స బుద్ధిమా న్మనుష్యేషు స యుక్తః కృత్స్నకర్మకృత్ ॥ ౩౨

జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణం తమాహుః పండితం బుధాః
త్యక్త్వా కర్మఫలాసంగం నిత్యతృప్తో నిరాశ్రయః ॥ ౩౩

కర్మ ణ్యభిప్రవృత్తోఽపి నైవ కించి త్కరోతి సః
శారీరం కేవలం కర్మ కుర్వ న్నాప్నోతి [illegible] ॥ ౩౪

యదృచ్ఛాలాభసంతుష్టో ద్వంద్వాతీతో విమత్సరః
సమ స్సిద్ధా వసిద్ధౌ చ కృత్వాపి న నిబధ్యతే ॥ ౩౫

బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మ హవి ర్బ్రహ్మాగ్నౌ బ్రహ్మణా హుతం
బ్రహ్మైవ తేన గంతవ్యం బ్రహ్మకర్మసమాధినా ॥ ౩౬

శ్రేయా న్ద్రవ్యమయా ద్యజ్ఞా జ్జ్ఞానయజ్ఞం హి లక్ష్మణ
సర్వం కర్మాఖిలం పశ్య జ్ఞానే పరిసమాప్యతే ॥ ౩౭

జ్ఞానాగ్ని స్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్ కురుతే తథా
న హి జ్ఞానేన సదృశం పవిత్ర మిహ విద్యతే ॥ ౩౮

4 కామ్య-కర్మసన్యాసయోగః

1 "క్రియా శరీరోద్భవహేతు రాదృతా
ప్రియాప్రియౌ తౌ భవతస్సురాగిణః।
ధర్మేతరౌ తత్ర పున శ్శరీరకం
పునః క్రియా చక్రవ దీర్యతే భవః" ॥ ౩౯

"నాజ్ఞానహాని ర్న చ రాగసంక్షయో
భవేత్తతః కర్మ సదోష ముద్భవేత్ ।
తతః పున స్సంసృతి రప్య వారితా
తస్మాద్బుధో జ్ఞానవిచారవా న్భవేత్" ॥ ౪౦

కర్మాకృతౌ దోషమపి శ్రుతి ర్జగౌ
తస్మా త్సదా కార్య మిదం ముముక్షుణా ।

1. అధ్యాత్మ రా॥ ౫ స॥

నను స్వతన్త్రాధ్రువకార్యకారిణీ
విద్యా న కించి న్మనసా ప్యపేక్ష్యతే ॥ ४०

కేచి ద్వ... వితర్కవాదిన
స్తదప్యసద్దృష్టవిరోధ కారణాత్
దేహాభిమానా దభివర్ధతే క్రియా
విద్యా గతాహం కృతితః ప్రసిధ్యతి ॥ ४१

విశుద్ధ విజ్ఞానవిరోచనాఞ్చితా
విద్యాఽఽత్మవృత్తి శ్చరమేతి గృహ్యతే ।
ఉదేతి కర్మాఖిలకారకాదిభి
ర్నిహన్తి విద్యాఖిల కారకాదికం॥ ४३

తస్మా త్త్యజే త్కార్య మశేషత స్సుధీ
ర్విద్యావిరోధా న్నసముచ్చయో భవేత్।
స్సదా
సవృత్త సర్వేంద్రియవృత్తిగోచరః ॥ ४४

గుణోస్వకాశావపి వేదవాక్యతః
జ్ఞాత్వా విద్యానుభవోనికేత్యం తం।
స్వాత్మాన మాత్మాన ముపాధివర్జితం
త్యజేద శేషం జడ మాత్మ గోచరం ॥ ४५

2 సర్వకర్మాణి మనసా సన్న్యస్యాస్తే సుఖం వశీ
నవద్వారపురే దేహీ నైవ కుర్వన్న కారయన్॥ ౪౬

తద్బుద్ధయ స్తదాత్మాన స్తన్నిష్ఠా స్తత్పరాయణాః
గచ్ఛంత్యపునరావృత్తిం జ్ఞాననిర్ధూతకల్మషాః॥ ౪౭

భోక్తారం యజ్ఞతపసాం సర్వలోకమహేశ్వరం
సుహృదంసర్వభూతానాం జ్ఞాత్వా మాం శాంతి మృచ్ఛతి॥

5 పరమాత్మని ఆత్మసంయమన యోగః

1. * యావ చ్ఛరీరాదిషు మాయయాఽఽత్మధీ
స్తావ ద్విధేయో విధివాద కర్మణాం॥
నేతీతి వాక్యై రఖిలం నిషిధ్య తద్
జ్ఞాత్వా పరాత్మాన మథ త్యజే త్క్రియాః॥ ౪౮

2. శివరా॥

* వ్యా॥ యావదిత్యత్ర॥ గారుడే॥ శ్లో॥ అకృత్వా వృత్తివిలయ మజ్ఞాత్వా బ్రహ్మ కేవలం। అహంబ్రహ్మేతియో బ్రూయా త్తస జిహ్వాం వికర్తయేత్॥ సంసారజ సుఖాసక్తంబ్రహ్మాస్మీతి వాదినం। కర్మ బ్రహ్మోభయ భ్రష్టం తం త్యజేద న్త్యజం యథా॥ ఇతి॥

1శ్రుతిప్రమాణాభి వినాశితా చ సా
కథం భవిష్యత్యపి కార్యకారిణీ
విజ్ఞానమాత్రా దమలా ద్వితీయత
స్సంస్సా దవిద్యా న పున ర్భవిష్యతి ॥ ౫౦

♦సా త్రైత్తిరీయశ్రుతి రాహ సాదరం
న్యాసం ప్రశస్తాఖిలకర్మణాం స్ఫుటం
ఏతావ దిత్యాహ చ వాజినాం శ్రుతి
ర్జ్ఞానం విమోక్షాయ న కర్మసాధనం ॥ ౫౧

2 యోగీ యుంజీత సతత మాత్మానం రహసి స్థితః
ఏకాకీ యతచిత్తాత్మా నిరాశీ రపరిగ్రహః ॥ ౫౨

శుచౌ దేశే ప్రతిష్ఠాప్య స్థిర మాసన మాత్మనః
నాత్యుచ్ఛ్రితం నాతినీచం చేలాజినకుశోత్తరం ॥ ౫3

♦సేతి ॥ త్రైత్తిరీయశ్రు ॥ నకర్మణా ॥ వాజసనేయం బృహదారణ్యకశ్రు ॥ ఏతావదరేఖల్వ మృతత్వం । నాన్యః పంథా । జ్ఞానాదేవ ముక్తిరిత్యాది. ॥

1) అధ్యాత్మరా ॥ ౫ స ॥ 2) శివ రా ॥

తత్రైకాగ్రం మనః కృత్వా యతచిత్తేంద్రియక్రియః
ఉపవిశ్యాసనే యుంజ్యా ద్యోగమాత్మవిశుద్ధయే॥ ౫౪

సమం కాయశిరోగ్రీవం ధారయ న్నచలం స్థిరః
సంప్రేక్ష్య నాసికాగ్రం స్వం దిశ శ్చానవలోకయన్॥ ౫౫

ప్రశాంతాత్మా విగతభీర్బ్రహ్మచారివ్రతే స్థితః
మన స్సంయమ్య మచ్చిత్తో యుక్త ఆసీత మత్పరః॥ ౫౬

యుంజన్నేవ సదాత్మానం యోగీ నియతమానసః
శాంతిం నిర్వాణపరమాం మత్సంస్థా మధిగచ్ఛతి॥ ౫౭

ఏవం సదాత్మాన మఖండితాత్మనా
విచార్యమాణస్య విశుద్ధభావనా।
హన్యా దవిద్యా మచిరేణ కారకై
రసాయనం యద్వదుపాసితం రుజః॥ ౫౮

నిత్య స్సర్వత్రగో హ్యాత్మా కూటస్థో దోషవర్జితః
ఏక స్స భిద్యతే శక్త్యా మాయయా న స్వభావతః॥ ౫౯

తస్మా దద్వైత మేవాహు ర్మునయః పరమార్థతః
భేదోఽవ్యక్తస్వభావేన సా చ మాయాత్మసంశ్రయా॥ ౬౦

యథాహి ధూమసంపర్కా దా కాశో మలినో భవేత్
అంతః కరణజైర్భావై రాత్మా తద్వ న్నలిప్యతే॥ ౬౧

యథా స్వప్రభయా భాతి కేవలః స్ఫటికోఽమలః
ఉపాధిహీనో విమల స్సదేవాత్మా ప్రకాశతే॥ ౬౨

యథా సర్వాణి భూతాని సమాధిస్థో న పశ్యతి
ఏకీభూతః పరేణాసౌ భవతి తదా కేవలః॥ ౬౩

యథా సర్వే ప్రముచ్యంతే కామాయేఽస్య హృది స్థితాః
తథా సా వ మృతీభూతః క్షేమం గచ్ఛతి పండితః॥ ౬౪

యథా భూతపృథగ్భావ మేకస్థ మనుపశ్యతి
తత ఏవ చ విస్తారం బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా॥ ౬౫

యథా పశ్యతి చాత్మానం కేవలం పరమార్థతః
మాయామాత్రం జగత్కృత్స్నం తథా భవతి నిర్వృతః ౬౬

యథా జన్మజరాదుఃఖవ్యాధీనా మేకభేషజం
కేవలం బ్రహ్మవిజ్ఞానం జాయతే సౌ సదా ॥ ౬౭

ఇతి శ్రీరామాయసారోద్ధారే — ఉత్తరకాండే
త్రింశస్సర్గః

అథైకత్రింశస్సర్గః

6 ఆత్మవిజ్ఞానయోగః

1. యదా పరాత్మాత్మవిభేదభేదకం
విజ్ఞానమాత్మ న్యవిభాతి భాస్వరం
తదైవ మాయా ప్రవిలీయతేఽఞ్జసా
సంసృతేః॥ ౧

యథాస్మ నష్టా న పునః ప్రసూయతే
కర్తాహ మస్యేతిమతిః కథం భవేత్
తస్మా త్స్వతంత్రా న కిమప్యపేక్షతే
విద్యావిమోక్షాయ విభాతి కేవలా॥ ౨

విద్యా సమత్వేన తు దర్శిత స్త్వయా
క్రతు ర్నదృష్టాంతఉదాహృత స్సమః
ఫలైః పృథక్త్వా ద్బహుకారకైః క్రతు
స్సంసాధ్యతే జ్ఞాన మతో విపర్యయం 3

2 న ప్రత్యవాయో హ్యహ మిత్యనాత్మధీ
రజ్ఞప్రసిద్ధా నతు తత్త్వదర్శినః

1. అధ్యాత్మరా॥ ౫ స॥ 2. అద్భుత రా॥ ౧౧ స॥

తస్మాద్బ్రహ్మవిదే స్త్యాజ్యమపి క్రియాత్మభి
ర్విధానతః కర్మవిధిప్రకాశితం॥

ఇదం జ్ఞానం సమాశ్రిత్య బ్రహ్మీభూతా ద్విజోత్తమాః
న సంసారం ప్రపశ్యంతి పూర్వేపి బ్రహ్మవాదినః॥ ౫

ఆత్మా యః కేవల స్స్వచ్ఛ శ్శాంత స్సూక్ష్మ స్సనాతనః
అస్తి సర్వాంతర స్సాక్షా చ్చిన్మాత్ర స్తమసః పరః ౬

సోంతర్యామీ స పురుష స్స ప్రాణ స్స మహేశ్వరః
స కాలాగ్ని స్తదవ్యక్తం సద్యో వేదయతి శ్రుతిః॥ ౭

తస్మా ద్వి జాయతే విశ్వం మత్రైవ ప్రవిలీయతే
ఏక ఏవ మహానాత్మా సోహంకారోఽభిధీయతే ॥ ౮

స జీవ స్సోంతరాత్మేతి జ్ఞాయతే తత్త్వ చింతకైః
మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే॥ ౯
యతతామపి సిద్ధానాం కశ్చిన్మాం వేత్తి తత్త్వతః
అవ్యక్తం వ్యక్తిమాపన్నం మన్యంతే మామ బుద్ధయః ౧౦

పరం భావ మజానంతో మమావ్యయ మనుత్తమం॥ ౧౦౪

దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా
మామేవ యే ప్రపద్యంతే మాయా మేతాం తరంతి తే॥౧౦౫

7. ప్రణవాక్షరపరబ్రహ్మయోగః

*1 పూర్వాం సమాధే రఖిలం విచింతయే
దోంకారమాత్రం సచరాచరం జగత్।
తదేవ వాచ్యం ప్రణవోహి వాచకో
విభావ్యతేఽజ్ఞానవశా న్న బోధతః॥ ౧౨

అకారసంజ్ఞః పురుషో హి విశ్వకో
హ్యుకారక స్తైజస ఈర్యతేక్రమాత్
ప్రాజ్ఞో మకారః పరిపఠ్యతేఽఖిలై
స్సమాధిపూర్వం నతు తత్వతో భవేత్॥ ౧౩

* విశ్వకః— విశ్వనామక—పురుషః— జీవః — (స్థూల శరీరాభిమానీ జీవ ఇత్యర్థః) అకారసంజ్ఞఃహి॥ ఉకారకః — తైజసః — సూక్ష్మశరీరాభిమానీ — ప్రాజ్ఞః కారణశరీరాభిమానీ— జీవః — వ్యష్ట్యభిమానినః- విరాట్ — హిరణ్యగర్భ అవ్యాకృతః) ఈశ్వరః — ఇత్యర్థః :- ఏతే — సమష్ట్యభిమానినః-

1 అధ్యాత్మరా॥ ౫॥ స॥

విశ్వాంత్వకారం పురుషం విలాపయే
దుకారమధ్యే బహుధా వ్యవస్థితం
తతో మకారే ప్రవిలాప్య తైజసం
ద్వితీయవర్ణం ప్రణవస్య చా [illegible]।

మకార మప్యాత్మని చిద్ఘనే పరే
విలాపయే త్ప్రాజ్ఞమపీహ కారణం
సోఽహం వరం బ్రహ్మ సదా విముక్తిమ
ద్విజ్ఞానదృ ఙ్ముక్త ఉపాధితోఽమలః

తేనాత్ర సతతో హ్యాత్మా కూటస్థోపి
ని[illegible]జనః ఆత్మాన మక్షరం బ్రహ్మానావబుద్ధ్యాదితత్వతః

తస్మా దాత్మాక్షర శ్శుద్ధో నిత్య స్సర్వగతో ఽవ్యయ
ఉపాసితవ్యోమంతవ్య శ్శ్రోతవ్యశ్చ ముముక్షుభిః॥

యదా సర్వాణి భూతాని స్వాత్మన్యేవాభిపశ్యతి
సర్వభూతేషు చాత్మానం బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా॥

యథా నదీనదా లోకే సాగరేణైకతాం యయుః
తద్వ దాత్మాక్షరేణాసౌ నిష్కళేనైకతాం వ్రజేత్॥

ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ వ్యాహర న్మా మనుస్మరన్
యః ప్రయాతి త్యజన్దేహం స యాతి పరమాంగతిం॥

1యం యం వాపి స్మరన్భావం త్యజత్యంతే కళేబరం
తం తమేవైతి సౌమిత్రే సదా సద్భావభావితః॥ ౨౧

అవ్యక్తోఽక్షర ఇత్యుక్త స్తమాహుః పరమాం గతిం
యం ప్రాప్య న నివర్తంతే తద్ధామ పరమం మమ॥ ౨౨

8 అత్మతత్త్వవిద్యాగుహ్యయోగః

2*కదాచిదాత్మా న మృతో న జాయతే
నక్షీయతే నాపివివర్ధతేఽనవః
నిరస్తసర్వాతిశయ స్సుఖాత్మక
సవాయం ప్రభ స్సర్వగతోఽయ మవ్యయః॥ ౨౩

♦ ఏవం విధే జ్ఞానమయే సుఖాత్మకే
కథం భవో దుఃఖమయః ప్రతీయతే
అజ్ఞానతోఽధ్యాసవశాత్ప్రకాశతే
జ్ఞానే విలీయేత విరోధతః క్షణాత్॥ ౨౪

* వ్యా॥ కదాచిదితి॥ శృ॥గీ॥న జాయతే మ్రియతే వా కదాచిత్। యల్లాభా న్నాపరో లాభ ఇతి శృ॥

♦వ్యా॥ ఏవమిత్యత్ర॥ భవః సంసారః ఆకాశతలమలినతాదివత్॥

1. అద్భుతరా॥ 2. అధ్యాత్మరా॥ గ స॥

వివిక్త ఆసీన ఉపారతేంద్రియో
వినిర్జితాత్మా విమలాంతరాశయః
విభావయే దేక మనన్యసాధనో
విజ్ఞానదృ [illegible] ల ఆత్మసంస్థితః॥ ౨౫

మచ్చిత్తా మద్గతప్రాణా బోధయంతః పరస్పరం
కథయంత శ్చమాం నిత్యం తుష్యంతి చ రమంతి చ॥ ౨౬

తేషాం సతతయుక్తానాం భజతాం ప్రీతిపూర్వకం
దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మా ముపయాంతి తే॥ ౨౭

అనన్యాశ్చింతయంతో మాం యే జనాః పర్యుపాసతే
తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం యోగక్షేమం వహామ్యహం ॥౨౮

1 నాస్తిమత్పరమం భూతం మాం విజ్ఞాయ విముచ్యతే
మత్త్యం హి నాస్తి జగతి భూతం స్థావరజంగమం॥ ౨౯

ఋతే మామేకమ వ్యక్తం వ్యోమరూపంమహేశ్వరం
సోఽహం సృజామి సకలం సంహరామి సదా జగత్ ౩౦

1 అద్భుతరా ౧౨ స॥

అహం హి భగవా నీశ స్స్వయం జ్యోతి స్సనాతనః
పరమాత్మా పరంబ్రహ్మ మత్తో హ్యన్య న్నవిద్యతే॥ 30

ఇత్యేత త్పరమం జ్ఞానం భవతే కథితం మయా
జ్ఞాత్వా విముచ్యతే ... జన్మసంసార బంధనాత్॥ 32

ఆదిత్యా వసవో రుద్రా మరుతశ్చ తథాశ్వినౌ
అన్యాశ్చ దేవతా స్సర్వా మచ్ఛాసన నుస్థితాః 33

కలా కాష్ఠా నిమేషాశ్చ ముహూర్తా దివసాః క్షణాః
ఋత్వబ్దమాసపక్షాశ్చ స్థితా శ్శాస్త్రే ప్రజాపతేః 34

యుగమన్వంతరా శ్చైవ మమ తిష్ఠంతి శాసనే
పరాశ్చైవ పరార్ధాశ్చ కాల భేదా స్తథాపరే॥ 35

చతుర్విధాని భూతాని స్థావరాణి చరాణి చ
నియోగా న్మమ వర్తంతే సర్వాణ్యేవ స్వయంభువా॥ 36

అవాచ్యమేత ద్విజ్ఞాన మాత్మగుహ్యం సనాతనం
యన్న దేవా న జానంతి యతంతోఽపి ద్విజాతయః॥ 37

9. ఆత్మవిభూతి యోగః

1* ప్రకాశరూపోఽహ మజోఽహ మద్వయోఽ
సకృ ద్విభాతోఽహ మతీవ నిర్మలః

విశుద్ధవిజ్ఞానఘనో నిరామయ
స్సంపూర్ణ ఆనందమయోఽహ మక్రియః॥ ౩౮

సదైవ ముక్తోఽహ మచింత్యశక్తిమా
నతీంద్రియజ్ఞానమవిక్రియాత్మకః
అనంతపారోఽహ మహర్నిశం
బుధై ర్విభావితోఽహం హృది వేదవాదిభిః॥ ౩౯

2 అవ్యక్తా దభవ త్కాలః ప్రధానం పురుషః పరః
తేభ్య స్సర్వమిదం జాతం తస్మాత్సర్వ మహం జగత్॥ ౪౦

సర్వతః పాణిపాదం త త్సర్వతోఽక్షి శిరోముఖం
సర్వత శ్శ్రు[illegible] లోకే సర్వ మావృత్య తిష్ఠతి॥ ౪౧

సర్వేంద్రియగుణాభాసం సర్వేంద్రియవివర్జితం
సర్వాధారం స్థిరానంద మవ్యక్తం ద్వైతవర్జితం॥ ౪౨

సర్వోపమానరహితం ప్రమాణాతీత గోచరం
నిర్వికల్పం నిరాభాసం సర్వావాసం పరామృతం॥ ౪౩

* వ్యా॥ ప్రకాశె ఇతి॥ అద్వయః=సజాతీయాది భేద రహితః అసకృ ద్విభాతః= సదా ప్రకాశత ఇత్యర్థః॥

1. అధ్యాత్మరా॥ ౫ స॥ 2. అద్భుతరా॥ ౨ స॥

అభిన్నం భిన్నసంస్థానం శాశ్వతం ధృవ మవ్యయం
నిర్గుణం పరమం వ్యోమ తద్ జ్ఞానం మునయో విదుః॥ ౪౪

స అత్మా సర్వభూతానాం స బాహ్యాభ్యంతరః పరః
సో౽హం సర్వత్రగ శ్శాంతో జ్ఞానాత్మా పరమేశ్వరః॥ ౪౫

మయాతీత మిదం విశ్వం జగ దవ్యక్తరూపిణా
మత్థాని సర్వభూతాని య స్తం వేద స వేదవిత్॥ ౪౬

యస్యాంతరా సర్వమిదం యో హి సర్వాంతరః పరః
సోహం ధాతా విధాతా చ లోకే౽స్మి న్విశ్వతోముఖః ౪౭

న మాం పశ్యంతి మునయ స్సర్వేచ త్రిదివౌకసః
బ్రాహ్మణా మనవ శ్శక్రో యేచాన్యే ప్రథితౌజసః॥ ౪౮

శృణ్వంతి సతతం వేదా మామేకం పరమేశ్వరం
యజంతి వివిధై రగ్నిం బ్రాహ్మణా వైదికై ర్మఖైః॥ ౪౯

ఆదిత్యానామహం విష్ణు ర్జ్యోతిషాం రవి రంశుమాన్
వేదానాం సామవేదో౽స్మి దేవానా మస్మి వాసవః॥ ౫౦

రుద్రాణాం శఙ్కరశ్చాస్మి విత్తేశో యక్షరక్షసాం
ప్లవతాం చాస్మి దైత్యానాం కాలః కలయతాం మహాం॥ ౫౧

పవనః పవతామస్మి రామ శస్త్రభృతాం మహం
యద్యద్విభూతిమత్సత్త్వం శ్రీమదూర్జితమేవవా॥ ౫౨
తత్తదేవావగచ్ఛ త్వం మమ తేజోంశసంభవం॥ ౫౨4

10 విరాడ్విశ్వరూపయోగః

లక్ష్మణః॥
మదనుగ్రహాయ పరమం గుహ్యమధ్యాత్మసంజ్ఞితం
యత్త్వయోక్తం వచస్తేన మోహోఽయం విగతో మమ ౫౩

ఏవమేతద్యథా త్వమాత్మానం రఘునందన
ద్రష్టుమిచ్ఛామి తే రూపమైశ్వరం పురుషోత్తమ॥ ౪౫

శ్రీరామ ఉవాచ॥
పశ్య మే వత్స రూపాణి శతశోఽథ సహస్రశః॥
తత్రాదౌ మామకం రూపం వైష్ణవం పశ్య సాదరం॥ ౫౫

1. ఇత్యుక్త్వా లక్ష్మణం రామ స్సచ్చిదానందలక్షణః
స్వాత్మానం దర్శయామాస లక్ష్మణాయ మహాత్మనే॥ ౫౬॥

1. శివదా॥

విశ్వరూపధరం రామం దృష్ట్వా లక్ష్మణస్స్వయం
1. శంఖచక్రగదాపాణిం వనమాలా ... ॥ ౫౭
శ్రీవత్సవక్షసం దేవం పీతవాసస మచ్యుతం
లక్ష్మీసర్వాం సహాభ్యాం చ సం్రశ్రితో ధయ పార్శ్వకం॥ ౫౮
బహ్మాపుత్రై స్సనందాద్యై స్తూయమానం సమంతతః
దేవర్షి పితృగంధర్వై స్సిద్ధవిద్యాధరోరగైః॥
సేవ్యమానం మహాత్మానం పుణ్డరీకవిలోచనం
సహస్రసూర్యసఙ్కాశం శతచంద్రశుభాననం॥
ఫణాసహస్ర మతులం ధారయంతం చ లక్ష్మణం
అనన్తం రా... చాతపత్రం ఫణాగణైః
దధానం సర్వలోకేశం నాగసంఘై శ్చ సంస్తుతం   ౬౧

2. తతో రామోఽబ్రవీ ద్దేవో లక్ష్మణం సర్వలక్షణం॥ ౬౨

న తు మాం శక్ష్యసే ద్రష్టు మనేనైవ స్వచక్షుషా
దివ్యం దదామి తే చక్షుః పశ్య మే రూప మైశ్వరం॥ ౬౩

ఇత్యుక్త్వా ప్రదదౌ తస్మై రామో దివ్యం ... తదా
తత స్స దృష్ట్వా నాఽమం విశ్వరూపధరం ...॥   ౬౪

అనేక నక్త్రనయన మనేకాద్భుత దర్శనం
3. అనేకదివ్యాభరణం దివ్యానేకోద్య...

1 శివరా॥   2. అద్భుతరా॥ ౧౦ స॥
3. శివరా॥

1సర్వైశ్వర్యమయం దేవ ముసంతం విశ్వతోముఖం
తత్రైకస్థం జగత్సర్వం స్వాత్మానం చ దదర్శ సః
ఆదిత్యా న్స వసూన్రుద్రా న్సాధ్యాంశ్చ సమరుద్గణాన్
పితౄ న్సప్తతాశనాం శ్చైవ నక్షత్రాణి గ్రహాం స్తథా
వేదాంశ్చ సోపనిషదో వషట్కారా న్సమాధ్వరైః
తథావిధం చ శ్రీరామం దృష్ట్వా ప్రోవాచ లక్ష్మణః॥ ౧౮

2. దంష్ట్రాకరాళాని చ తే ముఖాని
దృష్ట్వైవ కాలానలసన్నిభాని
దిశో న జానే న లభే చ శర్మ
ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస॥ ౧౯

ఆఖ్యాహి మే కో భగ వానుగ్రరూపో
నమోస్తు తే రామవరప్రసీద
విజ్ఞాతు మిచ్ఛామి భవంత మాద్యం
నహి ప్రజానామి తవైవ నామ ॥ ౨౦

3. త్వయై వేదం భ్రామ్యతే బ్రహ్మ చక్రం
మాయావీ త్వం జగతా మేకనాథః
నమామి త్వాం భూతయోనిం శరణ్యం
యోగాత్మానం చిత్పతిం దివ్యనృత్యం ॥ ౨౧
ఉపసంహర విశ్వాత్మ న్నేతద్రూపం భయావహం
దర్శయస్వ మహానంద రామరూపం మనోహరం॥ ౨౨

1. శివరా 2. శివరా॥ 3. అద్భుతరా॥౧౫స॥

శ్రీ రామ ఉవాచ॥

1. భవతా చాద్భుతం దృష్టం య త్స్వరూపం తు మామకం
మమైషా హ్యుపమా వత్స మాయయా దర్శితా త్వయా॥23

2. ఏష ఆత్మాఽహ మవ్యక్తో మాయావీ పరమేశ్వరః
కీర్తిత స్సర్వవేదేషు సర్వాత్మా సర్వతోముఖః॥ ౨౪

సర్వకామ స్సర్వరస స్సర్వగంధోఽ జరామరః
సర్వతః పాణిపాదోఽహ మంతర్యామీ సనాతనః॥ ౨౫

అపాణిపాదో జవనో గృహీతా హృది సంస్థితః
అచక్షు రపి పశ్యామి తథాఽకర్ణశ్శృణో మ్యహం॥ ౨౬

వేదాహం సర్వమేవేదం న మాం జానాతి కశ్చన
ప్రాహుర్మ హాంతం పురుషం మామేకం తత్వదర్శినః॥ ౨౭

నిర్గుణామలరూపస్య యత్తదైశ్వర్య ముత్తమం
యన్న దేవా విజానంతి మోహితా మాయయా మమ ॥ ౨౮

ప్రసాదా న్మమ తే వత్స దృష్టవానసి లక్ష్మణ
అహం హి సర్వశక్తీనాం ప్రవర్తకనివర్తకః ॥ ౨౯

---

1. అద్భుతరా॥౧౪॥స॥ 2, అద్భుతరా॥౧౧౫॥

ఆధారభూత స్సర్వాసాం నిధాన మమృతస్య చ
ఏకా సర్వాంతరా శక్తిః కరోతి త్రివిధం జగత్ ॥ ౮౦

భూత్వా నారాయణోఽనంతో జగన్నాథో జగన్మయః
తృతీయా మహతీ శక్తి ర్నిహంతి సకలం జగత్ ॥ ౮౧

తామసీ మే సమాఖ్యాతా కాలాత్మా రుద్రరూపిణీ
యోగేశ్వరోఽసౌ భగవా న్మహాదేవో మహాన్ప్రభుః॥ ౮౨

మహాత్వా త్సర్వసత్వానాం పరత్వా త్పరమేశ్వరః
ప్రోచ్యతే భగవాన్బ్రహ్మా మహా బ్రహ్మమయో యతః॥ ౮౩

యో మామేవం విజానాతి మహాయోగేశ్వరేశ్వరం
సోఽవికంపేన యోగేన యుజ్యతే నాత్ర సంశయః ॥ ౮౪

1. ఇత్యుక్త్వా తత్క్షణాం రామో విశ్వరూపం విహాయ చ
పూర్వరూప ముపాశ్రిత్య హ్యువాచ హరి రీశ్వరః॥ ౮౫

ఇతి శ్రీరామాయణసారోద్ధారే – ఉత్తరకాండే
ఏకత్రింశస్సర్గః

1. శివరా॥

అథ ద్వాత్రింశస్సర్గః

11 ఆత్మభక్తియోగః

1. "ఆదౌ చ మధ్యేచ తథైవ చాన్తతో
భవంవిదిత్వా భయశోక కారణం
హిత్వా సమస్తం విధివాదచోదితం
భజే త్వమాత్మాన మథాఖిలాత్మనాం॥ ౧

"ధ్యాత్వైవ మాత్మాన మహర్నిశం ముని
స్తిష్ఠే త్సదా ముక్తసమస్తబంధనః
ప్రారబ్ధమశ్న న్నభిమానవర్జితో
మయ్యేవ సాక్షా త్ప్రవిలీయతే తతః" ॥ ౨

2. యేతు సర్వాణి కర్మాణి మయి సన్న్యస్య మత్పరాః
అనన్యేనైవ యోగేన మాం ధ్యాయంత ఉపాసతే॥ 3
తేషా మహం సముద్ధర్తా మృత్యు సంసారసాగరాత్॥ 34

3. "అహంహి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తాచైవ ఫలప్రదః
సర్వదేవతనుర్భూత్వా సర్వాత్మా సర్వసంస్తుతః
మాం పశ్యంతీహ విద్వాంసో ధార్మికా వేదవాదినః

1. అధ్యాత్మరా॥-౭॥౫॥ 2. శివరా
3. అద్భుతరా॥౧3స॥

తేషాం సన్నిహితో నిత్యం యో భక్త్యా మాముపాసతే
బ్రాహ్మణా క్షత్రియా వైశ్యాః శూద్రా వా మాముపాసతే॥
తేషాం దదామి తత్త్వాన మానందం పరమం పదం ౬౪

అన్యేపి యే వికర్మస్థా కర్మ్యాద్యాదాన్యే సహజాతయః
భక్తిమంతః ప్రముచ్యంతే కాలేన మయి సంగతాః ౭౪

న మద్భక్తా వినశ్యంతి మద్భక్తా వీతకల్మషాః
ఆదావేతత్ప్రతిజ్ఞాతం న మే భక్తః ప్రణశ్యతి ॥

యో వా నిందతి తం మూఢో దేవదేవం స నిందతి
యో హి తం పూజయేద్భక్త్యా స హి

పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం మదారాధనకారణాత్
యో మే దదాతి నియతస్స మే భక్తః ప్రియో మతః ౧౦½

ధ్యానేన మాం ప్రపశ్యంతి కేచిజ్జ్ఞానేన చాపరే ౧౧

అపరే భక్తియోగేన కర్మయోగేన చాపరే ౧౧½

సర్వేషామేవ భక్తానామేష ప్రియకరో మమ
యో హి జ్ఞానేన మాం నిత్య మారాధయతి నాన్యథా॥ ౧౨½

అన్యే చ యత్ర యే భక్తా మదారాధనకాంక్షిణః
తేపి మాం ప్రాప్నువంత్యేవ నావర్తంతే చ వై పునః

మాయాతీత మిదం కృత్స్న మేతద్యో వేద సోఽమృతః॥ ౧౪

వక్ష్యే సమాహితమనా శ్శృణుష్వ నృపనందన!
నాహం తపోభి ర్వివిధై ర్న దానేన న చేజ్యయా
శక్యో హి పురుషై ర్జ్ఞాతు మృతే భక్తి మనుత్తమాం॥ ౧౫

12 విరాట్ క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞవిభాగ యోగః

1. "ఆదౌ పదార్థావగతి ర్హి కారణం
వాక్యార్థవిజ్ఞాన విధౌ విధానతః
తత్త్వం పదార్థౌ పరమాత్మ జీవకాం
వశీతి చైకాత్మ్య మథానయో ర్భవేత్ ॥ ౧౬

2 "ప్రత్య క్పరోక్షాది విరోధ మాత్మనో
విహాయ సంగృహ్యతయో శ్చిదాత్మతాం
సంశోధితాం లక్షణయా చ లక్షితాం
జ్ఞాత్వా స్వమాత్మాన మథాద్వయోఽభవత్॥ ౧౭

1. అధ్యాత్మరా॥౫స॥
2. శివరా॥

''చిద్బింబసాక్ష్యాత్మధియా ప్రసంతి
స్త్వేకత్ర వాసా దనలాక్తలోహవత్
అన్యోన్యమధ్యాసవశా త్ప్రతీయతే
జడాజడత్వం చ చిదాత్మచేతసోః ॥ ౧౮

ఇదం శరీరం సౌమిత్రే క్షేత్ర మిత్యభిధీయతే
ఏత ద్యో వేత్తి తం ప్రాహుః క్షేత్రజ్ఞ ఇతి తద్విదః॥ ౧౯

క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధి సర్వక్షేత్రేషు లక్ష్మణ
క్షేత్రం క్షేత్రీ తథా కృత్స్నం ప్రకాశయతి తచ్ఛృణు॥ ౨౦

''హిరణ్యగర్భో మార్తాండ సోఽపి మద్దేహసంభవః
దత్త్వా నాత్మవిజ్ఞానం కల్పాదౌ చతురః కిల॥ ౨౧

స మన్నియోగతో బ్రహ్మా సదా మద్భావభావితః
దివ్యం తన్నామకైశ్వర్యం సర్వదా వహతి స్వయం॥ ౨౨

భూత్వా చతుర్ముఖ స్సర్గం సృజ్యతే వాత్మసంభవః॥ ౨౩

యో౽పి నారాయణో౽నంతో లోకానాం ప్రభవో౽వ్యయః
మమైవ పరమా మూర్తిః కరోతి పరిపాలనం ౨౩½

యో౽ంతకృత్సర్వభూతానాం రుద్రః కాలాత్మకః ప్రభుః
మదాజ్ఞయా చ సతతం సంహరత్యేవ మే తనుః ౨౪½

హవ్యం వహతి దేవానాం హవ్యకవ్యాశినామపి
భుక్తమాహారజాతం యత్పచ్యతే తదహర్నిశం
ఈశాన స్సర్వభక్తానాం సో౽పి తిష్ఠే స్మమాజ్ఞయా॥ ౨౬

యా చ శ్రీ స్సర్వభూతానాం దదాతి విపులాం శ్రియం
పత్నీ నారాయణస్యా సా వర్తతే మదనుగ్రహాత్॥ ౨౭

వాచం దదాతి విపులాం యా చ దేవీ సరస్వతీ
పార్వతీ పరమా దేవీ బ్రహ్మవిద్యాప్రదాయినీ॥
యాపిధ్యాతా విశేషేణ సాపి మద్వశగానుగా ౨౮½

అతీతా హ్యప్యసంఖ్యాని బ్రహ్మాండాని మదాజ్ఞయా
ప్రవృత్తాని పదార్థౌఘై స్సహితాని సమంతతః ౨౯½

భూమి రాపో౽నలో వాయుః ఖం మనో బుద్ధిరేవ చ
భూతాది రాదిప్రకృతి ర్నియోగా న్మమ వర్తతే॥ ౩౦½

బహునాత్ర కిముక్తేన మమ శక్త్యాత్మకం జగత్
1. మమ తేజోంశజం సర్వం క్షేత్ర మిత్యభిధీయతే

క్షేత్రజ్ఞం మాం విజానంతి యోగిన స్తత్వదర్శినః॥

జ్ఞానస్వరూప మేవాహుర్జగ దేత ద్విచక్షణాః
అర్థస్వరూప మేవాజ్ఞాః పశ్యం త్యన్యే కుబుద్ధయః ॥

కూటస్థో నిర్గుణో వాపి చైతన్యాత్మా స్వభావతః
దృశ్యతే హ్యర్థరూపేణ పురుషై ర్భ్రాంత దృష్టిభిః॥

13 ప్రకృ[illegible]త్రయవిభాగయోగః

''బుద్ధే స్త్రిధావృత్తి రపీహ దృశ్యతే
స్వప్నాదిభేదేన గుణత్రయాత్మనః
[illegible]న్యోన్యతోఽస్మి న్వ్యభిచారతో మృషా
నిత్యే పరే బ్రహ్మణి కేవలే శివే''॥

య స్సేవతే మా మ గుణం గుణాత్పరం
హృదా కదావా యదివా గుణాత్మకం

2 శివరామాయణే

సోహం స్వపాదాఞ్చిత రేణుభిస్స్పృశ
న్పునాతి లోక త్రితయం యథా రవిః॥'' 36

సత్త్వం రజ స్తమ ఇతి గుణాః ప్రకృతిసంభవాః
నిబధ్నంతి మహాబాహో దేహే దేహిన మవ్యయం॥ 37
సత్త్వం సుఖే సంజయతి రజః కర్మణి లక్ష్మణ
జ్ఞాన మావృత్య తు తమః ప్రమాదే సంజయ త్యుత 38

1 '' అనాత్మ న్యాత్మవిజ్ఞానం తస్మా ద్దుఃఖం తథేతరత్
రాగద్వేషాదయో దోషా స్సర్వా భ్రాంతినిబంధనాః॥ 39

కార్యే హ్యస్య భవే దేషా పుణ్యాపుణ్యా మితి శ్రుతిః
తద్వశాదేవ సర్వేషాం సర్వ దేహసముద్భవః॥'' 40

2. ''రసాదిపఞ్చీకృతభూతసంభవం
భోగాలయం దుఃఖసుఖాదికర్మణాం
శరీర మాద్యంతవ దాదికర్మజం
మాయామయం స్థూల ముపాధిరాత్మనః''॥ 41

''సూక్ష్మం మనోబుద్ధిదశేంద్రియై ర్యుతం
ప్రాణై రపఞ్చీకృతభూతసంభవం
భోక్తు స్సుఖాదే రనుసాధనం భవే
చ్ఛరీరమన్య ద్విదు రాత్మనో బుధాః''॥ 42

1. అధ్యాత్మ రా॥ 4స॥ 2. అద్భుత రా॥ 11స॥

"అన్యాద్యనిర్వాచ్య మపీహ కారణం
మాయాప్రధానం తు పరం శరీరకం
ఉపాధిభేదాత్తు యతః పృథక్ స్థితం
స్వాత్మాన మాత్మ న్యవధారయే క్రమాత్"॥ ४3

"కోశే ష్వయం తేషు తు తత్తదాకృతి
ర్విభాతి సఙ్గా త్స్ఫటికోపలం యథా
అసంగ రూపోఽయ మజోఽమృతోఽద్వయో
విజ్ఞాయ తేఽస్మి న్పరితో విచారితే"॥ ४४

నాన్యం గుణేభ్యః కర్తారం యదా ద్రష్టానుపశ్యతి
గుణేభ్యశ్చ పరం వేత్తి మద్భావం సోఽధిగచ్ఛతి॥ ४5

గుణా నేతా నతీత్య త్రీ న్దేహీ దేహసముద్భవాన్
జన్మమృత్యుజరాదుఃఖై ర్విముక్తో ఽమృత మశ్నుతే॥ ४६

మాం చ యోఽవ్యభిచారేణ భక్తియోగేన సేవతే
సర్వారంభపరిత్యాగీ గుణాతీత స్స ఉచ్యతే॥ ४2

14 అంతర్యామి పురాణపురుషోత్తమయోగః

'ఏవం సదా జాత పరాత్మభావనా
స్వానంద తుష్టః పరివిస్మృతాఖిలః

ఆస్తే స నిత్యాత్మసుఖప్రకాశక
స్సాక్షా ద్విముక్తోఽచలవారిసింధువత్ ॥ ౪౮

ఏకాత్మకత్వా జ్జహతీ న సంభవే
త్తథాఽజహల్లక్షణతా విరోధతః
సోయం పదార్థావివ భాగలక్షణా
యుజ్యేత తత్త్వం పదయో రదోషతః ॥ ౪౯

ఇత్థం యదీక్షేత హి లోకసంస్థితో
జగన్మృషైవేతి విభావయ న్మునిః
నిరాకృతత్వా చ్ఛృతియుక్తిమా నతో
యథేందుభేదో దిశి దిగ్భ్రమాదయః ॥ ౫౦

1. అహం హి జగతా మాదౌ బ్రహ్మాణం పరమేష్ఠినం
విధాయ దత్తవా న్వేదా నశేషా నాస్యనిస్సృతాన్ ॥ ౫౧

అహమేవ హి సర్వేషాం యోగినాం గురు రవ్యయః
ధార్మికాణాం చ గోప్తాఽహం నిహన్తా వేదవిద్విషాం ॥ ౫౨

అహం హి సర్వసంసారా న్మోచకో యోగినా మిహ
మయైవ చ పరా శక్తి ర్యాసాఽ విద్యేతి గీయతే । ౫౩

---

1. అద్భుతరా॥ ౧౩స॥

నాశయామితయా మాయాం యోగినాం హృది సంస్థితః
సర్వేషా మేవ వస్తూనా మంతర్యామీ స్థితోఽస్మ్యహం॥ ౨౪
మయ్యేవాంతస్థితం సర్వం సోఽహం సర్వత్ర సంస్థితః॥ ౨౪

అహం వైశ్వానరో భూత్వా ప్రాణినాం దేహ మాశ్రితః
ప్రాణాపానసమాయుక్తః పచామ్యన్నం చతుర్విధం॥ ౨౫

అహం హి సర్వభావానా మంతస్తిష్ఠామి సర్వగః
మాం సర్వసాక్షిణంలోకా న జానంతి నృపాత్మజ ౨౬

ప్రధానం పురుషశ్చైవ తత్త్వద్వయ ముదాహృతం
తయో రనాదినిర్దిష్టః కాల స్సం యోజకః పరః ౨౭

త్రయ మేత దనాద్యంత మవ్యక్తే సముపస్థితం
తదాత్మకం తదన్య త్స్యా త్తద్రూపం మామకం విదుః॥ ౨౮

యత్త త్సర్వగతం దివ్య మైశ్వర్య మచలం మహత్
జ్ఞానయోగాభియుక్తస్తు దేహాంతే త దవాప్నుయాత్॥ ౨౯

15. ఆత్మానాత్మసంప ద్విభాగయోగః

1. ... శ్చిదాత్మనాం
సంఘాదజ్ఞానం పరివర్తతే ధి...

1. అధ్యాత్మరా॥౧స॥

వృత్తి స్తమో మూలతయాఽజ్ఞలక్షణా
యావద్భవేత్తావదసౌ భవో ధ్రువః॥ ౬౦

యదన్య దన్యత్ర విభావ్యతే భ్రమా
దధ్యాస మిత్యాహురముం విపశ్చితః
అసత్యభూతేఽహి విభావనం యథా
రజ్వాదికే తద్వదపీశ్వరే జగత్॥ ౬౧

వికల్పమాయారహితే చిదాత్మకేఽ
హంకార ఏష ప్రథమం ప్రకల్పితః
అధ్యాస ఏ వాత్మని సర్వకారణే
నిరామయే బ్రహ్మణి కేవలేపరే॥ ౬౨

ద్వాభూతసర్గా లోకేస్మిన్దైవ ఆసుర ఏవ చ
దైవీ సంపద్విమోక్షాయ నిబంధా యాసురీ మతా॥ ౬౩

యథా ప్రకాశతమసో స్సంబంధో నోపపద్యతే
తద్వదేవ న సంబంధః ప్రపంచ పరమాత్మనోః॥ ౬౪

ఛాయాతరూ యథా లోకే పరస్పరవిలక్షణౌ
తద్వత్ప్రపంచపురుషౌ విభిన్నౌ పరమార్థతః॥ ౬౫

యద్యాత్మా మలినోఽస్వస్థో వికారస్యాత్స్వభావతః
నహి తస్య భవేన్ముక్తి ర్జన్మాంతరశతైరపి॥ ౬౬

మహదాద్యం విశేషాంతం సంప్రసూతేఽఖిలం జగత్
యా సా ప్రకృతి రుద్దిష్టా మోహినీ సర్వదేహినాం॥ ౬౭

1పురుషః ప్రకృతిస్థోఽపి భుఙ్క్తే యః ప్రాకృతా న్గుణాన్
అహంకారవివిక్తత్వా త్ప్రోచ్యతే పంచవింశకః॥ ౬౮

నిర్గుణం పరమం వ్యోమ తద్జ్ఞానం మునయో విదుః
స ఆత్మా సర్వభూతానాం సబాహ్యాభ్యంతరః పరః॥ ౬౯

దైవీ సంపద్విమోక్షాయ చాశ్రయంతి ముముక్షవః
అజ్ఞానిన స్త్వాసురీం తా మాశ్రయంతి విమోహితాః॥ ౭౦

తానహం చాసురీంప్రాప్తాన్ సంసారే హి క్షిపామ్యహం
శాస్త్రం ప్రమాణం సౌమిత్రే కార్యాకార్యవ్యవస్థితౌ॥ ౭౧

జ్ఞాత్వా శాస్త్రవిధానేన దైవీ మాశ్రయ మా శుచః॥ ౭౧½

ఇతి శ్రీరామాయణసారోద్ధారే - ఉత్తరకాండే
ద్వాత్రింశ స్సర్గః

1. అద్భుత రా॥౧౧[illegible]॥

అథ త్రయస్త్రింశస్సర్గః

16. గుణత్రయ శ్రద్ధావిభాగయోగః

1* శ్రద్ధాన్విత స్త్వమసీతి వాక్యతో
గురోః ప్రసాదాదపి శుద్ధమానసః
విజ్ఞాయ చైకాత్మ్యమథాత్మజీవయో
స్సుఖీ భవే న్మేరురివాప్రకంపనః ॥ ౧

2 అజ్ఞానే నావృతం లోకే విజ్ఞానం తేన ముహ్యతి
తజ్జ్ఞానం నిర్మలం సూక్ష్మం నిర్వికల్పం య దవ్యయం॥ ౨

అహం కర్తా సుఖీ దుఃఖీ కృశ స్థూలేతి యా మతిః
సాప్యహంకృతిసంబంధా దాత్మన్యా రోప్యతే జనైః॥
తస్మా దజ్ఞానమూలోఽయం సంసార స్సర్వదేహినాం 34

అశ్రద్ధయా హుతం దత్తం త ప స్తప్తం కృతం చ యత్
అసది త్యుచ్యతే వత్స నచ తత్ప్రేత్య నో ఇహ ॥ ౫

సాత్వికీ రాజసీ చైవ తామసీతి విభేదతః
త్రివిధా భవతి శ్రద్ధా దేహినాం పూర్వకర్మజా॥ ౬

* వ్యా॥ శ్రద్ధేత్యత్ర॥ శ్రు॥ తద్విజ్ఞానార్థం స గురు
మేవాభిగచ్ఛే త్సమిత్పాణిః శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠం॥

1. అధ్యాత్మరామా సం॥ 2. అద్భుత రా॥౧౧స॥

1 తమోరూపాద్ధి సంకల్పా న్నిత్యం తామసచేష్టయా
అత్యంతం తామసో భూత్వా కృమికీటత్వ మాప్నుయాత్ ।

రజోరూపోహి సఙ్కల్పో లోకే సవ్యవహారవాన్
పరిప్లవతి సంసారే పుత్రదారానురంజితః॥ ౮

సత్వరూపో హి సఙ్కల్పో ధర్మజ్ఞాన పరాయణః
అదూర మోక్షసామ్రాజ్య స్సుఖరూపోహి తిష్ఠతి। ౯

2 త్రివిధం తు పరిత్యజ్య రూప మేత న్మహామతే
సఙ్కల్పః పర మాప్నోతి పదమా త్మపరిక్షయే ౧౦

యది నస్తి సహస్రాణి తప శ్చరసి దారుణం
పాతాళస్థస్య భూస్థస్య స్వర్గస్థస్యాపి తేఽనఘ॥
నాన్యః కశ్చి దుపాయోఽస్తి సఙ్కల్పోపశమాదృతే
సఙ్కల్పోపశమే యత్నం పౌరుషేణ పరం కురు ॥ ౧౧

భూతా న్ప్రేతగణాంశ్చైవ యజంతే తామసా జనాః
రాజసా యక్షరక్షాంసి యజంతే గ్రామదేవతాః ॥ ౧౨

యజంతే సాత్వికా దేవా న్బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాన్ ౧౩½

అహం త్రివిధ స్తేషా మత్యంతం భవతి ప్రియః ॥ ౧౪

---

1. తేనవా।   2. అద్భుతరా ౧౧ స॥

శ్రద్ధయా మాం భజస్వాద్య సర్వదేవమయం విభుం
సకృదేవ ప్రపన్నాయ తవాస్మీతిచ యాచతే ॥
అభయం సర్వభూతేభ్యో దదామ్యేత ద్వ్రతం మమ। ౧౫

ఏత ద్విజ్ఞాయ మద్భక్త స్థితప్రజ్ఞ స్సుఖీ భవేత్ ॥ ౧౬

ఇదం గుహ్యతమం జ్ఞానం సర్వవేదేషు నిశ్చితం
ప్రసన్నచేతసే దేయం ధార్మికా యాహితాగ్నయే ॥ ౧౭

17 సాయుజ్య మోక్ష యోగః

*ఇచ్ఛాది రాగాది సుఖాది ధార్మికా
స్సదా ధియ స్సంసృతిహేతవః పరే
యస్మా త్ప్రసుప్తే తదభావతః
పరస్సుఖస్వరూపేణ విభావ్యతే హి నః॥ ౧౮

విశ్వం యదేత త్పరమాత్మదర్శనం
విలాపయే దాత్మని సర్వకారణే
పూర్ణ శ్చిదానందమయో ఽవతిష్ఠతే
నవేద బాహ్యం నచ కించి దాన్తరం॥ ౧౯

నేతి ప్రమాణేన నిరాకృతాఖిలో
హృదా సమాసాదిత చిద్ఘనామృతః

* అధ్యాత్మరా॥

త్యజే దశేషం జగ దాత్మసంప్రదసం
ప్రీత్యా యథాఽమ్భః ప్రజహాతి తత్ఫలం॥ ౨౦

* అత్యన్యభేదేన విభావయన్నిదం
భవత్యభేదేన మయాఽఽత్మనా తదా
యథాజలం వారినిధౌ యథా పయః
క్షీరే వియద్వ్యోమ్న్యనిలే యథా నిలః॥ ౨౧

ఏవం సదాఽభ్యస్త సమాధియోగినో
నివృత్తసర్వేంద్రియగోచరస్య హి
వినిర్జితాశేషరిపో రహం సదా
దృశ్యో భవేయం జితషడ్గుణాత్మనః ౨౨

1 కామ్యానాం కర్మణాం న్యాసం సన్న్యాసం కవయో విదుః
సర్వకర్మఫలత్యాగం ప్రాహు స్త్యాగం విచక్షణాః॥ ౨౩

శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పర ధర్మా త్స్వనుష్ఠితాత్
సహజం కర్మ సౌమిత్రే సదోషమపి న త్యజేత్॥ ౨౪

---

* వ్యా॥ ఆత్మనీతి॥ అభేదేన విభావయన్॥ అస్మిం భ్రాంతి ప్రియమాపేక్షేతి శేషః॥

1 శివధా

సర్వారంభా హి దోషేణ ధూమేనాగ్ని రివావృతాః
స్వభావ నియతం కర్మ కుర్వ న్నాప్నోతి కిల్బిషం ౨౫

మన్మనా భవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కురు
మా మేవైష్యసి సత్యం తే ప్రతిజానే ప్రియోఽసి మే॥ ౨౬

సర్వధర్మా న్పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ
అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మాశుచః॥౨౭

2 రహస్య మేత చ్ఛ్రుతిసారసంగ్రహం
మయా వినిశ్చిత్య తవోదితం ప్రియ
యస్త్వేత దాలోచయతీహ బుద్ధిమా
న్స ముచ్యతే పాతకరాశిభిః క్షణాత్॥ ౨౮

భ్రాత ర్యదీదం పరిదృశ్యతే జగ
న్మాయైవ సర్వం పరిహృత్య చేతసా
మద్భావనాభావితశుద్ధమానస
స్సుఖీ భవానన్దమయో నిరామయః॥ ౨౯

విజ్ఞాన మేత దఖిలం శ్రుతిసార మేకం
వేదాంతవేద్యచరణేన మయైవ గీతం
యశ్శ్రద్ధయా పరిపఠే ద్గురుభక్తియుక్తో
మద్రూప మేతి యది మద్వచనేషు భక్తః॥ ౩౦

2 అధ్యాత్మ॥

1 ఇత్యేత త్పరమం జ్ఞానం భవతే కథితం మయా
జ్ఞాత్వా విముచ్యతే జంతుః జన్మసంసారబంధనాత్॥ 30

18 యజుర్వేదాంతోక్త శ్రీరామబ్రహ్మవిద్యాయోగః

ఈశ– కఠ– తైత్తిరీయ– బ్రహ్మ– కైవల్య– జాబాల
శ్వేతాశ్వతర ఏవమేకోనపంచాదుపనిషదః యజుర్వేదేసంతి

*పూర్ణ మదః పూర్ణ మితి ఖండికాయాం సమాసతః
ఆదిమధ్యావసానేషు పూర్ణం బ్రహ్మైవ నిశ్చితం॥ 32

పూర్ణం పరోక్షరూపేణ జ్ఞాతం తత్పరసంజ్ఞికం
ప్రత్యక్షం త్వంపదార్థేన స్థితం భూతమయేషు చ॥ 33

పూర్ణా న్నిరూపకా త్పూర్ణం సోపాధిక మిహోచ్యతే
తత్పూర్ణం శాస్త్రశాస్త్రాభ్యాం స్వావిద్యానాశత స్స్వయం॥34
స్వాఽఖండైక రసం లక్ష్యమాదాయోపనిష ద్గిరా
విగతోపాధికం సర్వం పూర్ణమే వావశిష్యతే॥ 35

ఏవం సర్వాసు శ్రుతిషు స్మృత్యాదిషు యదీరితం
తద్రామపరమం బ్రహ్మ యోగిగమ్యం సనాతనం॥ 36

* వ్యా॥ ఈశావా స్య 1 అ 1 మం॥శ్రు॥ పూర్ణమదః
........వావశిష్యతే.

1♦పరాంచి ఖాని ప్రభుణా సృష్టాని చెకు తే పరాన్
పిఋంతే చాంతరాత్మానం ప్రసిద్ధశ్చెత్యపరితం॥ 32

§ ఆత్మానం చే ద్విజానీయా దయ మస్మీతి పూరుషః
కిమర్థం కస్య కామాయ శరీర మనుసంజ్వరేత్॥ 36

ఇత్యాహ చ శృతీ సాధ్వీ బృహదారణ్యకా స్వయం
○ తత్త్వమేన త్వమేవై తదితి కైవల్యగం వచః 38

* యచ్చ కించి జ్జగత్సర్వం దృశ్యతే శ్రూయ తేపి వా
అంత ర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణస్థితః 40

సర్వా సూపనిష త్స్వేనం బ్రహ్మాద్వైతం ... చితం
తద్ధామపరమం బ్రహ్మ యోగిగమ్య మనామయం॥ 41

♦ వ్యా॥ కరోప॥ ౨అ ౧వ ల్లీ శ్రు॥ పరాంచిఖాని...
.... ఇచ్ఛన్

§ వ్యా॥ బృహదారణ్యకే శ్రు॥ ఆత్మానంచే......
రేత్

○ వ్యా॥ కైవల్యోపనిషది॥ తత్త్వమేన . ....
త్వమేనతత్

* యాజ్ఞికి ఉపనిష చ్ఛ్రుతి॥ అంత ... స్థితః॥

1. ఆనంద రా॥ మనోహర కాం॥ ౪॥

♦ అన్యస్యామపి శాఖాయాం ప్రశ్నః ప్రత్యుక్తిత స్ఫుటం
మనః ప్రాణేంద్రియాణాం యస్మనః ప్రాణేంద్రియం హి తత్

ఇత్యుక్త్వా నాన్య స్యానుష్యా ప్రాప్య జన్మ న వేదచేత్
ఇవష్టే త్మహాత్తే కస్య నాలి ప్రోక్తం తతః పరం॥ ౪౩

❖ బ్రహ్మ[illegible] మహిమా శృత్యా కీర్తితో వ్యాసత స్స్వయం
తదాశ్రిషేత గురో ర్జ్ఞేయం నాన్యథా గ్రంథకోటిభిః॥ ౪౪

ఆచ్ఛాదితోఽపి కలశే స్ఫటికేంతర్బహిః కిల
దీపః ప్రకాశతే క స్తం లోపయేచ్చ తథేష్యతే॥ ౪౫

మూషాసిక్తం [illegible] మూర్ద్రాకారం విభాసతే
* పుర శ్చక్రే ప్రభు స్సర్వాః పురః పురుష ఆవిశత్॥
ఇత్యుక్తం కణ్వశాఖాయా మన్యత్రాపి హి పఠ్యతే॥ 46

♦ బృహదారణ్యకే శ్రు॥ ప్రాణస్య ప్రాణః ఇతి శ్రుతి॥

❖ వ్యాసకృత అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా ఇత్యాదీని బ్రహ్మసూత్ర

* బృహదారణ్యకే ౪అ॥౫ బ్రా ౧౮ మంత్రం॥ పుర శ్చక్రే. ఇత్యాది॥

§ ఏకో వశీ సర్వభూతాంతరాత్మేతి శృతేర్వచః॥ ౪౭

φ ఏకో దేవస్సర్వభూతేష్వితి చైవాపరా శృతిః ౪౭౫

□ తైత్తిరీయక శాఖాయాం బ్రహ్మణో లక్షణం పురా
సత్యం జ్ఞాన మనంతం సంక్షిప్య వేద గుహాదికం
యశ్చాసౌ వశ్నుతే కామాన్ సర్వాన్యుగపదేవహి ౪౯

ఫలం జ్ఞానస్య చోక్త్వాథ తస్మాద్వ్యాహృత్యకం కిల
క్రమోత్పత్తిర్హి భూతానాం కోశ పంచక వేదనం॥
తత్ఫలం తదనాత్మత్వం సంప్రదర్శ్యాం తర త్వతః
పుచ్ఛబ్రహ్మేతి నిర్ణీయ తదస త్సత్ప్రతీతితః॥ ౫౦

ఆత్మైవరస ఏవైష ఆనందయతి చాఖిలాన్
భయహేతు స్తదేవేహ వాతాదీనాం ప్రవర్శితం ౫౨

మానుషాది తు బ్రహ్మాంతా హ్యానందా యే శతోత్తరాః
బిందవ స్తే పరబ్రహ్మానంద శ్చేతి వినిశ్చితం॥ ౫౩
స యశ్చాయం నరో పాథా వాదిత్యే యశ్చ వర్తతే

§ కఠోపనిషత్ ౫ వల్లీ ౧౨ మం॥ ఏకో వశీ
......ర్నేతరేషాం

φ శ్వేతాశ్వ ౬ అ ౧౧ మం॥ ఏకో దేవ నిర్గుణశ్చ

□ తైత్తిరీయోపనిషత్ శృ॥ బ్రహ్మవిదాప్నోతి —
ఇత్యుపనిషత్॥

స ఏక ఇతి జ్ఞాతారం పాపపుణ్యం కృతాకృతే
న సంతాపయత స్త్వేనం సమ్యక్సర్వం ప్రకీర్తితం
తద్ద్రష్టా మహిమా ప్రేక్ష్య తద్రామేతి న సంశయః॥ ౫౫

ఇతి శ్రీరామాయణసారోద్ధారే – ఉత్తరకాండే
త్రయస్త్రింశస్సర్గః

అథ చతుస్త్రింశస్సర్గః

19. ఋగ్వేదాంతార్థ శ్రీరామబ్రహ్మవిద్యాయోగః

(1. ఐతరేయ 2. కౌషీతకబ్రాహ్మణ 3. నాద బిందూపనిషత్ 4. ఆత్మబోధోపనిషత్ 5. నిర్వాణోపనిషత్ 6. ముద్గలోపనిషత్ 7. అక్షమాలిక 8. త్రిపురోపనిషత్ 9. సౌభాగ్యలక్ష్మ్యుపనిషత్ 10. బహ్వృచోపనిషత్ ఇతి దశోపనిషదః ఋగ్వేదీయాః)

* పుర స్సృష్ట్వా పరేశేన నైవతాభి స్తుతోషసః
సృష్ట్వేమాం మానుషీం ముద్రాం పరం తోష మవాపసః॥

---

* వ్యా॥ ఐతరేయోపనిషత్ అధ్యాయే ౨ఖండె శ్రు॥ తాః సృష్టా అస్మిన్మహత్యర్ణవే ప్రాపతన్ త మశనయాపిపాసాభ్యా మన్వవార్జయత్। తా ఏన మ బ్రువ న్నాయతనం నః ప్రజానీహి యస్మి న్ప్రతిష్ఠితా అన్న మదామేతి

1 దేవతా శ్చాన్నభుక్త్యర్థం దృష్ట్వేమాం పౌరుషీంతనుం
హృష్టా దాహుశ్చ సుకృతం బతేతి శ్రూయతే స్ఫుటం॥ ౨

తాభ్యో గా మానయత్తా అబ్రువన్న వై నోఽయ మల
మితి తాభ్యోఽశ్వమానయత్తా అబ్రువన్న వై నోఽయ
మలమితి ౨ తాభ్యః పురుషమానయత్తా అబ్రువంస్సుకృతం
బతేతి పురుషోవావ సుకృతం తా అబ్రవీ ద్యథా యతనం
ప్రవిశతేతి॥3॥ అగ్నిర్వాభూత్వా........ పిపాసే భవతః॥౫॥
ఇతి॥

1. ఆనందరా॥మనోహర కాం॥రస॥

పురుషం త్వేవా విస్తర మాత్మే త్యాహ శ్రుతి స్స్వయం
ముదం కరోతి దేవస్య ద్రావయే ద్దుఃఖపాతకే
ఇతి ముద్రానిరుక్తి శ్చ మంత్రశాస్త్రేపి శ్రూయతే
అత స్సర్వేషు దేహేషు సద్రూపగ్రహణం కృతం
స్వర్గాపవర్గయో శ్చైషో ఽధికారోస్మిన్న చేతరే
లోకే ప్రసిద్ధి ర్యంకంచిద్రాజముద్రా ఙ్కితం నరం
అధికారీతి మన్యంతే పూజయం త్యాదరాదిభిః
తథానయాంకితో జీవో ఽధికారీ శాస్త్రభూమిషు
నాన్యాభి ర్యోనిభి ర్జ్ఞాతుం శక్యతే స్వాత్మనః పరం ౬½

రామేతి లోకరమణా ద్రమంతే యోగినో ఽమతే
పరానందపరే నిత్యం తేన రామ ఇతీర్యతే ౭½

రసే నైవామునా సర్వే జీవా జీవంతి నాన్యథా॥ ౮

ఇమం రసమయం లబ్ధ్వా భవం త్యానందినో ఖిలాః
విశతా యేన విశ్వేషు సతతం చేతయతే జగత్
సతం చేతయతే కశ్చిత్స రామ ఇతి కీర్త్యతే॥ ౯½

స బ్రహ్మా స శివ శ్చైవ స హరి స్స సురేశ్వరః
సోక్షరః పరమ శ్చైవ స స్వరా ఇతి వేదవాక్॥ ౧౦½

యస్య సు సచ్చిదానందా స్సవ్యాప్తా స్సర్వవస్తుషు
తేనాస్తి చ ప్రియం భాతి వస్తుమాత్రం ప్రదృశ్యతే
అమ్నాయేషు చ సర్వత్ర రామబ్రహ్మాత్మకీర్తనం
ఆది మధ్యావసానేషు శ్రూయతే గుర్వనుగ్రహాత్ ౧౭½

ఇతరే యకే ఆత్మాన ఇద మేకః పురాజనైః
* కోయ మాత్మేతి సంప్రశ్నే యేన పశ్యతి జిఘ్రతి
ఇత్యాదిభిర్వినిర్ణీతం తదేత ధ్ధృదయాదిభిః
ప్రజ్ఞానస్యాస్య నామాని చోక్త్వా తత్సర్వతా సమా
ఏష బ్రహ్మే త్యాదిశబ్దై ర్దర్శితా చాఖిలం జగత్॥ ౧౮

* వ్యా॥ ఐతరేయోపనిషది3 అధ్యా౧ ఖండే శ్రు॥కో
య మాత్మేతి వయ ముపాస్మహే కతర స్స ఆత్మా? యేన
వా రూపం పశ్యతి యేనవా శబ్దం శృణోతియేన వా గంధా
నాజిఘ్రతి యేన వా వాచం వా కరోతి యేన వా స్వాదు
చాస్వాదు చ విజానాతి యదేత ధ్ధృదయం మనశ్చైతత్
సంజ్ఞానం విజ్ఞానం ప్రజ్ఞానం మేధా దృష్టిః ధృతి ర్మతిర్మనీషా
జూతి స్స్మృతి స్సఙ్కల్పః క్రతు రసుః కామో వశ ఇతి
సర్వాణ్యేతాని ప్రజ్ఞానస్య నామధేయాని భవంతి స ఏష
బ్రహ్మైష ఇంద్ర ఏష ప్రజాపతి రేతే సర్వే దేవా
ఇమాని పంచ మహాభూతాని ... యచ్చ స్థావరం సర్వం
తత్ప్రజ్ఞానేత్రం ప్రజ్ఞానే ప్రతిష్ఠితం ప్రజ్ఞానేత్రో లోకః ప్రజ్ఞా

ప్రజ్ఞానేత్రం చ ప్రజ్ఞానే [illegible] సేత్యనేన హి
[illegible] బ్రహ్మశృత్యంతే త్రికాలేష్వితి దర్శితం॥ ౧౯
తద్రామ సచ్చిదానంద ఘనానంతం న సంశయః

20 సామవేదాంతార్థ శ్రీరామబ్రహ్మవిద్యా
యోగః కేన. ఛాందోగ్యోపనిషదా

1 కేన 2 ఛాందోగ్య 3 ఆరుణికోపనిషత్ 4 మైత్రాయణి 5 మైత్రేయ్యుపనిషత్ / 6 వజ్రసూచి 7 యోగచూడామణి 8 వాసుదేవ 9 మహోపనిషత్ 10 సన్న్యాసోపనిషత్ 11 అవ్యక్త 12 కుండిక 13 సావిత్రి 14 రుద్రాక్షజాబాల 15 దర్శన 16 జాబాలి 17 ఇత్యేతత్స ప్తదశోపనిషదః సామవేదీయాః

1 * ఛాందోగ్యేపి సదేవేతి బ్రహ్మోపక్రమ్య బ్రహ్మణః
తేజోబన్నాదికా సృష్టి స్సమ్యాలా సా స్థితి గ్వాత్రిః॥ ౧౭

పతతిష్ఠా ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ॥ ఇతి

* వ్యా॥ ఛాందోగ్యే షష్ఠప్రపాఠ౨-3 ఖండరె శృ॥సదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీదిత్యారభ్య = విజానీపే 3ఖండ పర్యంతం॥

ర వ్యా॥ ఛాందోగ్యే ౬ ప్రపారకే చతుర్దశః ఖం ॥శృ॥ యదా సోమ్య పురుషం గంధారేభ్యో సంపత్స్య పర్యంతం॥ ఇత్యేతత్సామవేదే ౧౭ సంఖ్యాకాః ఉపనిష దః॥

జీవాత్మనా ప్రవేశశ్చ వ్యాకృతి ర్నామ రూపయోః
1 శ్వేతకేతో స్త్వం పదస్య తత్పదేనైకతా పిచ
పదసంభావనాయాం చ సద్భావే బహుశక్తితా
తదజ్ఞానేగురో ర్జ్ఞానం జ్ఞానా న్మోక్షో। పునర్భవః
సత్యబ్రహ్మాదిసంజ్ఞ స్త్వేవం సచ్ఛ్రిహ్నా కీర్తనం
స్త్రద్రామేతి పరం బ్రహ్మ సృష్టిస్థిత్యంత హేతుకం॥ ౧౦

ౕత్త్వ మసీతి ఛాందోగ్యే బ్రహ్మాత్మైక్యం న భేదతః
ౕకత్వం పదయో స్స్పష్టంశ్శ్రుత్యా య త్ప్రతిపాదితం॥
ౕ దాౕమ సచ్చిదానంద ఘనానంతం న సంశయః॥ ౧౧½

ౕక్షా న్ముక్తేః కారణం తదో్యథ స్తేషాం స ఏవ హి
దం సర్వం యదయ మిత్యేక మేవాద్వితీయకం
ర్వం ఖల్విద మిత్యాది శ్రుతయో యం బ్రువంతి హి
ర్వభూతేషు చాత్మా నం సర్వభూతాని చాత్మని
ంపశ్య న్నాత్మయాజీతి పరమార్థం మనో ర్వచః॥ ౧౮

తాదృశేన బోధేన భూత్వా బ్రహ్మాత్మరూపకాః
ృతకృత్యా స్స్వయం తీర్త్వా సచ్ఛిష్యా గ్రాహయంతి చ॥

1. ఆనందరా॥మనోహరకాండే౹స॥

తెలిసికొనుటకును, తత్పూజావిధానమును దెలిసికొనుటకును మా సాలగ్రామ పూజాసర్వస్వమును జూడవలయును.

౪. స్థండిలము

శ్రీరామయంత్రమును ఒక పీఠముపై పిండిముగ్గులు పెట్టి శ్రీరాము నర్చింపవలయును.

౫. కుడ్యము

గోడయందు శ్రీరామ విగ్రహమునుగాని, నామమునుగాని, పంగనామములనుగాని వ్రాసి దానిని షోడశోపచారములతోఁ బూజించుట.

౬. పటము

కాగితములు, గుడ్డలు, చెక్కలు వీనియందు శ్రీరాముని చిత్రమును జిత్రించి పూజించుట.

౭. మండలము

శ్రీరాముని పరివారముతో (హనుమత్సీతాలక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్న సుగ్రీవాంగద జాంబవ ద్విభీషణాదులు) మంత్రములతో నావాహనము ఒక మంటపము మీఁదఁగావించి పూజించుట.

౮. విశిఖము

శ్రీరాముని బాణముగ భావించి పూజించుట. కోదండము నర్మదా బాణములందే శ్రీరాము నాహ్వానించి పూజించుటకే విశిఖపూజ యందురు.

౯. నిత్యయంత్రము

రాగిరేకునందు శ్రీరామ యంత్రమును జెక్కించి ప్రాణప్రతిష్ఠాదులు కావించి పూజింపవలయును. "యంత్రం మంత్రాత్మకం ప్రాహుః" అని యుండుటచే యంత్రము మంత్రమయము కావున దానికి శక్తి యెక్కువగఁగలదు. యంత్రములు రెండురకము లీప్రక్కపుటలో నీయఁబడినవి.

ధర్మార్థకామముక్త్యర్థం సృష్ట్వోపాధిం నివిష్టవాన్ ॥

తస్య చైతన్యచంద్రస్య [illegible] కలాః పరాః
[illegible]ద్వ్యాప్తశ్చ ద్వారభూతా న్యుపాదీ [illegible] ॥
ప్రకాశయంతి గృహ్ణంతి త్య[illegible] చ స్వభావతః
బుద్ధి రేకా త్యంతసితం సన్నికృష్టా [illegible]త్మనః ॥ 38

అతో జ్ఞప్రధానా సా తద్జ్ఞా[illegible]
ప్రసృతం రూపశబ్దాదీ జ్ఞానాతి తు విశేషతః ॥ 39

చతుర్ధా వృత్తిభేదేన ప్రోక్తా తత్త్వార్థదర్శిభిః
ప్రయోజనం న తేనాత్ర ప్రకృతం తద్వివిచ్యతే ॥ 3౬

క్రియాప్రధానం ప్రాణశ్చ పఞ్చధాసౌ స్వవృత్తితః
ప్రాణాపానౌ తథా వ్యాన స్సమానో దానకావితి ॥ 32

వాగాదికర్మేంద్రియేషు క్రియాప్రాణశ్చ [illegible] మతా
శ్రవణం నయనం ఘ్రాణం త్వగ్రసనేంద్రియం తథా
ఇమాని పంచేంద్రియాణి జ్ఞానద్వారాణి వై విదుః ॥ 35

వాక్పాణిపాదపాయూపస్థా శ్చ కర్మేంద్రి[illegible] చ
* ఏవం షోడశసంఖ్యానం కలానా ముచ్యతే బుధైః ॥ 25

* వ్యా॥ అథర్వముండకశ్రు॥గతాః కలాః = ఏకాభవంతి [illegible]

తాసు సర్వాసు చైతన్యం రామనామేతి విశ్రుతం
ప్రవిష్టం చేష్టతే శశ్వ త్తేన విశ్వం విచేష్టతే॥ ౪౦½

అనాదిసంసారతరుః కర్మమూలఫలాత్మకః
దేహాఽభిమానినో జీవాః ఫలభోగాయ పక్షిణః
యథా కర్మసుఖం దుఃఖం ఖాదంతి స్వేశ్వరార్పితం॥ ౪౨

కశ్చి జ్జన్మసహస్రేషు జ్ఞానవా న్జాయతే యదా
తదాత్మస్థం రామరూపం జ్ఞాత్వా మోక్షీ భవ త్యలం॥ ౪౩

ఇంద్రియాణి పరాణ్యేవం తేభ్యో బుద్ధిః పరామతా
తత్పరఃపరమాత్మాచసర్వసాక్షీతి నిశ్చితః
తద్రామపరమం బ్రహ్మయోగిగమ్యంసనాతనం॥ ౪౪½

ద్వా సుపర్ణా వేకవృక్షం సమాశ్రిత్య స్థితౌ తయోః
ఏక స్సారం ఫలం స్వాదు ఖాద త్యన్యో విచక్షతే
ఏషు ధామసు యద్భోగ్యం భోక్తాభోగ్య శ్చ యద్భవేత్
తేభ్యో విలక్షణ స్సాక్షీ త్యాహ చాథర్వణీ శ్రుతిః॥ ౪౬½

యద్వాప్తాస్మి హ యత్స్ఫురతి యచ్చానందయతి స్వయం

ద్వా॥ ముండకశ్రుతి॥ ద్వాసుపర్ణే= సామ్య ముపైతి

యస్మింశ్చ మహతి ప్రఖ్యే సర్వే వేదా స్సమన్వితాః
విషయాది ధీ పర్యంతం జడం సర్వమనాత్మకం॥ 49

యస్యార్థే చ ప్రియం చైత త్స రామాత్మా మహాన్ప్రియః
సర్వేషాం ప్రాణినాం స్వాత్మా పరప్రేమాస్పదో యతః
సతు సర్వాత్మక ఏవ దేహినా నాస్తి కించన॥ 50

చిద్రామం హృద్గతం జ్ఞాత్వా యోసౌ సోహ మితీరయా
ఆచార్యదత్తయా సమ్య క్పరమోపాసనం గతః
1 ఆవృత్తి రసకృన్న్యాయా త్ఫలీభూతే పరాత్మని
బోధదార్ఢ్యే పున స్తస్య న కార్యం విద్యతే భవే॥ 51

సర్వే ప్యుపాయా శ్శాస్త్రేషు యద్జ్ఞానార్థే ప్రయోజితాః॥
సచే ద్దేశికశబ్దేన హృద్యానిః కిం పరం తతః 53

2 ముండకే పి పరా విద్యా విషయా బ్రహ్మబ్రహ్మిణః॥
సృష్టిశ్చానేక దృష్టాంతై రుక్తా తస్మింశ్చ సంస్థితా
లయశ్చాపి హి తత్రైవ విశ్వం సర్వం హి తన్మయం॥ 54½

1 వ్యా॥ బ్రహ్మసూత్రాణి॥

2 ముండకశ్రు॥ తస్మై సహోవాచ ద్వేవిద్యే [illegible] గమ్యతే॥ ఇతి ముండకశ్రు॥ యత్ర వద్రేశ్యె .. [illegible] చ

3 శారేణ ధనుషా వేద్యం లక్ష్యఆత్మార్పణం తథా
4మహిమాత్రిశయు స్తస్య తద్భాసా భా త్యశేషతః ॥ ౫౫½

5 అగోచరం చ సర్వేషాం ధ్యాయమానోఽనుపశ్యతి ౫౬

వేదా హి తం గుహాయాం యో విద్యాగ్రంథిం భినత్తి సః ॥
కృపయా వృణుతే బ్రహ్మ యం కంచన సుఖాదికం
తేనైవ లభ్యతే నాఽసౌ న్యాన్యథా యత్నతోఽపి హి ॥ ౫౭½

6 సన్న్యాసయోగత స్సత్త్వం శుద్ధం యేషాం విచారతః

జాయతే॥

3 తత్రైవ ము శ్రు॥ ప్రణవో ధను శ్శరో హ్యాత్మా బ్రహ్మ తల్లక్ష్య ముచ్యతే। అప్రమత్తేన వేద్ధవ్యం శరవ త్తన్మయో భవేత్ ॥ ఇతి ॥

4 శ్రు॥ న తత్ర సూర్యో భాతి ... ... భాతి॥ ఇతి

5 శ్రు॥ య స్సర్వజ్ఞ ... ... ప్రతిష్ఠితః॥ ఇతి శ్రు॥ న చక్షుసా... మానః॥ ఇతి॥ శ్రు॥ పురుష ... ... సోమ్య॥ ఇతి॥

6 శ్రు॥ నాయ మాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో ... ... ముక్తోఽ మృతో భవతి।

తే పరాం తేన కాలేన పరిముచ్యంతి నాన్యథా ॥
బ్రహ్మైవేద మమృత మిత్యాహ ధర్వణ శృతిః ౫౯

* యథా నద్య స్సముద్రేఽస్తం గచ్ఛంతి నామరూపతః॥
తథా విద్వాన్కలా దేవప్రతిష్ఠాయాంచసంక్షయం
ప్రారబ్ధకర్మణాం సాక్షా న్మోక్ష మేత్య పునర్భవం॥
యో వేద పరమం బ్రహ్మ సబ్రహ్మైభవతీతి చ ౬౧

ఏవం సర్వాసు శృతిషు స్మృత్యాదిషు యదీరితం
తద్రామపరమం బ్రహ్మ యోగిగమ్య మనామయం॥ ౬౨
ఇత్థం పార్వతీం, ప్రతి పరమేశ్వరేణోక్తమితి
లక్షాత్మికస్కాందేఽస్తి రామగీతాసమాప్తా

శ్రీరామ ఉవాచ
యోనేదం పఠ్యతే నిత్యం సంవాదో భవతో మమ
జీవన్ముక్తో భవే త్సోఽపి సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥ ౬౩

శ్రావయే ద్వాద్విజా న్భక్తాన్బ్రహ్మచర్యపరాయణాన్
యోవా విచారయే దర్థం స యాతి పరమాం గతిం॥ ౬౪

యశ్చైతచ్ఛృణుయా న్నిత్యం భక్తియుక్తో దృఢవ్రతః
సర్వపాపవినిర్ముక్తో బ్రహ్మలోకే మహీయతే॥ ౬౫

* వ్యా॥ యథా నద్య . ముపైతి దివ్యం॥ ఇతి

తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన [illegible]నవ్యో మనీషిభిః
శ్రోతవ్యశ్చాపి మంతవ్యో విశేషాద్బ్రాహ్మణైస్సహ॥ ౬౬

శ్రుత్వాథ రామం ప్రణిపత్య మూర్ధ్నా
బద్ధాఞ్జలిః జ్ఞానమవాప్య పూర్ణం
ఓఙ్కార ముచ్చార్య స లక్ష్మణః పున
ర్నేత్రే నిమీల్యాఖిల మత్ర దృష్ట్వా॥ ౬౭

త్వత్తో వేదాస్సకలాస్సంప్రవృత్తా
స్త్వయ్యేవాంతే సంస్థితిం తేలభంతే
పశ్యామి త్వాం జగతో హేతుభూతం
నృత్యంతం స్వేహృదయే సన్నివిష్టః॥ ౬

త్వామేక మాహుః పరమం చ రామం
ప్రాణం మహాంతం హరిమిత్రమీశం
ఇందుం మృత్యుం చానలం చేకితానం
ధాతార మాదిత్య మనేక రూపం॥ ౬

త్వత్పాదపద్మస్మరణా దశేషం
సంసారబీజం విలయం ప్రయాంతి
మనో నియమ్య ప్రణిధాయ కాయం
ప్రసాదయామ్యేకరసం భవంతం। ౭౦

అథ పంచత్రింశస్సర్గః

2 ఏకదా మునయ స్సర్వే యమునాతీర వాసినః
ఆజగ్ముః రాఘవం ద్రష్టుం భయాత్ లవణాసురస్య చ॥ ౧

తాన్పూజయిత్వా పరయా భక్త్యా రఘుకులోత్తమః
ఉవాచ మధురం వాక్యం హర్షయన్ సన్మునిమండలం॥ ౨

కరవాణి మునిశ్రేష్ఠా కిమాగమన కారణం
ఆజ్ఞాపయతు మాం భృత్యం [illegible]నతం హి మే॥ 3

ఋషయః
మధు నామా మహాదైత్యః పురాకృతయుగే ప్రభో
ఆసీ దతీవ ధర్మాత్మా దేవబ్రాహ్మణపూజకః॥ ౪

తస్య తుష్టో మహాదేవో దదౌ శూల మనుత్తమం
ప్రాహచైనేన యం హంసి సతు భస్మీభవిష్యతి॥ ౫

2 రావణ స్యానుజా భార్యా తస్య కుంభీనసీ శ్రుతా
తస్యాంతు లవణో నామ రాక్షసో భీమవిక్రమ
ఆసీ ద్దురాత్మా దుర్ధర్షో దేవబ్రాహ్మణహింసకః॥ ౬½

1. అద్భుత రా॥౧౫స॥
2. ఆనంద రా॥౬స॥

పీడితా స్తేన రాజేంద్ర వయం త్వాం శరణం గతాః॥ ౭

తచ్ఛ్రుత్వా రాఘవో వ్యాహ మాభీ ర్వో మునిపుంగవాః
ల . . నాశయిష్యామి గచ్ఛంతు విగతజ్వరాః॥ ౮

తతో రామం నమస్కృత్య శత్రుఘ్నో వాక్య మబ్రవీత్
లక్ష్మణేన మహాత్మార్యం కృతం రావణసంయుగే
నంది గ్రామే మహాబుద్ధి ర్భరతో దుఃఖ . . . .
అహమేవ గమిష్యామి వధాయ లవణస్య చ ॥ ౧౦

తచ్ఛ్రుత్వా స్వాజ్ఞ మారోప్య శత్రుఘ్నం శత్రుసూదనః
అనిచ్ఛంత మపి స్నేహా దభిషేక మకారయత్ ॥ ౧౧

దత్వా తస్మై శరం దివ్యం రామ శ్శత్రుఘ్న మబ్రవీత్ ॥ ౧౨½

1. అయం శర స్త్వ మోఘ స్తే దివ్యః పరపురంజయః
నాయం మయా శరః పూర్వం రావణస్యవధార్థినా॥
ముక్త శ్శత్రుఘ్న భూతానాం మహాంస్త్రాసో భ . . . ౧౩½

ఏష పూర్వస్య దేవస్య లోకకర్తు స్సనాతనః
శర స్తేజోమయో వత్స యేన వో భయమాగతం॥

1. వాల్మీకి రా॥ ౭ 3॥

ఏష వై కైటభస్యార్థే మధునశ్చ మహాశరః
సో మహాత్మ నానేన వధార్థం దైత్యయో స్తయో.
ఏవ ప్రభవతి విష్ణుః తేజోమయం శరం
స హి తనుః పూర్వా విష్ణోస్తు మహాత్మనః॥ ౧౬

యచ్చ తస్య మహాచాపాలం త్ర్యంబకేణ మహాత్మనా
..ం శత్రు వినాశాయ మహో రాఘుణ ముత్తమం॥ ౧౭

..ం పురుష శార్దూల త..... కృతం
..పురం పూర్వాం ద్వారి తిష్ఠ ధృతా... । ౧౮

..థా క్రియమాణే తు అవశ్య స్స భవిష్యతి ౧౮½

ఏత త్తే సర్వ మాఖ్యాతం శూలస్య చ విపర్యయః॥ ౧౯
మత శ్శీకీకంఠస్య కృత్యం హి మరతక్రమ..
తేతి ప్రతిజ్ఞాగ్రాహ శత్రుఘ్నోఽపి ప్రసన్నధీః॥ ౨౦

ప్రస్థాప్య తు బలం సర్వం మాసమాత్రో షితః పథి
ఏవాశు శత్రుఘ్నో జగామ త్వరితం తదా॥ ౨౧

1. వాల్మీకి రా॥ ౬౩స॥
2. వాల్మీకి రా॥ ౬౪స॥

త్వారాత్రిముత్తరే పూర ఉష్య రాఘవ నందనః
వాల్మీకే రాశ్రమం పుణ్య మగచ్ఛ ద్వాస ముత్తమం॥ ౨౨

యామేవ రాత్రిం శత్రుఘ్నః పర్ణశాలా ముపావిశత్
తామేవ రాత్రిం సీతాపి ప్రసూతా దారకద్వయం॥ ౨౩

వాల్మీకేః ప్రియ మాచఖ్యు స్సీతాయాః ప్రసవం శుభం

కుశ ముష్టి ముపాదాయ లవం చైన తు స ద్విజః
వాల్మీకిః ప్రదదౌ తాభ్యాం రక్షాం భూతవినాశినీం॥ ౨౪½

తస్మా త్కుశలవౌ నామ్నా తావుభౌ యమజాతకౌ॥ ౨౫

తథా తాం క్రియమాణాం చ వృద్ధాభి ర్గోత్రనామ చ
సంకీర్తనం చ రామస్య సీతాయాః ప్రసవౌ శుభౌ
అర్ధరాత్రే తు శత్రుఘ్న శ్శుశ్రావ సుమహత్ప్రియం
పర్ణశాలాం తతో గత్వా మాత ర్దిష్ట్యేతి చాబ్రవీత్॥ ౨౬

తదా తస్య ప్రహృష్టస్య శత్రుఘ్నస్య మహాత్మనః
వ్యతీతా వార్షికీ రాత్రి శ్శ్రావణీ లఘువిక్రమః॥ ౨౭

ప్రభాతే తు మహాతేజాః కృత్వా పౌర్వాహ్ణికీం క్రియాం
మునిం ప్రాంజలి రామంత్ర్య ప్రాయాత్పశ్చాన్ముఖః పునః॥ ౨౮

1. శత్రుఘ్నోఽపి తథా చక్రే యథా రామేణ చోదితః
హత్వా మధుసుతం యుద్ధే మధురా మకరోత్పురీం॥ ౩౦

క్రమేణ విద్యాసంపన్నౌ సీతాపుత్రౌ బభూవతుః
ఉపనీతౌ చ మునినా వేదాధ్యయన తత్పరౌ॥ ౩౧

2* పూర్వం శివేన యత్ప్రోక్తం పార్వత్యై ప్రీతిపూర్వకం
బ్రహ్మలోకస్థితం తచ్చ శతకోటిప్రవిస్తరం
ఆహృత్య నారదేనైవ వాల్మీకాయ నివేదితం॥ ౩౨½

సంగ్రహేణ తత స్స్నాత్వా నిషాదం ద్విజమారకం
శపన్సమాగతం శ్లోకం విమృశ్య చ పునః పునః
బ్రహ్మణా సమనుజ్ఞాతః కావ్యం కర్తుం మహామునిః॥ ౩౪

---

* వ్యా॥పూర్వమిత్యత్ర॥అధ్యాత్మరామాయణోత్తర కాండేపి॥ ౬ సర్గే శ్లో॥ కృత్స్నం రామాయణం ప్రాహ కావ్యం బాలకయో ర్మునిః

శఙ్కరేణ యథాప్రోక్తం పార్వత్యై పురహారిణా॥

ఇత్యాది శ్లోకార్థ పర్యాలోచనయా కైలాసే పార్వత్యై పరమేశ్వరేణ ప్రోక్తశతకోటిరామాయణమేవ బ్రహ్మలోకే స్థితం తద్రామాయణార్థమేవ నారదముఖా త్సంగ్రహేణ వాల్మీకి శ్శ్రుత్వా విధేరనుగ్రహా త్ఛ్వయాపేణచతుర్వింశ త్సహస్రసంఖ్యయా కృత్వా కుశీలవాఖ్యబాలకయో ర్వాల్మీకినో పదేశః కృత ఇత్యవ గమ్యతే॥

1. అధ్యాత్మరా॥౬స॥ 2. శివరామాయణే

తతస్తు దృష్ట్వా నానాచిత్రాన్ ... చూస్తితః
హనుమ ధావనం చైవ గతి ర్వ్యా యచ్ఛ చేష్టితం॥
రావణస్య వినాశం చ సీతావాప్తి మతేః పురే
రామాభిషేకాభ్యుదయం పున స్సీతా విసర్జనం
తత్సర్వం తత్త్వతో దృష్ట్వా వాణ్యా సంప్రేరితో మునిః
సీతాదుఃఖం సిరిత్యాస్యాః పాతివ్రత్యప్రసిద్ధయే
కావ్యం రామాయణం కృత్స్నం సీతాయా శ్చరితం మహత్
పౌలస్త్యవధ మిత్యేవ చకార చరితవ్రతః॥ 3౯

అనాగతం చ యత్కించి ద్రామస్య వసుధాతలే
త చ్చకారోత్తరే కావ్యే వాల్మీకి ర్భగవా నృషిః

చతుర్వింశ త్సహస్రాణి శ్లోకానా ముక్తవాన్ స్వయం

శఙ్కరేణ పురా ప్రోక్తం పార్వత్యై పురహారిణా॥
కృత్స్నం రామాయణం ప్రాహ కావ్యం బాలకయోర్మునిః

కుమారౌ స్వరస పన్నౌ సుందరా వశ్వినావివ
తంత్రీలయ సమాయుక్తౌ గాయంతౌ చేంతు ర్వ్యానే ౪౨½

1తతో ద్వాదశమే వర్షే శత్రుఘ్నో రామపాలితాం
అయోధ్యాం చకమే గంతు మల్పభృత్యబలానుగః ౪౩½

2సగత్వాగణితా న్మాసా న్సప్తాష్టౌ రఘునందనః
వాల్మీక్యాశ్రమ మాసాద్యవాసం చక్రేమహారథః
శుశ్రావ రామచరితం తస్మి న్కాలే యథాక్రమం॥ ౪౫

తా న్యక్షరాణి సత్యాని యథా వృత్తాని పూర్వశః
తస్మి న్గీతే యథావృత్తం వర్తమాన మివాశృణోత్॥ ౪౬

3. తస్యాం నిశాయాంవ్యుష్టాయాంకృత్వాపౌర్వాహ్ణిక క్రియాం
సోఽభివాద్య మునిశ్రేష్ఠం రథ మారుహ్య సుప్రభం
అయోధ్యా మగమత్తూర్ణం రాఘువోత్సవదర్శనః ౪౭½

ఇతి శ్రీరామాయణసారోద్ధారే – ఉత్తరకాండే
పఞ్చత్రింశస్సర్గః

---

1. అధ్యాత్మరా॥౬ స॥ 2. వాల్మీకిరా॥౭౧స॥
3. వాల్మీకిరా॥౭౨॥స

అథ షట్త్రింశస్సర్గః

సాకేతే సుఖమాసీనే సభాయాం రాఘవే స్థితే
1. లక్ష్మణోఽథ శుభం వాక్య మువాచ రఘునందనం॥ ౧

అశ్వమేధో మహాయజ్ఞః పావన స్సర్వపాప్మనాం
పావన స్తవ దుర్ధర్షో రోచతాం క్రతుపుంగవః॥ ౨

బ్రహ్మహత్యావృత శ్శక్రో హయమేధేన పాలితః
తప స్తపతి వృత్రే తు వాసవః పరమాత్మవత్॥
(ఉవాచేదం మహావిష్ణుం జహి వృత్ర మితి ప్రభుం) 3½

2 విష్ణు ర్దేవా నువాచేదం సర్వా నింద్రపురోగమాన్
పూర్వం సౌహృదబద్ధోఽస్మి వృత్రస్యతుమహాత్మనః
తేన యుష్మత్ప్రియార్థం హి నాహం హన్మి మహాసురం॥ ౫

అవశ్యకరణీయం చ భవతాం సుఖముత్తమం
త్రిధాభూతం కరిష్యేహ మాత్మానం సురసత్తమాః॥ ౬

ఏకాంశో వాసవం యాతు ద్వితీయో వజ్రమేవ తు
తృతీయో భూతలం శక్ర స్తదా వృత్రం హనిష్యతి॥ ౭

1. వాల్మీకిరామాయణ। 2. వాల్మీకిరామాయణ॥

(మహేంద్రోపి తథా చక్రే యథా దేవేన చోదితః)
తమింద్రం బ్రహ్మహత్యాశు గచ్ఛంతి మనుగచ్ఛతి॥ ౮

హతారియః ప్రణష్టేంద్రా దేవా స్సాగ్నిపురోగమాః
విష్ణుం త్రిభువనేశానం ముహుర్ముహు రపూజయన్॥ ౯

తేషాం తద్వచనం శ్రుత్వా దేవానాం విష్ణు రబ్రవీత్॥ ౯½

పుణ్యేన హయమేధేన మా మిష్ట్వా పాకశాసనః
పున రేష్యతి దేవానా మింద్రత్వం హి కుతో భయం॥ ౧౦½

ఏవం సందిశ్య దేవానాం తాం వాణి మమృతోపమాం॥ ౧౧
* జగామ విష్ణు ర్దేవేశ స్తూయ మాన స్త్రివిష్టపం॥ ౧౧½

*వ్యా॥జగా మేత్యత్ర ఏవం బ్రహ్మాండపురాణేశ్రూయతే పురా వృత్రవధే బ్రహ్మ హత్యాభిభూతం నిశ్శ్రీకమింద్రం భగవా న్నారాయణో దేవై స్సహ వైష్ణవే నాశ్వమేధేన నిష్కల్మషం కృత్వా త్రైలోక్య రాజ్యేఽభిషిచ్య పురాతనీం పౌరందరీం శ్రియ ముపాహ్వాయత్॥ తతోఽశరీరవాక్యాద్గవాక్షతీర్థనర్తినిం తా ముపశ్రుత్య వేనదేవో దేవాశ్చతత్ర జగ్ముః॥ తత స్తాం దృష్ట్వాసా శ్రీ
ప్రవేష్టు మశక్నువంతో దేవాః పున రప్య శరీరవాక్యం యుష్మాసు సర్వలక్షణసంపన్న స్త్రింశత్సు మధ్యసీ త్యుప

1 స శుద్ధై ర్యజమానై శ్చ ౹౹ స్విష్టైశ్చ తథావిధైః॥ ౧౨

(తచ్ఛ్రుత్వా లక్ష్మణేనోక్తం రామో లక్ష్మణమబ్రవీత్)॥ ౧౩
2 శ్రూయతే చ పురా సౌమ్య కర్దమస్య ప్రజాపతేః
పుత్రో బాహ్లీశ్వరః శ్రీమా నిళోనామ సుధార్మికః॥ ౧౪

3 రమతే యత్ర దేవేశ సోమస్సోమార్ధ శేఖరః
ఉమయా సహ య స్తత్ర పురా శరవణే కృతః॥ ౧౫

పుం నామ సత్వం యత్కించి దాగమిష్యతి నో వనే
స్త్రీత్వ మేష్యతి తత్సర్వం దశయోజన మండలే॥ ౧౬

అజ్ఞాత సమయో రాజా ఇళ శ్శరవణం గతః
స్త్రీత్వం జగామ సహసా బడబాఽశ్వోఽ భవత్క్షణాత్॥౧౭

శివప్రసా దాద్రాజాఽసౌ ఇలా కింపురుషోఽభవత్
బుధస్య భవనే తిష్ఠ న్నిలో గర్భధరోఽభవత్॥ ౧౮

శృత్వ తమేవ పురుషోత్తమం ప్రార్థయామాసుః॥ స తత్ర ప్రవిశ్య పాతాళా త్తాం సముద్ధృత్య తై స్సహ శక్రాయ ప్రాదాదితి॥

1. మహాభారతే అనుశాసనిక ప॥
2. వాల్మీకి రా॥ ఉ॥ స॥ 3. ఉద్యోగ అధ్యాయే

మాసం పురుషభావేన ధర్మబుద్ధిం చకార సః
మాసం స స్త్రీ తథా భూత్వా రమయ త్యనిశం శుభా॥ ౧౯

1. తత స్సా నవమే మాసి ఇళా సోమసుతా, త్సుతం
జనయామాస సుశ్రోణీ పితు ర్హస్తే న్యవేశయత్॥ ౨౦

2. పురుషత్వం గతే శూరే బుధః పరమబుద్ధిమాన్
చ్యవనం భృగుపుత్రం చ మునిం చారిష్టనేమినం॥
ప్రమోదనం మోదకరం తథా దూర్వాససం మునిం
ఏతా న్సర్వా న్సమానీయ వాక్యజ్ఞాం స్తత్వదర్శినః॥ ౨౨

ఉవాచ సర్వా న్సుహృదో ధైర్యేణ సుసమాహితాన్.
అయం రాజా మహాబాహుః కర్దమస్య ఇళ స్సుతః
జానీధ్వైనం యథాభూతం శ్రేయోహ్యస్యవిధీయతాం ౨౩½

తేషాం సంవదతా మేవంతదాశ్రమ ముపాగమత్॥ ౨౪
కర్దమస్తు మహాతేజా ద్విజై స్సహ మహాత్మభిః

పులస్త్యశ్చ క్రతుశ్చైవ వషట్కార స్తథైవచ॥
ఓజ్కార శ్చ మహాతేజా స్తమాశ్రమ ముపాగమత్॥ ౨౫½

కర్దమ స్త్వబ్రవీ ద్వాక్యం సుతార్థం పరమం హితం॥ ౨౬

1. వాల్మీకిరా॥౮౯స॥
2. వాల్మీకిరా॥౯౦స॥

ద్విజా శ్శృణుత యద్వాక్యం యచ్ఛ్రియః పార్థివస్య హి
నాన్య త్పశ్యామి భైషజ్య మంతరేణ వృషధ్వజం॥ ౨౭

నాశ్వమేధా త్పరో యజ్ఞః ప్రియశ్చైవ మహాత్మనః
తస్మా ద్యజామహే సర్వే పార్థివార్థం దురాసదం॥ ౨౮

కర్దమేనైవ ముక్తాస్తు సర్వ ఏవ ద్విజర్షభాః
రోచయంతిస్మ తం యజ్ఞం రుద్రస్యారాధనం ప్రతి॥ ౨౯

తతో యజ్ఞో మహా నాసీ ద్బుధాశ్రమసమీపతః
అథయజ్ఞే సమాప్తేతు ప్రీతః పరమయా ముదా
ఉమాపతి ర్ద్విజా న్సర్వా నువాచ ఇళసన్నిధౌ
ప్రీతోఽస్మి హయమేధేన భక్త్యా చ ద్విజసత్తమాః
అస్య బాహ్లీపతే శ్చైవ కిం కరోమి ప్రియం శుభం॥ 3౧½

తథా వదతి దేవేశే ద్విజా స్తే సుమాహితాః
ప్రసాదయంతి దేవేశం యథాస్యా త్పురుష స్త్విళా॥ 3౨½

తతః ప్రీతో మహాదేవః పురుషత్వం దదౌ పునః॥ 33

ఈదృశో హ్యశ్వమేధస్య ప్రభావః పురుషర్షభౌ
స్త్రీభూతః పౌరుషం లేభే యచ్చాన్యదపి దుర్లభం॥ 3౪

1. ఏత దాఖ్యాయ కాకుత్స్థో భ్రాతృభ్యా మమితప్రభః
లక్ష్మణం పున రేవాహ ధర్మయుక్త మిదం వచః॥ ౩౬

వసిష్ఠం వామదేవం చ జాబాలి మథ కాశ్యపం
ద్విజాం శ్చ సర్వప్రవరా నశ్వమేధ పురస్కృతాన్
ఏతా న్సర్వాం త్సమాహూయ మంత్రయిత్వా చ లక్ష్మణ
హయం లక్ష ః ౼౼౦ విమోక్ష్యామి సమాధినా॥ ౩౭

తద్వాక్యం రాఘవేణోక్తం శ్రుత్వా త్వరితవిక్రమః
ద్విజాన్సర్వాన్సమాహూయ దర్శయామాస రాఘవం॥ ౩౮

తే దృష్ట్వా దేవ సంకాశం కృతపాదాభివందనం
రాఘవం సుదురాధర్ష మాశీర్భి స్సమపూజయన్॥ ౩౯

ప్రాంజలి స్స తదా భూత్వా రాఘవో ద్వి:సత్తమాన్
ఉవాచ ధర్మసంయుక్త మశ్వమేధాశ్రితం వచః॥ ౪౦

* తే తు రామస్య తచ్ఛ్రుత్వా నమస్కృత్వా వృషధ్వజం

* తేత్వితి శ్లోకస్థ నమస్కృత్వా వృషధ్వజ మితి వాక్యస్య కశ్చి దభినివేశగ్రస్తహృదయస్య వ్యా॥ తా ఏవం వ్యాచఖ్యౌ॥ వృషధ్వజ నమస్కృత్వేతి సోల్లుంఠనం వచనం ।ఇలవ ముద్రాధారణం విహాయేత్యర్థః॥ కర్దమకృత యాగస్యైవాస్య రుద్రాత్ప్రయోజన గంధాభావాత్ పర
1. వాల్మీకిరా॥౯. స॥

దేవతా ముద్దిశ్యాశ్వమేధం కర్తు ముద్యుక్తా ఇతి భావః। ఇతి తానతాఽసంతుష్టస్య వ్యక్ష్యమాణ ప్రకారేణాసందర్భే ణోక్తవాన్। యథారుద్రస్తుసర్వాయ జ్ఞానర్హః శూద్రారాధ్యః। యజ్ఞే మధ్యే చ తత్ప్రసంగే అప ఉపస్పర్శనాది ప్రాయశ్చిత్త స్య ప్రసిద్ధత్వాత్। ఇమం పశుం పశుపతే తే అద్య బధ్నామ్యగ్రే ఇత్యాది శృతిస్తు అగ్నేరేవ యజ్ఞాన్వాయ ప్రతిపాదికా। కర్దమకృత యజ్ఞస్య నారాధ్యోరుద్రః కింతు స్వాభిమత దేవతారూపవిష్ణ్వారాధన ప్రీతో రుద్ర ఇత్యు చ్యతే। ఉపక్రమేతత్పూర్వసర్గేషు యజ్ఞో వైవిష్ణు రిత్యుక్తరీత్యా విష్ణో రారాధ్యత్వసమర్థనాత్। యద్వా విష్ణుదత్తవరత్వాద్రు ద్రస్య విష్ణు మపూజయన్ రామ స్త్వశ్వమేధం యథా పూర్వమకరోత్ ॥ఇతి॥

ఏతద్వ్యాఖ్యానవిషయే శైవా ఏవ మాహుః।యద్యే వః తర్హి పురాణేషు యత్ర యత్ర నమస్కృత్వాజనార్దన మితి విద్యతే తత్ర తత్ర సర్వత్రాపి భవదుక్త ప్రకారేణ సోల్లుంఠవచనేనైవ భవితవ్యం। కర్దమయజ్ఞే రుద్రోనారా ధిత ఇతి వచనం నిర్మూలం।పరంతు పద్మపురాణే సృష్టిఖండే ౮ అధ్యాయే ॥శ్లో॥ ఇలః పురుషతా మేతి యథాసౌ ధనదో పమః తథైవ యత్నః కర్తవ్య ఆరాధ్యైవ పినాకినం తత స్తే హూనవాజగ్ము ర్యత్ర దేవో మహేశ్వరః తుష్టువుర్వివిధై స్తోత్రైః పార్వతీపరమేశ్వరా విత్యాది వసిష్ఠవాక్యపర్యాలో చనయా ఇళేన శివ ఆరాధిత ఇతి సుస్పష్ట మవగమ్యతే.

అశ్వమేధం ద్విజా స్సర్వే పూజయంతి స్మ సర్వశః॥ ౪౧

ఉపక్రమబలేన శ్రీరామకృతాశ్వమేధేపి శివ ఏవా —

ఇతి సిధ్యతి క... చేత్. అశ్వమేధో ద్యోగసమయేపూర్వ ఖింద్రకృతాశ్వమేధేనవిష్ణురారాధిత ఇతిప్రాచీనకథోపన్యాసక లక్షణవాక్యేన అశ్వమేధే విష్ణు రారాధ్యః ఇతి లక్ష్మణభావం విదిత్వా ఇత్యేన శివ ఆరాధిత ఇతి రఘునందనోక్త కథోపన్యాసేన ॥ శ్లో॥ నాన్యం పశ్యామి భైషజ్య మంతరేణ వృషధ్వజం నాశ్వమేధా త్పరో యజ్ఞక్రియశ్చైవ మహాత్మనః॥ ఇతి తన్మధ్యగత వచనేన చ స్వయ మశ్వమేధేన శివ ఆరాధనీయ ఇతి స్వాశయ మావిశ్చకార శ్రీరామః। తథైవ ఋత్విగ్భిరపి ॥ శ్లో॥ తేతు రామవచశ్శ్రుత్వా నమస్కృత్వా వృషధ్వజం అశ్వమేధం ద్విజా స్సర్వేపూజయంతి స్మ సర్వశః ఇతి వచనేన రామాశ్వమేధే వృషధ్వజః పూజిత ఇతి సుస్పష్ట మవగమ్యతే। కర్దమః ఇళస్య పురుషత్వసిద్ధ్యై అశ్వమేధ మకరోత్॥

తథైవ శ్రీరామచంద్రోపి రాజ్యపరిపాలనాత్తపాప నిరసనార్థం శివ ముద్దిశ్యాశ్వమేధం చకార॥

జ్ఞానవాసిష్ఠరామాయణ మప్యము మేవ విషయ ముద్ఘోషయతి ॥శ్లో॥ శివలింగం ప్రతిష్ఠాప్య యజ న్నప్యశ్వమేధకైః శశాసపృథివీ మేనాం జీవన్ముక్తోపి రాఘవః। అపి చ కూర్మపురాణే ౧౯ అధ్యాయే౽ శ్వమేధ ప్రకరణే ॥శ్లో॥ విశేషా

స తేషాం ప్రముఖ్యానాం వాక్య మద్భుతదర్శనం॥ ౪౧½
ద్బ్రాహ్మణా న్సర్వాన్పూజయామాస చేశ్వరం। అయజ
ద్యజ్ఞకర్తార మశ్వమేధేన శఙ్కరం ॥ఇతి॥ ఏవ మానందాది
రామాయణేషు చ జ్ఞాయతే॥ పునశ్చ వాల్మీకి రామాయణే
యుద్ధకాండే రావణవధానన్తర మగ్నిప్రవేశితాం సీతాం
గ్రాహయితుం సమాగతేషు బ్రహ్మరుద్రేంద్రాదిషు బ్రహ్మ
వచనం ॥శ్లో॥ తదిదం నః కృతం కార్యం త్వయా ధర్మభృతాం
వర। నిహతో రావణో రామ ప్రహృష్టో దివ మాక్రమ॥ ఇతి
బ్రహ్మణోక్తం। తన్నిరాకృత్య శ్రీరామం ప్రతి శివేన తు
॥శ్లో॥ ప్రాప్య రాజ్య మయోధ్యాయాం సాంత్వయిత్వా
సుహృజ్జనం। ఇక్ష్వాకూణాం కులే రాజ్యం స్థాపయిత్వామహా
బల॥ ఇష్ట్వా తురగమేధేన ప్రాప్యచానుత్తమం యశః॥
బ్రాహ్మణేభ్యో ధనం దత్వా త్రిదివం గంతు మర్హసి॥ ఇత్యు
క్తం। తత్ర శ్రీరామచంద్రోపి శివవచన మేవాఙ్గీకృత్యా
యోధ్యాం ప్రాప్యరాజ్యంపరిపాల్య శివోపదేశం మనసి నిధా
యాశ్వమేధం కృతవానిత్యవగమ్యతే॥

యత్తురుద్ర స్సర్వయజ్ఞానర్హః శూద్రారాధ్యః ఇత్యు
క్తం తత్తుచ్ఛం। కర్దమప్రజాపతిప్రభృతిభి ర్బ్రహ్మర్షిభి ర్మహా
దేవ ఆరాధిత ఇతి। ... శ్వమేధా దన్యః ప్రియతమమపి
క్రతు ర్నాస్తీతి చ సత్యసంధేన శ్రీరామచంద్రేణైవ
స్వోక్తకథాసందర్భే సుస్పష్టం సూచితత్వాత్। శివస్య కేవల
శూద్రారాధ్యత్వే ప్రమాణాభావాచ్చ। రుద్రాహుతి రహిత

క్రతురేవ నాస్తి। యజ్ఞగుణ్యే చ రుద్ర [illegible] అప ఉపస్పర్శ
నాది ప్రాయశ్చిత్తస్య [illegible] క్తం తద ప్యసత్।
తదవదాన స్యేతరభాగాసంబ [illegible] పరికల్పితసంస్కార
ఏవ తత్రోదకోపస్పర్శనం। రుద్రస్య సర్వదేవతా జ్యేష్ఠత్వే
నాగ్రపూజ్యత్వేన చ త [illegible] స్సంబంధ
స్యాసమ్మతత్వాత్। ఏకస్మిన దానస్యానన్తరం ఉదకోపస్ప
ర్శనం యది ప్రాయశ్చిత్తార్థమేవ స్యాత్తర్హి వైశ్వదేవనిధా
పిత [illegible] తాబలిదానానన్తర ముప్యుదకోపస్పర్శనం
ప్రాయశ్చిత్తార్థమితివక్తవ్యం। న తథా వక్తుం యుక్తం సాం
ప్రదాయస్యాకులీభావ ప్రసంగాత్॥ తస్మాత్పరస్పరసంబంధా
భావార్థమేవ తత్రోదకోపస్పర్శనం। నతుప్రాయశ్చిత్తార్థం।
రుద్రస్యాగ్రపూజ్యత్వే సుర [illegible] త్వేచ। వాల్మీకి రా॥ బాల
కాండే 45 సర్గే శివం ప్రతి శ్రీమహావిష్ణువచనం ॥ [illegible]॥ ఉవా
చైనం స్మితం కృత్వా రుద్రం శూలభృతం హరిః। దైవతై
ర్మథ్యమానే తు యత్పూర్వం సముపస్థితం తత్త్వదీయం
సురశ్రేష్ఠ సురాణా మగ్రజోసి యత్। అగ్రపూజా మిమాం
మత్వా గృహాణేదం విషం ప్రభో ॥ [illegible]॥ ఏతత్ శ్లోకస్యా
ధార భూతశ్ [illegible]। ఇమం పశుం పశుపతే అద్య బధ్నా
మ్యగ్రే। ఇతి శ్రుతిరపిశివస్యైవా [illegible] యాం.పర్యవసన్నా।
నత్వగ్న్యగ్రపూజాపరా। పూర్వోక్త శ్లోకస్యైకేన చిద్వ్యాఖ్యా
తాఽవ్యాఖ్యాతత్వేపి న ప్రక్షిప్తత్వం। తథావిష
భక్షణేన విష్ణ్వాదయ శ్శివం ప్రశశంసు రితి భాగవతేపి

దృశ్యతే। తథాహి ॥శ్లో॥ నిశమ్య తత్కర్మ శంభోర్దేవ దేవస్య మీఢుషః। ప్రజా దాక్షాయణీచైవ వైకుంఠశ్చ శశంసిరే ।-౩॥

అన్యచ్చ యజ్ఞమధ్యేరుద్రః పశూనామధిపః। ఇత్యాది మంత్రైః రుద్రస్యాహుతి సమయే జల స్పర్శనం యాజ్ఞికసాంప్రదాయసిద్ధం। అత్రచశ్రుతిః। అపఉపస్పృశతి మేధ్యత్వాయ నాన్వీక్షేత। చక్షుర రస్య ప్రమాయుకం స్యాత్। తస్మాన్నాన్వీక్ష్యః। ఇతి తైత్తిరీయారణ్యకే విద్యతే। తస్మాద్రుద్రో జగత్సంహారకః। తస్యాహుతే రదానే కర్మ భ్రష్టం స్యాత్। రుద్రస్మృతి పూర్వకాహుతిదానే సూర్యపురస్థిత దీపా ఇవ అధ్వర్యుయజమానా నిస్తేజస్కా భవిష్యంతి। తాదృశ నిస్తేజస్కత్వైవ అమేధ్యత్వం॥ తత్పరిహారాయ పునస్తేజస్సంపాదనాయ చో ... స్పర్శనం కర్తవ్యం తదాహుతిం నేక్షేత। యది దృశ్యేత తదా తదృష్టునేత్రాణా మపాయంస్యాత్

అపి చ ॥శ్రు॥ విశ్వం నారాయణః ఇతి శ్రుతిః। విశ్వం విష్ణు ర్వషట్కార ఇతి స్మృతిశ్చ విష్ణో ర్విశ్వాత్మకత్వం కథయతః। శ్రు॥ యో దేవానాం ప్రథమం పురస్తాత్ జాయమానం హిరణ్యగర్భం పశ్యతి। విశ్వాధికః = జగతః కారణభూతత్వా దధికః। రుద్రశబ్దవాచ్యః మహర్షిః సః దేవః శుభయా స్మృత్యా సంయునక్తు। ఇతి॥ విశ్వాధికో(యో) రుద్రో మహర్షిః। హిరణ్యగర్భం పశ్యత జాయమానగ్ం సనో దేవ శ్శుభయా స్మృత్యా సంయునక్తుః అస్యార్థః॥ యః

అగ్నీంద్రాది దేవానాం ప్రథమం పురస్తాత్ జాయమానం హిరణ్యగర్భం పశ్యతి విశ్వాధికః (విశ్వాధియః) జగతః కారణభూతత్వా దధికః రుద్రశబ్దవాచ్యః మహర్షిః। సః దేవః నః శుభయా స్మృత్యా సంయునక్తు ఇతి శ్రుతిశ్చ రుద్రస్య విశ్వాధికత్వం కథ... । అతఏవ సర్వజ్ఞో హరదత్తాచార్యః విశ్వాధిక స్త్వమసి విశ్వమసౌ మురారిః। ఇత్యుక్తవాన్। విష్ణ్వాదిభ్యో ఆహుతిదానే ... స్పర్శనం నైవ కర్తవ్యం తేషు సంహారశక్తే రభావాత్। తద్రైన త్ర్యంబకాదిమంత్రో చ్చారణపూర్వకం శివాహుతిదానే ఉదకోపస్పర్శన మనవసరం। శాంతమూర్తిత్వాత్। అన్యైః పాదప్రక్షాళనానన్తరం మయి మహ ఇతిమంత్రోచ్చారణవత్। యదుచ్యతే విష్ణ్వారాధనేన రుద్రః ప్రీత ఇతి విష్ణుదత్తవరత్వా ద్రుద్రస్యేతి చ। తస్య మూలగ్రంథే ష్వదృష్టత్వా దసం తుష్టిరేవ స్యాద్విదుషాం। ఇతి

కించ రామస్య రుద్రే ప్రీతి రస్తీతి వక్తుం కేచిదంశా విద్యన్త ఏవ తథాహి। లవణవధార్థం శత్రుఘ్నం ప్రేషయతా శ్రీరామచంద్రేణ తద్వధార్థం హరిమూర్తిరూపం కించి దస్త్రం దత్వా తత్ప్రభావో వర్ణితః। నాయం మయా శరః పూర్వం రావణవధార్థినా ఉపయుక్తః భూతానాం త్రాసో భవిష్యతీతి। ఏషాచైవ తనుః పూర్వం విష్ణోఃతస్యమహాత్మనః । ఇత్యేవంభూతం శరంప్రయచ్ఛతాపి శ్రీరామచంద్రేణాయదా శివేన స్వశూలా ద్విష్కృష్యదత్తం శూలం లవణస్య హస్తే

శూలాభానసమయే సన్నిరుధ్య అనేన శరేణ హంతవ్య ఇతి ఉపదిశ్య తద్ద్వారవార్థ ముక్తమిదం ॥శ్లో॥ శ్రీమత శ్శితికం ఠస్య కృత్యం హి . దురతిక్రమమితి। అనేన వచనేన శివాజ్ఞాయా దురతిక్రమత్వ వచనేన శివస్య నిరతిశయమహిమా శ్రీమద్విశేషణేన తదభిప్రీతి రభివ్యజ్యతే।

అన్యైనైవ ప్రకారేణ వాల్మీకిరా।బా।కాం గంగా వతరణఘట్టసందర్భే శ్రీరామం ప్రతి భార్గవవర్ణితోపాఖ్యానే అయోధ్యా కాండే అనురూప స్సవై నాథః ఇత్యేతత్ శ్లోక వ్యాఖ్యానే। అరణ్యాకాండే శ్రీరామస్యాగస్త్యాశ్రమప్రవేశ సమయే। యుద్ధకాండే అత్ర పూర్వం మహాదేవ ఇత్యాది శ్లోకసందర్భే చ। శివాపకర్షణం వ్యాఖ్యాతం। వేదేష్వనేక స్థలేషు శివ స్సర్వకారణః ధ్యేయశ్చేతి విషయ మేతేన జానంతే ఖలు। అపిచైకే శ్రీమద్భాగవతే హరస్య దక్షశాపా త్యజ్ఞే భాగో నాస్తీతి వదంతి। తదపి మృషైవ। తత్ర తదుక్తార్థ స్యాదృష్టత్వాత్। తథాహి॥ శ్రీమద్భాగవతే ॥4అ॥శ్లో అయంతు దేవ యజన ఇంద్రోపేంద్రాదిభిర్భవః। సహ భాగం న లభతాం దేవై ర్దేవగణాధమ ఇతి ।అస్య శ్లోకస్యవ్యాఖ్యా॥ అయమితి॥ దేవానాంయజనసమయే దేవైస్సహ యజ్ఞభాగం న లభతాం। కింతు దేవేభ్యః పూర్వమేవ లభతాం। అగ్రభోజిత్వాత్। దేవగణః అధమో యస్మాత్స ఇతి వ్యుత్పత్యా అధరీకృత దేవఇత్యర్థః। తదేవప్రతిపాదయతి ఇమం పశుం పశుపతే ఇతిశ్రుతిః। తేతురామవచ శ్శ్రుత్వేత్యాది।స్మృతిశ్చ

ఏవం శివ నిందా కరణే నైవేతే నందీశ్వరేణ శప్తా ఇతి తద్ఘట్ట ఏవోక్తం।

ఇత్థం శైవై రుక్తే తా న్ప్రతి విష్ణుభక్తాః - యుష్మాక మపి భృగుశాప స్తత్రైవాస్తీతి ఊచుః। ఏవం పరస్పరం దూషయంత శ్శైవవైష్ణవాః అన్తతః శివవిష్ణ్వో ర్దూషణాం కుర్వన్తి। ఏకైవ మూర్తి స్సృష్టిస్థితిలయార్థం త్రిధా బిభిదే ఇతి తేషాం న్యూనాతిరిక్తత్వం న గణనీయమితి శతశ స్తేష్వేవ గ్రంథేషు స్థితవిషయం విస్మరన్తి। అనేన త్రిస్వప్యపి మూర్తి ష్వేకం ప్రధానం కృత్వా శ్రుతిః అంగాంగాన్యన్యా దేవతాః ఇతి శ్రుత్వా సర్వదేవానాం తదంగత్వం కృత్వో్పాసకానాం తే సంభ్రమ మాకలయంతి, తస్మా త్తద్భాగవతస్థిత సర్వదేవతైకత్వప్రతిపాదక వాక్యేషు ద్విత్రాణి స్థాలీపులాకన్యాయేన దర్శయామః। తత్రైవ దక్షయజ్ఞే సర్వైరపి ప్రార్థిత శ్శ్రీమహావిష్ణురేవం బ్రవీతి। భాగవతే 4 స్కంధే 8 అ॥ 49 శ్లో॥

అహం బ్రహ్మాచ శర్వశ్చ జగతః కారణం పరం। సృజన్రక్ష న్హర న్విశ్వం దధ్రే సంజ్ఞాం క్రియోచితాం। తస్మి న్బ్రహ్మ ణ్యద్వితీయే కేవలే పరమాత్మని। బ్రహ్మరుద్రౌ చ భూతాని భేదే నాజ్ఞో నుపశ్యతి। యథాపుమా న్న స్వాంగేషు శిరః పాణ్యాదిషు క్వచిత్। పారక్యబుద్ధిం కురుత ఏవం భూతేషు మత్పరః॥ త్రయాణా మేకభావానాం యో పశ్యతి స వై భిదాం। సర్వభూతాత్మనాం బ్రహ్మ న్స శాంతి మధిగచ్ఛతి॥ ఏవం భగవతా దిష్టః ప్రజాపతిపతి ర్హరిః। అర్చిత్వా క్రతునా

స్వేన దేవా నుభయతోఽయజత్॥ రుద్రం చ స్వేన భాగేన హ్యు పాథావత్సమాహితః। ఉదవస్య సహర్త్విగ్భిః సన్స్నావావభృథం తతః॥ఇతి॥

కించ తస్మిన్నేవ స్కాంధే 2 అ॥ కదాచిదత్రిః పుత్రార్థీ జగదీశ్వర మేవం ప్రార్థయామాస॥ శ్లో॥ శరణం తం ప్రపద్యేఽహం య ఏవ జగదీశ్వరః। ప్రజా మాత్మసమాం మహ్యం ప్రయచ్ఛ త్వితి చింతయన్॥ ఇత్థం ప్రార్థితే సతి బ్రహ్మ విష్ణుమహేశానా స్త్రయోఽపి ప్రత్యక్ష మభూవన్॥ తదా అత్యాశ్చర్యేణా త్రిరేవ మభాషీత్॥ శ్లో॥ ఏకో మయేహ భగవా న్విబుధః ప్రధానః చిత్రీకృతః ప్రజననాయ కథం ను యూయం। అత్రాగతా స్తనుభృతాం మనసోఽపి దూరా బ్రూత ప్రసీదత మహానిహ విస్మయో మే॥ ఇతి॥ తతో బ్రహ్మాదయ స్త మేవ మూచుః॥ శ్లో॥ యథా కృత స్తే సఙ్కల్పో భావ్యం తేనైవ నాన్యథా। యత స్సత్యసఙ్కల్పస్య తే తవ సఙ్కల్పః॥ తేన తథైవ భావ్యం। నాన్యథా। యత స్సత్యసఙ్కల్పస్య తే తవ సఙ్కల్పః। తర్హి కథమేకస్మిన్ధ్యాయమానే త్రయో హ్యాగతాః। తత్రాహుః। యదేకం జగదీశ్వరాఖ్యం తత్త్వం భవా న్ధ్యాయతి తథైవైకం తత్త్వం। నాస్మాకం భేదో స్తీత్యర్థః

త్రిమూర్తిషు న్యూనాధికభావ మనలంబ్య ఏకస్య దూషణ మన్యస్య భూషణం చ పాపహేతురితి పద్మపురాణే విష్ణు రుక్తవాన్। తథాహి॥శ్లో॥ మద్భక్త శ్శఙ్కరద్వేషీమద్వేషీ

అశ్వమేధాశ్రితం కృత్వా భృశం ప్రీతో భవత్తదా ౪౨

విజ్ఞాయతు మతం తేషాం రామో లక్ష్మణ మబ్రవీత్॥
రాజాన శ్చ మహాభాగ యే మే ప్రియచికీర్షవః॥ ౪3½
సానుగాః క్షిప్ర మాయాంతు యజ్ఞం ద్రష్టు మనుత్తమం॥ ౪౪

యజ్ఞవాటశ్చ సుమహాన్ గోమత్యా నైమిశే వనే
ఆజ్ఞాప్యతాం మహాబాహో తద్ధి పుణ్యం తపోవనం॥ ౪౫

శతం వాహసహస్రాణాం తండులానాం వపుష్మతాం
సువర్ణకోటి ర్బహులా హిరణ్య స్య శతోత్తరా॥ ౪౬

అంతరాపణ వీథ్య శ్చ సర్వే చ నటనర్తకాః
నరా నార్య శ్చ బహవో నిత్యం యౌవనభూషితాః॥ ౪౭
కర్మాంతికా శ్చ బహవ శ్శిల్పినశ్చ సుపండితాః
మాతర శ్చైవ మే సర్వాః కుమారాంతఃపురాణిచ॥ ౪౮

శఙ్కరప్రియః। తావుభౌ నరకం యాతో యావ దాభూత సంప్లవమితి। ఏవ మాదీనాం మూర్తిత్రయస్యాభేదప్రతిపాదకానాం వాక్యానా మనంతత్వే తద్భేద ప్రకల్పనేన పరస్పరం స్వదూషణం ఈశ్వరదూషణం చ శైవవైష్ణవానా మజ్ఞానమూలకమితి నిశ్శఙ్కం వదామః ఇత్యలమతివిస్తరేణ॥

* కాంచనీం మమ పత్నీం చ దీక్షార్హాం యజ్ఞకర్మణి
అగ్రతో భరతః కృత్వా గచ్ఛ త్వగ్రే మహాయశాః॥ ౭౯

తత్సర్వ మఖిలేనాశు సంస్థాప్య భరతాగ్రజః
తతోఽభ్యగచ్ఛ త్కాకుత్థ్స స్సహసై స్స్యైవ సైమిశం॥
హాయం లక్షణసంపన్నం కృష్ణసారం ముమోచ హ

* వ్యా తిలకవ్యాఖ్యా॥ కాంచనీ మితి॥ రామస్య దృశ్యా సర్వేషా మదృశ్యా జనకాత్మజా। ఇత్యుక్తే రితి వ్యాచఖ్యా॥ భార్యాప్రతినిధిహేతుం ప్రతి హేమాద్రా। దూరభార్యోఽనను కూలభార్యశ్చ దర్భపుంజై ర్భార్యా ప్రతినిధిం విధాయవార్వణం కుర్యాదితి। పత్నీకర్తవ్యానికర్మా ణ్యధ్వర్యు ర్యజమానో వా కుర్యాత్। యథా తస్యామ సమర్థాయాం। పత్నీవినాశాభావా న్నాగ్నే ర్వినాశః। ఇతి। అతఏవ ఆనందరామాయణే సారకాండే 4స॥ పాపినీం మలి నీం దుష్టాం భర్తృనిందాపరాయణాం। త్యక్త్వా కుశమయీం విప్రైః కార్యం పత్నీ స్వకర్మసు॥ హైమీ కార్యా బాహు జై శ్చ వైశ్యైః కార్యాతు రాజతా। శూద్రైః కార్యాతామ్ర మయీం స్వస్వకర్మప్రసిద్ధయే॥ ఇతి॥ అన్యచ్చ॥ స్మృ॥ యస్య భార్యా విదూరస్థా పతితా మోషితా పివా। అనిచ్ఛుః ప్రతి కూలా వా తస్య ప్రతికృతౌ క్రియా॥ ఇతి॥

అన్నపానాని వస్త్రాణి సానుగానాం మహాత్మనాం॥
భరత స్సందదౌ తాను శత్రుఘ్నసహిత స్తదా॥ ౫౧½

సీతాం ... కుర్వా ... ప్రతిమాం తదా
దేవర్షి భూపసంయుక్తో అశ్వమేధం చకార సః॥ ౫౨½

1 ఏతస్మిన్నన్తరే తత్రసురేశైస్సహితః స్సురైః
స్వామినా విష్ణురాజేన పార్శ్వస్థా వృషభే స్థితః
మహేశ్వరో యజ్ఞవాటం ... యయౌ ...

2భగవానాత్మనా త్మానం రామ ఉత్తమకల్పితైః
సర్వదేవమయం దేవ మీజ ఆచార్యవాన్మఖైః॥ ౫౫

హోత్రే దదౌ దిశం ప్రాచీం బ్రహ్మణే దక్షిణాం ప్రభుః
అధ్వర్యవే ప్రతీచీం వా ఉదీచం సామగాయ వై॥ ౫౬

ఆచార్యాయ దదౌ శేషాం యావతీభూ స్తదంతరా
మన్యమాన ఇదం కృత్స్నం బ్రాహ్మణో ర్హతి నిస్పృహః ౫౭

3 తేషాం సంప్రార్థనా ద్భూరిధనందత్వా2 గ్రహాత్పునః॥ ౫౮

4. నశక్రస్య ధనేశస్య యమస్య వరుణస్య వా॥
ఈదృశో దృష్టపూర్వో నైత్యేవ మూచు స్తపోధనాః౫౯½

1 పద్మపురాణే 2 శ్రీమద్భాగవతే9స్కంధేఅధ్యా
3ః శివరామాయణే 4. వాల్మీకిరా॥౯౨స॥

1. వాల్మీకిరపి సంగృహ్య గాయంతౌ తే కుశీలవౌ
జగామ ఋషివాటస్య సమీపం మునిపుంగవః॥ ౫౯½

2 స శిష్యా వ బ్రవీ ద్దృష్టో యువాం గత్వా సమాహితౌ
3 రామస్యాగ్రే ప్రగాయేతాం శుశ్రూషు ర్యది రాఘవః
నగ్రాహ్యం వై యువాభ్యాంత వ్యదికించి త్ప్రదాస్యతి
ఇతి తౌ చోదితౌ తత్ర గాయమానౌ విచేరతుః॥ ౬౧½

ఇతి శ్రీరామాయణసారోద్ధారే - ఉత్తరకాండే
షట్త్రింశ స్సర్గః

అథసప్తత్రింశ స్సర్గః

మహాదేవ ఉవాచః

4* ఏతావ న్మాత్ర ఏవ వాల్మీకి రవద త్స్వయం
పూరయామాస వ్యాస స్తు శేషం రామాయణం శుభం॥ ౧

గురు రువాచ।

సూతోపి నైమిశారణ్య వాసినా మబ్రవీదిదం
శృణుధ్వం మునయ స్సర్వే నైమిశారణ్యవాసినః
వ్యాసేన కథితంపూర్వం రామాయణ మనుత్తమం॥ ౨½

1. వాల్మీకిరా॥౯౨స॥ 2. శివరామాయణే
3. అధ్యాత్మరా॥6స॥ 4. వాల్మీకిరా౯3స॥

శౌనక ఉవాచ

*కథ్యతాం కథ్యతాం పూర్ణం రామస్య చరితం శుభం
మనో మే త్వరతే సూత కథాపానాయ సాదరం 3½

మానుషం జన్మ సంప్రాప్య రామం న భజతే హి యః
వంచితః కర్మణా పాప ఇతి జానీహి బుద్ధిమాన్॥ 4½

సూత ఉవాచ

విప్రవర్యాః శృణుధ్వం హి పూర్ణాం రామకథాం శుభాం
వ్యాసేన కథితాం పూర్వం తా మహం కథయామి వః॥ 5½

* వ్యా॥ ఆనందరామాయణే యాత్రాకాండే ద్వితీయ సర్గే శివాం ప్రతి శివః॥ శ్లో॥ తతో రామాయణం వ్యాసో విధ్వస్తం మునిభిః పునః। కృత్వైక। శేషభూతంసప్తకాండ మితం శుభం॥ చతుర్వింశతిసాహ। రక్షిష్యతి మునిస్తదా। ఆదావంతే త్వత్త ఏవ శ్లోకా స్త్ర। క్రియంతి హి। చతుర్వింశతిసాహస్రే వ్యాసస్య రచితా అ। గిరిజేఽగ్రే భవిష్యంతి మంగళాచరణాదిషు॥ రామాయణా న్యనేకాని పృథగ్గే మునీశ్వరాః భాగా ద్భారతఖండాంతర్గతా త్కుంభోద్భ వాదయః కరిష్యంత్యత్ర శతశస్తాని సర్వాణి పార్వతి। వాల్మీకీయా ద్వినా దేవి న జ్ఞేయాని మనీషిభిః॥ మానం రామ చరిత్రస్య శతకోటి ప్రవిస్తరమితి॥

1. అధ్యాత్మరా॥ఉ॥
2. శివరామాయణే।

కుమారౌ స్వరసంపన్నౌ సుందరౌ వశ్వినోపమౌ
చరితం రామచంద్రస్య పేఠతు స్తౌ కుశీలవౌ। ౬½

తౌగత్వా రామసదన మశ్వమేధే మహాక్రతౌ
అగాయేతాం కథాం పుణ్యాం తావుభౌ మునిరూపిణౌ॥ ౭½

1 పరస్పర మథో మ స్తే జనా స్తత్ర సమంతతః॥ ౮

ఉభౌ రామస్య సదృశౌ బింబా ద్బింబావివ స్థితౌ ౮½

తేషాం సంవదతా మేనం శ్రోతౄణాం హర్షవర్ధనం
గేయం ప్రచక్రతు స్తత్ర తావుభౌ మునిదారకౌ ౯½

ప్రవృత్త మాదితః పూర్వసర్గం నారద దర్శితం
తతః ప్రభృతి సర్గాంశ్చ యావద్వింశ త్స గాయతాం ౧౦½

2 శ్రుత్వా తు మధురం గీత మపరాహ్ణే రఘూత్తమః
ఉవాచ భరతం తాభ్యాం దీయతా మయుతం వసు॥ ౧౧½

దీయమానం సువర్ణం తు న త జ్జగృహతు స్తదా॥ ౧౨

కిమనేన సువర్ణేన రాజ న్నౌ వన్యభోజనౌ॥ ౧౨½

1. వాల్మీకిరా॥౯౪స॥ 2. అధ్యాత్మరా॥౭స

1. యది బుద్ధిః కృతా రాజం చ్ఛ్రివణాయ మహారథ
*కర్మాంతరే క్షణీభూత స్తచ్ఛృణుష్వ సహానుజః ౧౩½

తథా తయోః ప్రబ్రువతోః కౌతూహలసమన్వితాః
శ్రోతార శ్చైవ రామశ్చ సర్వ ఏవ సువిస్మితాః॥

1. రామో బహూ న్యహా న్యేనం తద్గీతం పరమాద్భుతం
శుశ్రావ మునిభి స్సార్ధం పార్థివై ర్వానరై స్సహ ౧౪½

తస్మిన్గీతేతు విజ్ఞాయ సీతాపుత్రౌకుశీలవౌ ॥
తత్రస్థా మితా స్సర్వే సీతా మానీయతా మితి ।
సంప్రార్థనంప్రచక్రు స్తే రామం రాజీవలోచనం ॥ ౧౭

తస్యాః పరిషదో మధ్యే రామో వచన మబ్రవీత్.
3. హనుమన్తం సుషేణం చ విభీషణ మథాంగదం ॥ ౧౮

భగవంతం మహాత్మానం వాల్మీకిం మునిసత్తమం ।
ఆనయ త్తం మునివరం ససీతం దేవసమ్మితం ॥ ౧౯

అస్యాస్తు పర్షదో మధ్యే ప్రత్యయం జనకాత్మజా ।
కరోతు శపథం సర్వే జానంతు గతకల్మషాం ॥ ౨౦

* వ్యా॥ కర్మాంతరేతి। అశ్వమేధే పుత్రాది పరివృతాయ రాజ్ఞే పారిప్లవ మాచక్షతేతి నానావిధాఖ్యానక పారిప్లవ ప్రయోగోఽభిహితః॥

1. వాల్మీకిరా॥౯రస॥

సీతాం తద్వచనం శ్రుత్వా గతా స్సర్వేఽతివిస్మయం
ఊచు ర్యథోక్తం రామేణ వాల్మీకిం రామపార్షదాః ॥ ౨౧

రామస్య హృద్గతం సర్వం జ్ఞాత్వా వాల్మీకి రబ్రవీత్ ।
శ్వః కరిష్యతి వై సీతా శపథం జనసంసది ॥
మోహితాం పరమం దైవం పతిరేవ న సంశయః ।
తచ్ఛ్రుత్వా సహసా గత్వా సర్వే ప్రోచు ర్మునేర్వచః ॥ ౨౩

1. తస్యాం రజన్యాం వ్యుష్టాయాం యజ్ఞవాటం గతో నృపః
ఋ[illegible] తేజా శ్శబ్దాపయతి రాఘవః॥ ౨౪

క్షత్రి[illegible] శ్యాదా బహవోఽన సహస్రశః
నానా దేశగతా శ్చైవ బ్రాహ్మణా స్సంశ్రితవ్రతాః
సీతాశపథవీక్షార్థం సర్వ ఏవ సమాగతాః ౨౫½

తదా సమాగతం సర్వ మశ్మభూత మివాచలం
[illegible] సాన్వగచ్ఛ దవాఙ్ముఖీ॥ ౨౬

దృష్ట్వా శ్రుతి మివాయాంతీం బ్రహ్మాణ మనుగామినీం
వాల్మీకేః పృష్ఠత స్సీతాం సాధుకారో మహా న భూత్ ॥ ౨౭

తతో మధ్యే జనౌఘస్య ప్రవిశ్య మునిపుంగవః
సీతాసహాయో వాల్మీకి రితి హోవాచ రాఘవం॥ ౨౮

1 వాల్మీకిరా॥౯౬స॥

ఇయం దాశరథే సీతా సువ్రతా ధర్మచారిణీ
ఇమౌ తు జానకీ పుత్రౌ వుభౌ చ యమజాతకౌ॥ ౩౦

*ప్రాచేతసోఽహం దశమః పుత్రో రాఘున నందన
న స్మరా మ్యనృతం వాక్యమిమౌ తు తవ పుత్రకౌ॥ ౩౧

---

* వ్యా॥ ప్రాచేతస మిత్యాది వాక్యార్థపర్యాలోచనయా వాల్మీకిః ప్రచేతసస్యాపత్యమితి సిద్ధ్యతి॥ తదుక్తం శ్రీవిష్ణుపురాణే॥ ఉత్తరఖండే శ్లో॥ చక్రే ప్రచేతసః పుత్రస్తం బ్రహ్మే ప్యన్వమన్యత। ఇత్యాదినా ప్రచేతసస్య పుత్రః బహ్మణా సమనుజ్ఞాతః రామాయణం రచయామాస ఇతి॥ ప్రచేతా నామ బ్రహ్మ ఇతః॥ పునశ్చవిష్ణుపురాణే ౭...శ్లో భూ ద్భా ర్గవ స్తస్మా ద్వా కి ర్యోభిధీయతే। ఇత్యాదినా ప్రచేతస ఏవవాల్మీకి రితి॥ । ద్విప్రాప్త భృగువంశీయో ఋషునామక స్సంబభూవేతి। బ్రహ్మ వైవర్తేతు॥ శ్లో॥ అథాబ్రవీ న్మహా తేజా బ్రహ్మలోకపితామహః। వల్మీకప్రభవో యస్మా త్తస్మా ద్వాల్మీకి రిత్యసౌ॥ ఇత్యాది శ్లోకార్థపర్యాలోచనయా స ఏవ వాల్మీకి రితి సిద్ధ్యతి। అస్య వాక్యస్య ప్రమాణత్వం ఖ్యాపయతి। హరివంశే॥౧౬ శ్లో॥ యద్వాజపేయేన తు రాజసూయా ద్దృష్టం ఫలం హాస్తిరథేన చాన్యత్। తల్లభ్యతే వ్యాసవచః ప్రమాణం గీతం చ వాల్మీకిమహాత్మనా చ ।ఇతి। పునశ్చవాల్మీకే స్తపోవీర్యాదికం ప్రోక్తం॥ మహాభారతే ఆదిపర్వణి ౫౫ అ॥ ౨౮ శ్లో॥ జనమేజయంప్రతి ఆస్తీకప్రసంగే

బహువర్షసహస్రాణి తపశ్చర్యా మయా కృతా
నో పాశ్నీయాం ఫలం తస్య దుష్టేయం యది జానకీ॥ 32

వాల్మీకి నైవ ముక్తస్తు రాఘవః ప్రత్యభాషత
ప్రత్యయశ్చ పురా దత్తో వైదేహ్యా సురసన్నిధౌ
సేయం లోకభయా ద్బ్రహ్మ న్నపాపే త్యభిజానతా
పరిత్యక్తా మయా సీతా తద్భవాన్ క్షంతు మర్హతి॥ 34

స్నేహం దయాం చ సౌఖ్యం చ యది వా జానకీ మపి॥
ఆరాధనాయ లోకస్య ముఞ్చతో నాస్తి మే వ్యథా॥ 35

జానామి చేమౌ పుత్రౌ మే యమజాతౌ కుశీలవౌ
శుద్ధాయాం జగతో మధ్యే మైథిల్యాం [illegible]స్తు మే॥ 36

శ్లో॥ ఆదిత్యవర్తే నిభృతం సుతేజః భీష్మే యథా రాజని సువ్రతత్వం వాల్మీకి వర్తేనిభృతం స్వవీర్యం వసిష్ఠ వర్తే నియత శ్చ కోపః ఇతి॥ సభా పర్వణి ౨ అ ౧౬ శ్లో॥ ఇంద్రసభావర్ణనే శ్లో॥ సహదేవ స్సునీథ శ్చ వాల్మీకిశ్చమహా తపాః। సమీక స్సత్యవాక్చైవ ప్రచేతా స్సత్యసంగర ఇతి॥ ఇతః పర్యంతం శత[illegible] ప్రాచేతస ప్రాశస్త్యపరం। అథ నోపన్యస్త వాల్మీకేః ప్రాచేతసత్వం కథమితి చేత్ పూర్వజన్మప్రసంగా దిత్యర్థః। వాల్మీకిరామాయణ గ్రంథకర్తా మహర్షిః। ఆది॥ ౫౫ ౧౪, సభా ౧౧౨ ౧౦ చ అన్యో వాల్మీకి ర్గరుడస్య పుత్రోఽస్తీతి ఉద్యోగ పర్వణి ౧౦౧-౧౧ అస్తి॥

అభిప్రాయం తు విజ్ఞాయ రామస్య సురసత్తమాః
పితామహం పురస్కృత్య సర్వ ఏవ సమాగతాః॥ 32

1. సర్వా న్సమాగతా న్దృష్ట్వా సీతా కాషాయవాసినీ
కటిచేలాంచలం బధ్వా నమస్కృత్య చ రాఘవం॥
2. అబ్రవీత్ప్రాంజలి ర్వాక్య మధోదృష్టి రవాఙ్ముఖీ 3౮½

3*యథాహం రాఘవా దన్యం మనసాపి న చింతయే
తథా మే మాధవీ దేవీ వివరం దాతు మర్హతి॥ 3౯½

తథాశపంత్యాం వై దేహ్యాం ప్రాదురాసీ త్తదద్భుతం॥
భూతలా దుత్థితం దివ్యం సింహాసన మనుత్తమ ౪౦½

తస్మిం స్తు ధరణీ దేవీ బాహుభ్యాం గృహ్యామైథిలీం
స్వాగతే నాభినంద్యైనా మాసనే చోపవేశయత్ ౪౧½

* వ్యా॥ యథేతి॥ భారతే ఆను శాసనికే 8 అధ్యా
శ్లో॥ విదేహరాజస్య సుతాచాత్ర శ్లోక మగాయత। నాస్తి
... [illegible] ...కశ్చిన్న శ్రాద్ధం నోపవాసనం॥ ధర్మ స్స్వభర్తృ
శుశ్రూషా తయా స్వర్గం జయత్యుత॥ ...॥

1. వాల్మీకిరా॥౯౭ స॥
2. హనుమద్రామాయణే
3. అగస్త్యరా॥

తా మాసనగతాం దృష్ట్వా ప్రవిశంతీం రసాతలం
పుష్పవృష్టి రవిచ్ఛిన్నా దివ్యా సీతా మవాకిరత్॥ ౪౨½

2. ముహూర్తమాత్రం తత్సర్వం తూష్ణీభూత మచేతనం
౯ సీతాప్రవేశనం దృష్ట్వా సర్వం సమ్మోహితం జగత్॥౪౩½

౯ వ్యా॥ సీతేతి॥ అత్ర సీతాయా భూతలప్రవేశం కుశ
లవోత్పత్తిం చాధిగత్య కించిద్వివిచ్యతే॥ నను శ్రీమద్వాల్మీకి
రామాయణ స్యోత్తరకాండే 66 సర్గే యామేవ రాత్రిం శత్రు
ఘ్నః పర్ణశాలా ముపావిశత్। తామేవరాత్రిం సీతాపి ప్ర
సూతా దారకద్వయం॥ఇతి॥ పునశ్చ॥ తస్మాత్కుశలవౌ
నామ్నా తావుభౌ యమజాతకౌ। ఇత్య పి వాక్యద్వయేన
సీతాయాం యమరూపేణ కుశలవౌ జాతావితి వ్యజ్యతే।
కింతు తదిత రేషు చిద్రామాయణేషు లవస్యైవోత్పత్తిః ప్రతి
పాదితా తదనంతరం చ వాల్మీకితపః ప్రభావా త్కుశా
విర్భావః పరిదృశ్యతే। అన్యచ్చ॥ సీతాయా రసాతలప్రవే
శానంతరం క్తం తేష్వే వేతరరామా
యణేషు। తత్ర కథంవా సిద్ధాంత ఇతి ప్రశ్నే ఉచ్యతే।
యత్ర లవస్యైకస్యోత్పత్తిః యజ్ఞాశ్వ విషయే రామాదీనాం
కుశలవాభ్యాం యుద్ధం. సీతాయాః పాతాళా త్పునరాగ
మనం చ వర్ణ్యతే తత్సందేహ పరిహారోపి తత్రైవ పరి
దృశ్యతే। తథాహి॥ శ్రీమదానందరామాయణే సారకాండే

2. వాల్మీకిరా॥౯౭స॥

3 సర్గే సీతాయా భూతలప్రవేశేన శ్రీరామః కుపిత్వా భువం భేత్స్యామి సాయకే నేత్యబ్రవీత్। తచ్ఛ్రుత్వా భీతా భూమిం రభూత్। తత్సందర్భే॥ శ్లో॥ చకంపే ధరణీ సాపి త్రాహీతి వదతీ ముహుః। కరాభ్యాం జానకీం ధృత్వా రామస్యాఙ్కే న్యవేశయత్॥ తత స్సీతాయుతో రామః పుత్రాభ్యాం బంధుభి స్సహ। పూర్వవచ్చ సుఖం రేమే చిరకాలం రఘూ ద్వహః॥ రామేణ సీతయా సార్థం సహస్రాణి త్రయోదశ। వర్షాణ్యత్రకృతంరాజ్యంకస్మిన్కల్పేద్విజోత్తమ॥ఏకాదశసహ స్రాణి చైకాదశ దినానిచ। సప్తద్వీపపతిః కాలో రామో భూ త్కల్పభేదతః॥ దశవర్షసహస్రాణిదశవర్షశతాని చ। రామేణ సీతయా సార్థం కస్మి న్కల్పే ద్విజోత్తమే త్యాదినా ఉక్తత్వా త్తత్కల్పాంతరీయ రామప్రవర్తన మితి జ్ఞేయం। శ్రీమద్రామాయణే ప్యుత్తరకాండే 91స 25 శ్లో॥ కాంచనీం మమ పత్నీంచ దీక్షార్హాం యజ్ఞకర్మణి। ఇత్యేతత్ శ్లోక వ్యాఖ్యానావసరే తిలకవ్యాఖ్యాత్ర స్కాందో దాహరణ మిత్థం ప్రదర్శితం॥శ్లో॥ రామస్య దృశ్యాసర్వేషామదృశ్యా జన కాత్మజేతి। అనేన సీతాయా రామేణ నిత్యానపాయిత్వం వ్యక్తీకృతం అతఏవ తస్మి న్నేవ కాండే రామావతార పరివర్తనావ।సరే ౧౦౯ స॥ శ్లో॥ నిర్జగామ రథా త్తస్మా ద్దీప్యమాన ఇవాంశుమాన్। రామస్య। దక్షిణే పార్శ్వే సపద్మా శ్రీ రుపాశ్రితా॥ సవ్యేతు హ్రీ ర్మహాదేవీ వ్యవ సాయ స్తదాగ్రతః॥ ఇతి॥ అనేన శ్రు॥ హ్రీశ్చ తే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యౌ ఇత్యస్యా శ్శ్రుతే రుపబృంహణం భవతి। ఇదమే వేతదార్ష రామాయణేషు సీతా భువః పునరాగతేతి వర్ణితం భవతీతి తత్త్వం॥

1 రామస్తు స్వప్నం జ్ఞాత్వైవ భవిష్యత్కావ్యగౌరవం
అహాన స్నిగ్ధ మేఘేన శుశోచ జనకాత్మజాం

దుఃఖకాష్ట మనుప్రాప్య కావ్యసర్వస్వమ
క్రోధశోకసమావిష్టో రామో వచన మబ్రవీత్ ॥ ౪౫½

ఆనయ స్వం ను శ్చేష్టం సశరం ... ... తే
ఛేత్స్యామి సుచిరా మేనాం తతో విజ్ఞాపయ తన్మతం ౪౬½

తం ... నిరానందం దుఃఖేన సమభిప్లుతం
బ్రహ్మా సురగణైస్సార్థం మువాచ రఘునందనం ౪౭½

రామ రామ న సంతాపః కర్తు మర్హసి సువ్రత ॥
ఇమం ముహూర్తం దుర్ధర్షం స్మర త్వం జన్మ వైష్ణవం ౪౮½

భవిష్య ముత్తరం చేహ సర్వం వాల్మీకినా కృతం ॥
ఆదికావ్య మిదం రామ త్వయి సర్వం ప్రతిష్ఠితం ౪౯½

* శ్రుతం తే సర్వ మేతద్ధి మయా పూర్వం సురైస్సహ ॥
శేషం భవిష్యం కాకుత్స్థ కావ్యం రామాయణం శృణు ౫౦½

---

* వ్యా॥ శ్రుతమితి ॥ తత్త్వసంగ్రహరామాయణే
బ్రహ్మాండ పురాణేచ ॥
శ్లో॥ బ్రహ్మలోకేచ సతతం శతకోటి ప్రవిస్తరం
బ్రహ్మణాశ్రావ్యమాణం తేనిత్యం మార్కండేయద్విజోత్తమాత్
1. హనుమద్రామాయణే

లౌకికానాం హి సాధూనా మర్థం వా గనువర్తతే
ఋషీణాం పున రాద్యానాం వాచ మర్థో నుధావతి.
ఇత్యుక్త్వా స యయౌ శీఘ్రం బ్రహ్మా దేవగణై స్సహ ౫౭

ఇతి శ్రీరామాయణసారోద్ధారే – ఉత్తరకాండే
సప్తత్రింశస్సర్గః

అథాష్టత్రింశస్సర్గః

తత స్తం ప్రార్థయామాస వాల్మీకి ర్మునిసత్తమః
క్రోధం త్యజ రఘుశ్రేష్ఠ శృణుష్వ వచనం మమ॥ ౧

సచ్చిదానందరూప స్త్వ మానందచరితం తవ
మయాతి వర్ణితం రామ కవి-శ్చ త్పుత్రయో ర్ముఖాత్॥
త్వయాపి యజ్ఞసమయే శ్రుతం రామాయణం చ తత్
అన్య త్కి-శ్చి త్ప్రవక్ష్యామి ప్రభో ర్వృత్తం తవాగ్రతః॥

శతకోటిమితం త్రేత్ర చరితం యన్మయా కృతం
పురా త్వయా విభక్తం య త్సర్వత్ర రఘునందన॥ ४

తత్సర్వం బ్రహ్మలోకేషు నిశ్శేష మవతిష్ఠతే
విరిఞ్చి ర్నారదోఽహంచ త్రయ ఏవాస్య పారగాః॥ ౫

చతుర్థో నోపపద్యేత బుద్ధ్యేకం సుస్థిరో భవ
అయుక్త మద్భుతే కాండే పునస్తే కథయామ్యహం॥ ౭

1 భాగా ద్భారతవర్షాంతర్గతా ద్రామాయణా త్ప్రభో
సారం సారం ప్రగృహ్యైవ యద్వ్యాసమ్యం మనోరమం॥
కథానకం తే తేన వ్యాసేన మునినా త్రహి
అష్టాదశపురాణాని తస్మైవ పురాతనం॥ ౯

కృతా న్యన్యేపి మునయ స్సూతాచార్యాదీ న్యనేకశః
తతో గ్రే శోకరూపం చ యత్త్వయా దండకే వనే॥
చతుర్దశవత్సరై శ్చ కైకయ్యాస్ట ప్రానతః
కృతం చరిత్రం పిత్రాయా విరహాది చ రాఘవ॥ ౧౦

తత్కించి చ్ఛ్రవణానంతం హి చతుర్వింశత్సహస్రికం
ఆకర్ణితం రామచరితం శృణు రాఘవ ౧౧

ఏవం వాల్మీకి వచన మాకర్ణ్య రఘూత్తమః
ఏవ మస్త్వితి తం ప్రాహ మునిం తద్వాక్యగౌరవాత్॥ ౧౨

2 బ్రహ్మా [illegible] నీ [illegible] గోష్ఠియో సమునందనః
ఊహాపోహ కుమారాశ్చ తథా [illegible] మునిమునితపోభుజః। ౧౩

తదావి నిస్పృహో రామ స్సర్వేషాం [illegible] సర్వదా
ఆత్మచింతాపరో నిత్యం [illegible] ౧౪

1 అద్భుతరా॥ ౨౭ స॥ 2. వాల్మీకిరా॥ ౯ స॥

అథ దీర్ఘస్య కాలస్య రామమాతా యశస్వినీ
పుత్రపౌత్రైః పరివృతా కాలధర్మ ముపాగమత్
అన్వియాయ సుమిత్రాపి కైకయీ చ యశస్వినీ
ధర్మం కృత్వా బహువిధం త్రిదివే పర్యవస్థితాః॥ ౧౭

తాసాం రామో మహాదానం కాలే కాలే ప్రయచ్ఛతి
మాతౄణా మవిశేషేణ బ్రాహ్మణేషు తపస్విషు
అథ కాలే గతే తస్మి న్భరతో భీమవిక్రమః
యుధాజితా మాతులేనహ్యాహూతో ఽ గా త్ససైనికః॥ ౧౮

రామాజ్ఞయా గత స్తత్ర హత్వా గంధర్వ నాయకాన్
త్రిసః కోటిపురే ద్వేతు నివేశ్య రఘునందనః॥ ౧౯

పుష్కరం పుష్కరావత్యాం తక్షం తక్షశిలాహ్వయే
అభిషిచ్య సుతౌ తత్ర ధనధాన్యసుహృద్వృతౌ॥ ౨౦

పున రాగత్య భరతో రామసేవాపరో ఽ భవత్
తతః ప్రీతో రఘుశ్రేష్ఠో లక్ష్మణం ప్రాహ సస్మితం॥ ౨౧

ఉభౌ కుమారౌ సౌమిత్రే గృహీత్వా పశ్చిమాం దిశం
తత్ర భిల్లా న్వినిర్జిత్య దుష్టా న్సర్వాపకారిణః॥
అంగద శ్చిత్రకేతుశ్చ మహాసత్వపరాక్రమౌ॥ ౨౨½

ద్వయో ర్ద్వే నగరే కృత్వా గజాశ్వధనరత్నకైః
అభిషిచ్య సుతౌ తత్ర శీఘ్ర మాగచ్ఛ మాం పునః॥ ౨౩½

రామస్యాజ్ఞాం పురస్కృత్య గజాశ్వబలవాహనః॥
గత్వా హత్వా రిపూ న్స ర్వా స్థాపయిత్వా కుమారకౌ
సౌమిత్రిః పునరాగత్య రామసేవాపరోఽభవత్॥ ౨౫

ఏకదా రాఘున శ్శ్రీమా న్సమాహూయ కుశం లవం
లక్ష్మణం భరతం చాపి శత్రుఘ్నం రహసి స్థితః॥
రాజనీతిం విస్తరేణ శిక్షయామాస సాదరం॥ ౨౬½

అనృతం నైవ వక్తవ్యం నృపేణ చిరజీవినా
పరదారరతి స్త్యాజ్యా సర్వదా పార్థివేన హి॥ ౨౭½

సత్యం శౌచం దయా క్షాంతి రార్జవం మధురం వచః॥
ద్విజ గో యతి సద్భక్తి స్సప్తైతే శుభదా గుణాః॥ ౨౮½

పుత్రవ త్పాలనీయాశ్చ ప్రజా నృపతినా భువి
షష్ఠాంశః కరభారశ్చ రాజ్ఞా గ్రాహ్యా స్సదైవ హి
మాసే మాసే స్వకోశస్య పరామర్శో నృపోత్తమైః॥ ౩౦

గృహణీయ స్సర్వదైవ విశ్వాసే త్సేవకేషు న
వర్షే వర్షే నగర్యాశ్చ ప్రాకారస్య నృపోత్తమైః
పరిఖానాం పరామర్శః కార్యో మంత్రిజనై స్సహ॥ ౩౧½

వర్షే వర్షే సముద్యోగ స్తన్మాసై రథవాత్రిభిః
మాసై ర్నృపేణాస్వే రాష్ట్రే కార్య స్సైన్యేన మంత్రిభిః

అదాయస్య చతుర్థాంశై ర్వ్యయః కార్యో నృపోత్తమైః

1 పరరాష్ట్రా ద్గుప్తరూపైః కాషాయాంబరధారిభిః
వణిగ్రూపధరై ర్ధూతై ర్వృత్తం వేద్యం నృపోత్తమైః॥ 34

యంత్రాణా మాయుధానాం చవాహనానాంబలస్య చ
రాజ్ఞా వృద్ధి స్సదా కార్యా కార్యో ధాన్యాదిసంగ్రహః॥ 35

ఆపదర్థే ధనం రక్షేద్దారానర్షే ద్ధనైరపి
ఆత్మానం సతతం రక్షే ద్దారై రపి ధనైరపి॥ 36

నైకాకీ విచరేద్గ్రామే నైకాకీ క్వాపి సంవిశేత్
న విశ్వసే ద్ద్వారపాలం జలదం రజకం తథా॥ 37

ఫలాని పరదత్తాని పరీక్షే త్పార్థివోత్తమః
ముక్తకఞ్చుకబంధాశ్చ విముక్తకటిబంధనాః
సమ్య గ్దృష్ట్వా న్యస్త శస్త్రా ప్రేషణీయా నృపోత్తమం॥ 38½

రాత్రౌ మిత్రేణ సహిత స్తూష్ణీమేవ నృపోత్తమః
ఆత్మానం కంబళేనైవ సమాచ్ఛాద్య బహిశ్చరేత్॥ 39½

నోడుపేన తరేద్రాజా నదీం ముఖ్యాం కదాపి హి॥ 40

---

1. ఆనందరా॥ రాజ్యకాండే౧౬స॥

సేతుం వినా నదీ రాజ్ఞా నోత్తీర్యా హి కదాచన
ముఖం దృష్ట్వా నైవ కార్యో రాజ్ఞా న్యాయం కదాపి హి॥

ఏవం కుశ మయా ప్రోక్తా రాజనీతి స్సువిస్తరా॥ ౪౧½

1 తతో రామో లక్ష్మణేన పృథివ్యాం ఘోషయ న్నృపః
తథేతి లక్ష్మణశ్చాపి దూతా నాజ్ఞాపయ త్తదా ౪౨½

దూతా స్తేఽథ గజారూఢా సప్తద్వీపాన్త రేషు హి
రామాజ్ఞాం శ్రావయా మాసు ర్జనా న్దుందుభినిస్వనైః ౪౩½

నిత్యం నైమిత్తికం కర్మ న త్యాజ్యం వై కదాచన
నావమాన్యా భూసురా శ్చ ద్వేషః కార్యో న కస్యచిత్
పౌరాణికా స్థాపనీయా గేహే గ్రామే పృథ క్పృథక్

2 ప్రత్యంగణేషు తులసీ పూజనీయా హి సర్వదా
ప్రాతస్స్నానం సదా కార్యం హోతవ్యా విధినాఽగ్నయః॥

కార్యో జప శ్శంకరస్య ధ్యేయో నిత్యం మహేశ్వరః
అన్నసత్రాణి కార్యాణి పురే గ్రామే వనే తథా॥ ౪౭

1. ఆనందరా॥ రాజ్యకాండే౨౪స॥
2. అధ్యాత్మరా॥౮స॥

ప్రకుర్వంతు వనే రక్షాం మార్గస్థానాం వనేచరాః
హరిదినాం న భోక్తవ్య ముపోష్యా చ చతుర్దశీ॥ ౪౮

కృష్ణపక్షే భవా తస్యాం రాత్రౌ కార్యం శివార్చనం
గేహే గేహే సదా కార్యం ధేనువిప్రప్రపూజనం॥ ౪౯

గీతనృత్యాదికరణం విష్ణో ర్రగే నిరంతరం
న కర్తవ్యో రిపూణాం చ విశ్వాసస్తు కదాచన॥ ౫౦

కార్యం లింగార్చనం నిత్యం కోటిలింగాని శ్రావణే
కర్తవ్యాని నరై ర్భక్త్యా సదైవాపి చ కారయేత్॥ ౫౧

లఘురుద్రా న్మహారుద్రా నతిరుద్రా న్సమాచరేత్
గీతాయాః పఠనం కార్యం వేదా నధ్యాపయే త్సదా॥ ౫౨

దారుణా నారకీ పీడా స్మర్తవ్యా హృది సర్వదా
ఏవం శ్రీరామదూతా స్తే సప్తద్వీపాంతరస్థితాన్॥
శ్రావయిత్వా రాఘవాజ్ఞాం మహాదుందుభినిస్వనై
అయోధ్యాం స్వాం యయు స్సర్వే రామం వృత్తం న్య
వేదయన్॥ ౫౪

ఇతి శ్రీరామాయణసారోద్ధారే - ఉత్తరకాండే
అష్టవింశ స్సర్గః

అథైకోనచత్వారింశస్సర్గః

1 అథ రామ స్సభామధ్యే మంత్రిభిః పరివేష్టితః
తస్థౌ సింహాసనే రమ్యే వరఛత్రోపశోభితః॥ ౧

ఏతస్మి న్నన్తరే కశ్చి ద్ద్విజః పత్రం సమర్పయత్
తత స్స లక్ష్మణః పత్రం వరబంధన వేష్టితం
ఉద్ఘాట్య రాఘవాగ్రే తు పపాఠ మంజులస్వరః॥ ౨½

శ్రీమత్ శ్రీరామచంద్రోజయతు దశశిర చ్ఛేదిత శ్రీర్విజయత్యాం కౌసల్యాయాం స్వసేనో దశరథతనయ శ్చేతి నామ్నా౽వతీర్ణః తస్యాహం భూరికీర్తిః సదలపదయో ర్గంధమాఘ్రాతుకామః కృత్వా స్వీయం శిర స్తుభ్యమనవదనశం ప్రార్థనాం ప్రార్థయామి॥

మమ పౌత్ర్యౌ శుభే రామ చంపికా సుమతీతి చ
తయో స్స్వయంవరార్థం హి సమాయాంతి నృపా స్తథా॥ ౪

ఆగంతవ్యం బంధుభి స్త్వం స్వసుతాభ్యాం చ మంత్రిభిః
ఇతి పత్రార్థ మాకర్ణ్య స్వస్థచిత్తో రఘూత్తమః॥ ౫

---

1. ఆనందరా॥ వివాహకాండే ప్రథమస్సర్గః శివరామాయణే చ

స్వయంవరం తతో గంతుం గురుణా నిశ్చయం వ్యధాత్ ౬
తత స్సర్వే రాఘవాద్యా వసిష్ఠాద్యా ద్విజా స్తథా
నానావాహనసంస్థా స్తే యయు స్సర్వే త్వరాన్వితాః ౬

తత స్సభూరికీర్తి స్తు స్వపుత్రాభ్యాం సమన్వితః॥
నత్వా రామాదికా న్పూజ్య వస్త్రాభరణవాహనైః
నినాయ నగరీం స్వీయాం గోపురాట్టాలమండితాం ౮

తత్రైవ గత్వా రామోపి వివేశ వరమందిరం ౮½

1 అథాపరే దినే భూరి కీర్తేః ప్రార్థనయా హరిః
వివేశ మంత్రిభి ర్బాలై స్సభాయాం మాత్రిభిః ప్రభుః ౯½

తతో నదత్సు వాద్యేషు దూపేషు ప్రజ్వలత్సు చ
నర్తత్సు వారనారీషు గాయత్సు మాగధాదిషు
స్తువత్సు వందిబృందేషు సభాయాం నృపపౌత్రికే
శిబికాస్థే దివ్యవస్త్రదివ్యాలఙ్కారమండితే
నవరత్నమహామాలా ధృతరమ్యకరోత్పలే
తే సమాజగ్మతూ రమ్యే సభాగ్రస్థే విరేజతుః॥ ౧౨½

తయో ర్నేత్రకటాక్షై శ్చ మోహితా స్సకలా నృపాః
న తదా లేభిరే శర్మ సుష్యత్కంఠోష్ఠతాలుకాః॥ ౧౩½

1. ఆనంద రా॥ వివాహకాండే ౫స॥ శివరామాయణే చ॥

సభాయాం చంపికా నామ్న్యా దక్షిణస్థా న్పృథక్పృథక్
క్రమేణ వర్ణయామాస నందా నృపతిసత్తమాన్॥ ౧౪½

సునందాఖ్యాతిజరతా సుమత్యై నృపతీ న్క్రమాత్
వర్ణయామా సోత్తరస్థా నుపమాతా పృథక్పృథక్॥ ౧౫½

ఏవం పశ్చాల్పవయసం శ్రీరామతనయం కుశం
జానకీ జఠరోద్భూతం జ్యేష్ఠభార్యార్థినం శిశుం
లవాగ్రజం ధనుర్వేదవిపుణం వినయాన్వితం॥ ౧౬

ఇతి నందావచ శ్శ్రుత్వా చంపికా సా స్మితాననా
ముమోచ మాలికాం కంఠే స్వకరాభ్యాం కుశస్య హి
తదా నినేదు ర్వాద్యాని తుష్టువు ర్బందమాగధాః॥ ౧౭½

అథాన్యా సా సభాగ్రాచ్ఛ సుమతీ ముత్తరస్థితాన్
నృపతీ న్వర్ణయిత్వాఽహ శిబికాస్థా సులోచనా॥ ౧౯½

పశ్యైనం బాలికే బాలం లవం శ్రీరాఘవాత్మజం
వాల్మీకికృపయా లబ్ధవిద్యం రమ్యం కుశానుజం॥ ౨౦½

ఇతి తస్యాః వచ శ్శ్రుత్వా సునందా సా స్మితాననా
[illegible] లజ్జయాఽవనతాననా
సుమతి ర్నిజబాహుభ్యా మర్పయామాస మాలికాం ౨౨

తదా నినేదు ర్వాద్యాని జగు స్తేగాయకా స్తదా। ౨౨౪

1తత స్సర్వా న్నృపా న్పూజ్య [illegible] ర్నృపోత్తమః
ప్రార్థయామాస వినయవచనై స్తత్పురస్థితః
వివాహకౌతుకం దృష్ట్వా భవద్భి ర్గమ్యతామితి। ౨౮

తథేతి తే నృపాః ప్రోచు ర్యాయు ర్వాసస్థలాని హి
తతో లగ్నే ముహూర్తే తం కుశం చంపకయా గురుః
తథా లవం సుమత్యాపి పృథగ్వేదికయో స్తదా
2 తయో స్తే పాణిగ్రహణవిధానం విధిపూర్వకం
లా - హోమాదికం సర్వం చకార విధిపూర్వకం॥ ౨౬౪

తదా మహావాద్యఘోషా నినేదుర్మంటపాంగణే। ౨౭

[illegible] రామచంద్రో మహోత్సవప్రపూరితౌ
తతో నానాసముత్సాహ న్సూరికీర్తి శ్చకార సః॥ ౨౮

తత స్స్నుషాభ్యాం శ్రీరామో యయౌ [illegible] సుఖం

(కుశస్యభావివృత్తాంతి మాహారామం గురుస్తదా)
భవిష్యతి తదాయోధ్యా పుర్యాం వై సరయూ జలే ॥
కుశ స్త్రీ [illegible] చ - పికయా జలక్రీడాం కరిష్యతి ॥ ౨౯౪

1 [illegible] మాయణేచ

2

తస్య దక్షిణహస్తస్య కఙ్కణం రుక్మనిర్మితం ॥
సరయూజలమధ్యేతు పతిష్యతి మహోజ్జ్వలం ॥ 30

తత్ర తోయే పన్నగస్య కుముదస్య కుముద్వతీ ॥
స్వసా దృష్ట్వా కఙ్కణం తద్గృహీత్వా సద్మ యాస్యతి 31½

[illegible] కఙ్కణార్థం హి రామేణ సంధారయిష్యతి ॥
సరయూశోషణార్థం హి సన్నద్ధశ్చ భవిష్యతి. 32

తత స్సానుచరం గత్వా సరయూం ప్రార్థయిష్యతి ॥ 33

సోఽపి దృష్ట్వా కుశం క్రుద్ధం స్వసా మాదాయ సాదరం
కుశ మాగత్య తం నత్వా స్వసాం తస్మై ప్రదాస్యతి ॥ 34

రత్నాని కఙ్కణం దత్వా తేన సఖ్యం కరిష్యతి
ఏవం కుముద్వతీ భార్యాఽగ్రే తస్యాన్యాభవిష్యతి ॥ 35

చంపికాయా దుహితర స్సంభవిష్యంతి నో సుతాః
అతిథే స్సూర్యవంశోఽగ్రే చిరం విస్తార మేష్యతి ॥ 36

ఇతి శ్రీరామాయణ సారోద్ధారే ఉత్తరకాండే
ఏకోన చత్వారింశస్సర్గః

అథ చత్వారింశస్సర్గః

తతస్తు కాలే మహతి ప్రయాతే
రామం సదా ధర్మపథే స్థితం హరిం
ద్రష్టుం సమాగా దృషివేషధారీ
కాల స్తతో లక్ష్మణ మిత్యువాచ ॥ ౧

నివేదయ స్వాతిబలస్య దూతం
మాం ద్రష్టుకామం పురుషోత్తమాయ ।
రామాయ విజ్ఞాపన మస్తి తస్య
మహర్షి ముఖ్యస్య చిరాయ ధీమన్ ॥ ౨

లక్ష్మణస్తు తథేత్యుక్త్వా ప్రావేశయత తాపసం
తస్మై స మునయే రామః పూజాం కృత్వా యథావిధి
దివ్యాసనే సమాసీనం రామః ప్రోవాచ సాదరం॥ 3½
యదర్థ మాగతోఽసి త్వ మిహ తత్ప్రాపయస్వ మే॥ ౪

వాక్యేన చోదిత స్తేన రామేణాహ మునిర్వచః
ద్వంద్వమేవ ప్రయోక్తవ్య మనాలక్ష్యం తు తద్వచః
శృణుయా ద్వా నిరీక్షే ద్వా య స్స వధ్య స్త్వయా ప్రభో

తథేతిచ ప్రతిజ్ఞాయ రామో లక్ష్మణ మబ్రవీత్ ॥ ౬
తిష్ఠ త్వం ద్వారి సౌమిత్రే నాయాత్వత్ర జనో రహః
యద్యాగచ్ఛతి కోవాపి స వధ్యో మే న సంశయః॥ ౭

తతః ప్రాహ మునిర్వాక్యం శృణురామ యథాతథం
బ్రహ్మణోక్త్వా మాహ భగవా న్సర్వదేవర్షిపూజితః॥ ౮

రావణస్య వధాకాంక్షీ మానుషేషు మనోరథాః
దశవర్షసహస్రాణి దశవర్ష శతాని చ॥
కృత్వా వాసస్య నియతిం స్వయ మేవాత్మనా పురా ౯½

స త్వం మనోమయః పుత్రః పూర్ణాయుర్మానుషే ష్విహ
కాలోఽయం తే నరశ్రేష్ఠ సమీప ముపవర్తితుం ౧౦½

శ్రుత్వా పితామహే నోక్తం వాక్యం కాలసమీరితం
రాఘవః ప్రహస న్వాక్యం సర్వసంహార మబ్రవీత్॥ ౧౧½

త్రయాణామపి లోకానాం కార్యార్థం మమ సంభవః
భద్రం తేఽస్తు గమిష్యామి యత ఏవాహ మాగతః॥ ౧౨½

హృద్గతో హ్యాసి సంప్రాప్తో న మే త్రత్ర విచారణా॥ ౧౩

తథా తయో స్సంవదతో ర్దుర్వాసా భగవా నృషిః
రామస్య దర్శనాకాంక్షీ రాజద్వార ముపాగమత్॥ ౧౪

ముని శ్లక్ష్ణ మాసాద్య దుర్వాసో వాక్య మబ్రవీత్
శీఘ్రం దర్శయ రామం మే కార్యం మేఽత్యంత మాహితం

1 తచ్ఛ్రుత్వా ప్రాహ సౌమిత్రి స్తంమునిం జ్వలనప్రభం
రామేణ కార్యం కిం తేఽద్య కిం తేఽత్ర కరోమ్యహం

రాజా కార్యాంతరే వ్యగ్రో ముహూర్తం సంప్రతీక్ష్యతాం
తచ్ఛ్రుత్వా క్రోధసంతప్తో ముని స్సౌమిత్రి మబ్రవీత్॥ ౧౭

అస్మిన్ క్షణే తు సౌమిత్రే న దర్శయసి చేద్విభుం
రామం సవిషయం వంశం భస్మీకుర్యాం న సంశయః। ౧౮

శ్రుత్వా తద్వచనం ఘోర మృషే ర్దుర్వాససో భృశం
స్వరూపం తస్య వాక్యస్య చింతయిత్వా స లక్ష్మణః॥ ౧౯

సర్వనాశా ద్వరం మేఽస్య నాశో హ్యేకస్య కారణాత్
నిశ్చిత్యైవం తతో గత్వా రామాయ ప్రాహ లక్ష్మణః॥ ౨౦

2సౌమిత్రే ర్వచనం శ్రుత్వా రామః కాలం వ్యసర్జయత్
శీఘ్రం నిర్గత్య రామోపి దదర్శాత్రే స్సుతం మునిం॥ ౨౧

కిం కార్యం తే కరోమీతి మునిమాహ రఘూత్తమః
తచ్ఛ్రుత్వా రామవచనం దుర్వాసా రామ మబ్రవీత్॥ ౨౨

1. వాల్మీకిరా॥౧౦౫స॥
2. అధ్యాత్మరా।౮స॥

అత్రాగే ధాటన మిచ్ఛామి సిద్ధం యత్తే రఘూత్తమ॥ ౨౩

రామో మునివచ శ్శ్రుత్వా సంతోషేణ సమన్వితః
సుసిద్ధ మన్నం మునయో యథాకా త్సముపాహరత్॥ ౨౪

ముని ర్భుక్త్వాన్న మమృతం సంతుష్టః పున రభ్యగాత్
స్వాహాశ్రమం గతే తస్మి న్రామ స్సస్మార భాషితం॥ ౨౫

మనసా లక్ష్మణాం జ్ఞాత్వా హత్రప్రాయం రఘూద్వహః
కాలేన శోకమ ఘాప్తే వినురాణ్బు ర్వ్యాలః॥ ౨౬

ఆహూయ మంత్రిణ స్సర్వా న్వసిష్ఠం చైవ మబ్రవీత్
మునే రాగమనం యత్తు కాలస్యాపి హి భాషితం
ప్రతిజ్ఞా మాత్మనశ్చైవ సర్వాహా వేదయ త్ప్రభుః॥ ౨౭½

త్యక్తో ఽపరాధేన త్వం వనవాసాయ దీక్షితః॥ ౨౮

శ్రుత్వా రామస్య వచనం మంత్రిణ స్సపురోహితాః
ఊచుః ప్రాంజలయస్సర్వే రామ మక్లిష్టకారిణం॥ ౨౯

పూర్వమేవ హి నిర్దిష్టం తవ భూభారహారిణః
లక్ష్మణేన వియోగ స్తే జ్ఞాతో ఽస్మాభి శ్చక్షుషా! ౩౦

1. త్యక్త్వా లక్ష్మణ మేవైకం త్రైలోక్యం త్రాతు మర్హసి
శ్రుత్వా పరిషదో మధ్యే రామో లక్ష్మణ మబ్రవీత్॥ ౩౧

2. మహాం శ్రమః కృతః పూర్వం సేవాయాం మమ దండకే
భవ త్వం ద్వాపరే జ్యేష్ఠ శ్శుశ్రూషాం తే కరోమ్యహం॥౩౨

3. విసర్జయే త్వాం సౌమిత్రే మాభూ ద్ధర్మవిపర్యయః
త్యాగో వధో వా విహితః సాధూనాం తూ భయం సమం॥౩౩

రామేణ భాషితే వాక్యే బాష్పపర్యాకులేక్షణః
లక్ష్మణ స్త్వరితంప్రాయా త్స్వగృహం న వివేశ హ॥ ౩౪

స గత్వా సరయూతీర ముపస్పృశ్య కృతాంజలిః
నిగృహ్య సర్వస్రోతాంసి నిశ్వాసం స ముమోచ హ॥ ౩౫

పదం త ద్వాసుదేవాఖ్య మాత్మానం సోభ్యచింతయత్ ౩౫½

దేవా స్సర్షిగణా స్సర్వే పుష్పై రభ్యకిరం స్తదా॥ ౩౬

అదృశ్యం సర్వమనుజై స్సశరీరం మహాబలం
ప్రగృహ్య లక్ష్మణం శక్ర స్త్రివినం స వివేశ హ। ౩౭

---

1. వాల్మీకిరా॥౧౦౪ స! 2. వాల్మీకిరా॥౧౦౬స॥
3. ఆనందరా॥పూర్ణకాండే౫స॥

తతో విష్ణో శ్చతుర్భాగ మాగతం సురసత్తమాః
దృష్ట్వా ప్రముదితా స్సర్వే పూజయ న్నృషిభి స్సహ॥ 3౮

1. విసృజ్య లక్ష్మణం రామో దుఃఖశోకసమన్వితః
పురోధసం మంత్రిణ శ్చ నైగమాం శ్చేద మబ్రవీత్। 3౯

అద్యై వాహం గమిష్యామి లక్ష్మణేన గతాం గతిం 3౯½

తత స్సర్వాః ప్రకృతయో రామం వచన మబ్రువన్
గచ్ఛంత మనుగచ్ఛామో యత్ర రామ గమిష్యసి

పౌరేషు యది తే ప్రీతి ర్యది స్నేహో హ్యనుత్తమః
సపుత్రదారాః కాకుత్స్థ సమాగచ్ఛామ సత్పథం॥ ౪౧½

పౌరాణాం భక్తి మాలోచ్య బాఢ మిత్యేవ సోఽబ్రవీత్

* కోసలేషు కుశం వీర ముత్తరేషు తథా లవం
అభ్యషించ న్మహాబాహు రుభౌ రామః కుశీలవౌ॥ ౪3

* వ్యా॥ కోసలేష్వితి॥అత్ర ఆపత్కాలే నాస్తి మర్యాదా ఇతి వచనాను సారేణ బాల్యే వివాహాత్పూర్వ మేవ కుశస్య పట్టాభిషేక మకరోచ్ఛ్రీరామ ఇతి గమ్యతే॥ ఇతివ్యాఖ్యానం తు నియూ్యలం। సహస్రవర్షసంభవాత్ వివాహాదిక మప్యభూత్। తదనంతరం కుముద్వతీ వివాహః। కుశ ఇత్యత్ర కుశః శ్రీరామతనయయో ర్జ్యేష్ఠః। అయం ఉత్త

రకోసలదేశే కుశావతీనగరీం రాజధానీం కృత్వా సధర్మం పాలయతి ప్రజాః। కస్మింశ్చిద్దినే రాత్రౌ స్వప్నావస్థాయాం అయోధ్యాపురాధిదేవతా సందృశ్యమానాం స్త్రీయాం దీనావస్థాం నివేద్య అవశ్యం అయోధ్యా త్వయైవ పరిపాల్యా ఇతి కుశం ప్రార్థయామాస। తతః కుశః పరేద్యుః ప్రభాతే సపరివార మయోధ్యాం ప్రవిశ్య సరయూనద్యాం జలక్రీడాం అంతఃపురకాంతాభి స్సహ యదాకరోత్ తదా శ్రీరామదత్తహారః కంఠా చ్చ్యుతః నద్యాం నిపపాత। తత్రత్య కుముదాఖ్యః నాగప్రభుః తమగ్రసత్। కుశోపి అయోధ్యాధిదేవతా ముఖా త్తం విజ్ఞాయ వధప్రతిజ్ఞా మకరోత్। తద్వృత్తాంతం నాగరాజోఽపి విజ్ఞాయ భయార్తః రత్నహారం స్వస్య అనుజాం కుముద్వతీ మపి సమర్పయామాస॥ కుశోపి తాముద్వాహ్య తస్యాం అతిథిం నామ తనయం సుషువే। అంతతః అయం యుద్ధేషు ఇంద్రస్య సాహాయ్య మాచరన్ కేనచి ద్రాక్షసేన కుశః అహాని (హతః)। అస్మిన్బహవః గుణాః విరాజమానా అపి శ్రీరామచంద్రగుణా నాతిశేరతే। అతః శ్లాఘ్యతమాః నాభవన్। అతిథి రపి స్వవంశీయానివ ప్రజారంజకః భూత్వా రాజ్యం పాలయన్ యజ్ఞయాగాదికర్మాణ్యాచరన్ ఇంద్రాదీనపి సుఖినం కరోతి। నిషధరాజపుత్రికా ముద్వాహ్య స తస్యాం నిషధం ఉత్పాద్య రాజ్యభారమఖిలం తస్మిన్నిక్షిప్య అహింసాపరతత్పరః సత్కార్యాణ్యాచరన్ శివ మలంచకార। ఏవం గ్రంథాంతర

అభిషిక్తౌ సుతౌ వంకే ప్రతిష్ఠాప్య పురే తతః
పరిష్వజ్య మహాబాహు ర్మూర్ధ్న్యుపాఘ్రాయ చాసకృత్
బహురత్నౌ బహుధనౌ హృష్టపుష్టజనావృతౌ
స్వేపురే ప్రేషయామాస భ్రాతరౌ తౌ కుశీలవౌ॥ ౪౫

అభివాద్య గతౌ రామం కృచ్ఛ్రేణ తు కుశీలవౌ
శత్రుఘ్ననయనే దూతాన్ ప్రేషయామాస రాఘవః॥ ౪౬

తే దూతా స్త్వరితం గత్వా శత్రుఘ్నాయ న్యవేదయన్

శ్రుత్వా తద్దూతవచనం శత్రుఘ్నః కులనాశనం
వ్యథితోఽపి ధృతిం లబ్ధ్వా పుత్రా వాహూయ సత్వరః
అభిషిచ్య సుబాహుం వై మధురాయాం మహాబలః॥ ౪౭
యూపకేతుం చ విదిశానగరే శత్రుసూదనః
అయోధ్యాం త్వరితం ప్రాగా త్స్వయం రామదిదృక్షయా॥

ఇతి శ్రీరామాయణసారోద్ధారే — ఉత్తరకాండే
చత్వారింశస్సర్గః

వచనైరపి నిర్ణీయతే! తదేవ ముక్త మానంద రామాయణే పూర్ణకాండే ౧సర్గే శ్లో॥ విష్ణో రారభ్య కథితా ఏకషష్టి తమాః పురా ఏకషష్టిన్నపా హ్యగ్రే తా న్వదామి సవిస్తరం శ్రీరామస్య కుశః పుత్రోఽతిథిః పుత్రోకుశస్యచ నిషధ స్త్వతిథేః పుత్రో నిషధస్యాత్మజో నభః॥ ఏవం పరంపరా ప్రాప్తనంశే తస్మి న్మహాకులే। నామ్నా సుమిత్రః పరమః పూర్ణం వంశం తతః పరం ॥ఇతి॥

అథైకచత్వారింశస్సర్గః

అథ తే శ్రావణమువేత్వా త్వానరాః కామరూపిణః
ఋక్షాశ్చ రాక్షసాశ్చైవ గోపుచ్ఛాశ్చ సహస్రశః ॥
ఋషీణాం దేవతానాం చ పుత్రా రామస్య నిర్గమం
శ్రుత్వా ప్రోచూ రఘుశ్రేష్ఠం సర్వే వానరరాక్షసాః ॥
తవానుగమనే విద్ధి నిశ్చితార్థాన్ స్థితా నః ప్రభో
ఏతస్మిన్నంతరే రామం సుగ్రీవో వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౩

అభిషిచ్యాంగదం రాజ్యే ఆగతోఽస్మి మహాబలం
తవానుగమనే రామ విద్ధి మాం కృతనిశ్చయం ॥ ౪

ఏవం తేషాం వచశ్శ్రుత్వా ఋక్షవానర రక్షసాం
విభీషణ మథోవాచ మధురం శ్లక్ష్ణయా గిరా ॥ ౫

యావచ్చంద్రశ్చ సూర్యశ్చ యావత్తిష్ఠతి మేదినీ
యావచ్చ మత్కథా లోకే తావద్రాజ్యం తవాస్త్విహ ౬

ప్రజాస్సంరక్ష ధర్మేణ నోత్తరం వక్తు మర్హసి
ఆరాధయ జగన్నాథ మిక్ష్వాకు కుల దైవతం ॥
ఆరాధనీయ మనిశం సర్వైర్దేవై స్సవాసవైః ౭½

కృత్వా మమ పదం దివ్యం యోగిగమ్యం సనాతనం
సపుత్రపౌత్రై స్సంప్రాప్నుహి మహాబల॥ ౮½

ఇత్యుక్త్వా థ స కాకు త్థ్సనాస్వారాధ్యం విష్ణుం సనాతనం
* శ్రీరంగశాయిన సౌమ్య మిక్ష్వాకుల్దైవతం
సుప్రీతః ప్రదదౌ తస్మై రామో రాజీవలోచనః॥ ౧౦

1 లబ్ధ్వా కులధనం రాజా లఙ్కాం ప్రాయా ద్విభీషణః
మధ్యాహ్నే విష్ణుపూజార్థం కావేర్యా మధ్యతో హరిః
నిధాయ శేషే తత్స్నానం నిత్యం సర్వం సమాప్య చ
మహాపామిస్యగం విష్ణుం పూజయా మాస భక్తితః॥ ౧౨

తస్మిన్ క్షణే పరిణతం విమానం ప్రణవాకృతి
విమానం ప్రణవాకారం వేదశృంగం మహాద్భుతం॥ ౧౩

* వ్యా॥ శ్రీరంగశాయిన మిత్యాది వచన పర్యాలోచనయా విగ్రహారాధనం కర్తవ్య మిత్యేవ జ్ఞాయతే। తథాహి॥ పురాణాంతరే పి శ్రూయతే శ్లో॥ బ్రాహ్మణైః క్షత్రియైర్వైశ్యై శ్శూద్రైః స్త్రీభి స్తథైవచ యథార్హ మిజ్య స్సేవ్య శ్చ నిత్యం సర్వేశ్వరో హరి రితి॥ అన్యచ్చ॥ శ్రీరంగస్థల వేంకటాద్రి కరిగిర్యాదా వ తేష్టోత్తరే స్థానే గ్రామనికేతనేషుచ సదా సాన్నిధ్య మాసేదుషే అర్చారూపిణ మర్చకాభిమతితః స్వీకుర్వతే విగ్రహం పూజాంచాఖిలవాంఛితా న్వితరతే శ్రీశాయ తస్మై నమః ఇతి భక్తానుగృహీత వాక్యం।

1. ఊ... యే॥

శ్రీరంగ శాయీ భగవాన్ప్రాధ్వా ప్రహా[illegible] ౧[illegible]

రంగ ముద్ధృత్య కామస్య రావణానుజ [illegible]షు
అపాతాళం ప్రవిష్టస్య తోలనే నాభవ గ్రులం॥ ౧౪½

ఆకాశా దాగతం వాక్యం భాషికార్య విధాయకం॥ ౧౫

విభీషణ మహాప్రాజ్ఞ పా[illegible]ం కురుష్వభో
సహ్యజానూప దేశోయం వైకుంఠా దధికం ప్రియం॥ ౧౬

రమణీయోయ మపరం తస్యా మధ్యం [illegible] ౧౬½

కావేర్యా విమలే ద్వీపే యథా వైకుంఠ మందిరే॥
ఇచ్ఛామి వస్తు మత్రైవ సర్వేషాం మోక్షద స్సుఖం ౧౭½

శ్రీరంగ దర్శనా త్సర్వే క్రిమికీట పతంగకాః॥
మనుజా స్త్రిర్యగ శ్చాపి మోక్షగా రావణానుజ ౧౮½

రంగరంగ ఇతి బ్రూయా త్క్షుత ప్రస్ఖలనాదిషు॥
తస్యదోషాః ప్రణస్యంతి ఆయుర్వృద్ధి ర్భవిష్యతి ౧౯

దేశాంతరగతో వాపి ద్వీపాంతరగతో పి వా॥
శ్రీరంగాభిముఖో భూత్వా ప్రణిపత్య న సీదతి ౨౦½

ఇక్ష్వాకుణా ప్రార్థితోస్మి పురా వైకుంఠ మందిరాత్
అయోధ్యా మధ్య మధ్యానాం రాఘవైః పరిసేవితః ॥
త్వయాపి సేవితా నిత్యం వసా ప్యాకల్ప మత్ర వై   ౯౨

లఙ్కాస్థ రాక్షసశ్రేష్ఠ రాకాయాం మాసి మాధవే
సహ్యజాయా జలే స్నాత్వా శ్రీరంగనిలయం హరిం ॥
వైశాఖ్యా మామ్రఫలకం పయో యుక్తం నివేదయ
తేన వత్సరపూజాయాం ఫలం ప్రాప్నుహి రాక్షస   ౨౮

ఇతి శ్రుత్వా స తద్వై వేత్యుక్త్వా ప్రాయా ద్విభీషణః

వసౌ స్వర్ణే రాక్షసేన్ద్రో మందిరం విశ్వకర్మణా
కారయామాస విధివత్సప్తప్రాకారశోభితం   ౨౫౪

చంద్రపుష్కరిణీ తీరే శ్రీదేవీం శ్రీతరో రథః ॥
రూపరాజ్య హరిణా దిష్టో లఙ్కాం ప్రాయా ద్విభీషణః

న్యాయేన కారయామాస రాజ్యస్య పరిపాలనం ॥
ప్రచ్ఛన్నా స్సంచరంతే హి మానుషా ఇవ రాక్షసాః ౨౭

1 తమేవ ముక్త్వా కాకుత్స్థో హనుమన్త మథాబ్రవీత్

1. వాల్మీకిరా ॥ ౧౦౮ స ॥

జీవితే కృతబుద్ధి స్త్వం మా ప్రతిజ్ఞాం వృథా కృథాః
మత్కథాః ప్రచరిష్యంతి యావ ల్లోకే హరీశ్వర ॥
తావ ద్రమస్వ సుప్రీతో మద్వాక్య మనుపాలయన్ ౨౯½

1. వరం దదామి పింగాక్ష సర్వకార్యపరో భవ ॥ ౩౦

త్వన్మంత్రజాపినాం నిత్యం త్వన్నామ స్తుతికారిణాం
త్వద్రూప పూజకానాం చ సర్వకార్యపరో భవ ॥ ౩౧

మత్కథా పేక్షితా యావద్యావత్సర్వత్ర సంస్థితిః
యావ చ్చంద్ర శ్చ సూర్యశ్చ తావ త్త్వం సుఖితో భవ

పశ్చా చ్చతుర్ముఖో భూత్వా సృష్ట్వా లోకా న్యథావిధి
మల్లోకవాసిభి స్సార్ధం మత్స్వరూప ముపైష్యసి ౩౩

ఏవ ముక్త్వా హనూమన్తం కాలం తంప్రాహ రాఘవః
2. మైందం చ ద్వివిదం చైవ పశ్చా జాంబవతా సహ ॥
యావ త్కలిశ్చ సంప్రాప్త స్తావ జ్జీవత సర్వదా ౩౪½

1. పరాశరసం॥ ౩౮ పటలే ఉమాసంహితాయాం ౧౧ అధ్యాయే చ

2. వాల్మీకిరా ॥ ౧౦౮ స ।

హూంకంచ రాజంం దృష్ట్వా జాంబవా న్యథ రాఘవాత్॥
నైచ్ఛత్తదా స్మృత్వా రాఘవో వ్యాహ తం ముదా

జాంబవంశ్చ మయా జ్ఞాతం యత్తే మనసి నిశ్చితం॥
త్వం ద్వాపరాంతే తే [illegible] కారణాన్మరే

* మయా సార్ధం భవే ద్యుద్ధం తదాఽభీష్టం దదామి వై॥

వ్యా॥ మయాసార్ధమితి॥ తదేవో ం మత్స్య
పురాణే 45 అధ్యాయే శమన్తకోపాఖ్యానే ॥ దృష్ట్వా
చైనం తదా రక్షః కర్మణ్యైర్వైష్ణవైః [illegible] త్వా నుత
చ శ్రీకృష్ణం రామచంద్ర స్త్వమిత్యసౌ త స్తు
భగవా న్కరేణైవ మచోదయత్ జాంబవా నువాచ —చ
[illegible] త్వత్తోఽహంమరణ వృణే॥ కన్యాప్రా
మమ సుతాభర్తారం త్వామవాప్నుయాత్। తతస్తు జాంబ
వంతం తు హ త్వా చక్రేణ స ప్రభుః॥ కృతకర్మా మహా
[illegible] కన్యామణిమాహారత్॥ ఇతి॥ పాద్మే ఉ॥ ఖండే
[illegible] అధ్యాయే॥ తమేన ముక్త్వా కాకుత్స్థో జాంబవ న్త
మినాఽబ్రవీత్॥ ద్వాపరే సమనుప్రాప్తే యదూనా
మన్వయే పునః భూభారస్య వినాశాయ సముత్పత్స్యా
మ [illegible] భువి కరిష్యే త్వత్ర సంగ్రామం త్వయా చ పుర
[illegible] పాద్మే సృష్టిఖండే 13 అధ్యాయే శ్రీ
[illegible] జాంబవాన్ [illegible] చక్రప్రహారేణ త్వత్తోఽహం
మ[illegible] కన్యాచేయం మమ సుతా భర్తారం త్వామ
వాప్నుయాత్॥ తతస్తు [illegible] చక్రేణ కేశ

అథాంగద మువాచేదం వత్స జానామి తే మతం
దాస్యామి దర్శనం తేఽహం ద్వాపరాంతే మిఙ్గో వనే। ३८

దుశ్చింతనా ద్వ్యాథ జన్మ భవిష్యతి చ తే తదా
* వృక్షమండే తిరోభూత్వాజహి మత్పాద మజ్ఞనా। ३९

1 అథ రామోఽబ్రవీ త్సర్వా న్వానరా న్సోత్క [illegible]
మదర్థం భ్రమితా స్సర్వే యూయం వానరసత్తమాః
అభిప్రాయం తు జానామి తత్రైవ కరవాణ్యహం
ద్వాపరాగ్రే పున స్సర్వే ప్రజగో వా భవిష్యథ॥ ४०

యుష్మాభి స్సహితః ప్రీత్యా కరిష్యే మ్యనేకాని [illegible] ४०½

వః। కృతకార్యో మహాబాహుః కన్యాం [illegible] నై
హరిః॥ తత స్సత్రాజితే చైనం [illegible] స్వై [illegible]
చ॥

వ్యా॥ శివరామాయణే ॥శ్లో॥ [illegible]
నత్వా రామ మథాబ్రవీత్। మదంశశో హత్వో వాలీ
సుగ్రీవప్రియకామ్యయా॥ ఇత్యుక్త స్తమథ ప్రాహ రామేరా
జన్మాంతరే పునః। తవాంశజేన మే [illegible] భవిష్యతి న
సంశయః॥ సూర్యాంశజం హనిష్యామి యుద్ధమధ్యేఽతి
సంకటే ఇత్యుక్త్వా తంసమాధాయ ప్రస్థాప్యైంద్రం మహా
మనాః॥

1. ఆనందరా॥పూర్ణకాండే॥స॥

తతో దదౌ కల్పవృక్ష పారిజాతౌ సురాధిపః॥ ౪౨

తత స్తం పుష్పకం ప్రాహ కుబేరం వహ సాదరం
తానేవ ముక్త్వా కాకుత్స్థ స్సర్వాం స్తా నృక్షవానరాన్ ॥
ఉవాచ బాఢం గచ్ఛధ్వం మయా సార్థం యథేప్సితం
తతోఽబ్రవీ దిదం రామో సామంతా న్పృథివీపతీన్ । ౪౪

భూయో భూయో భావినో భూమిపాలా
న్నత్వా నత్వా యాచతే రామచంద్రః ।
అవ్యర్థోయం ధర్మసేతు ర్నరాణాం
కాలే కాలే పాలనీయో భవద్భిః ॥ ౪౫

స్నేహం దయాం తథాం సౌఖ్యం యది వా జానకీ మపి
5రాధనాయ లోకస్య ముఞ్చతో నాస్తి మే వ్యథా ॥ ౪౬

ప్రజాపీడనసంతాపా త్సముద్భూతో హుతాశనః
రాజ్యం కులం శ్రియం ప్రాణా న్న దగ్ధ్వా వినివర్తతే ॥ ౪౭

1. ఇత్యుక్త్వా తా న్విసృజ్యాథ రామో గాన్మందిరం స్వకం

ఇతి శ్రీరామాయణసారోద్ధారే – ఉత్తరకాండే
ఏక చత్వారింశస్సర్గః

అథద్విచత్వారింశస్సర్గః

తతః ప్రభాతే రఘువంశ నాథో
నిశాలవఘా స్మితకంజనేత్రః ।
పురోధసం ప్రాహ వసిష్ఠ మార్యం
యాం త్వగ్నిహోత్రాణి గురో పురో మే ॥ ౧

తతో వసిష్ఠోఽపి చకార సర్వం
ప్రాస్థానికం కర్మ మహా ద్విధానాత్ ।
క్షౌమాంబరో దర్భపవిత్ర పాణి
ర్మహాప్రయాణాయ గృహీతబుద్ధిః ॥ ౨

1. నిర్జగామ గృహా త్తస్మా ద్దీప్యమాన ఇవాంశుమాన్ః ౨½

* రామస్య దక్షిణే పార్శ్వే సపద్మా శ్రీ రుపాశ్రితా
సవ్యేతు హ్రీ ర్మహా దేవీ వ్యవ సాయ స్తథాఽగ్రతః ॥ 3½
వేదా బ్రాహ్మణ రూపేణ గాయత్రీ సర్వరక్షిణీ
ఋషయశ్చ మహాత్మానం స్సర్వఏవ మహీసురాః
అన్వగచ్ఛ న్మహాత్మానం స్వర్గద్వార మపావృతం

* వ్యా ॥ రామస్యేతి ॥ పద్మపురాణే ఉ। ఖండే ౨౬౧
అ ॥ శ్లో ॥ రామస్య దక్షిణే పార్శ్వే పద్మహస్తా సమాగతా
తద్దైవ ధరణీ దేవీ దక్షిణే నిరగాత్తదా॥

1. వాల్మీకిరా॥౧౦౯స॥

తం యాంత మనుగచ్ఛన్తి హ్యంతఃపురగతా స్త్రియః
సాంతఃపుర శ్చ భరతః శ్శతృఘ్నసహితో యయౌ॥ ౬

నాసీ దయోధ్యానగరే తు జంతుః
కశ్చి త్తదా రామమనా న యాతః।
శూన్యం బభూవాఖిల మేవ తత్ర
పురం గతే రాజని రామచంద్రే॥ ౭

♦ మంధరారజకౌ ద్వౌ తౌ ద్వైవా త్పుర్యా బహి ర్మృతౌ
ప్రాపతు ర్జన్మ సాకేతే మృతానాం న పున ర్భవః॥ ౮

విష్ణో రారభ్య కధితా ఏకషష్టితమాః పురా
ఏకషష్టి నృపా హ్యగ్రే తాన్వదామి సవిస్తరం॥ ౯

శ్రీరామస్య కుశః పుత్రో ఽతిధిః పుత్రో కుశస్యచ.
నిషధ స్త్వతిథేః పుత్రో నిషధ స్యాత్మజో నభః॥ ౧౦

(ఏవం పరంపరాప్రాప్త ఐంశే తస్మి న్మహాకులే)

* నామ్నా సుమిత్రః పరమః పూర్ణం వంశం తతః పరం॥౧౧

♦ వ్యా॥ మంధరేతి॥ అత్రత్య రజకః సీతావివాసకారణ భూతః ద్వాపరే కంససేవకో భూత్వా శ్రీకృష్ణేన హతః। మంధరాతు పూతనాభూపేణావతీర్య శ్రీకృష్ణేన మృతేతి గ్రంధాంతరే దృశ్యతే.

* వ్యా॥ నామ్నేతి॥

(వంశవృక్షః)

లక్ష్మణః

అంగదః — చంద్రకేతుః

భరతః

దక్షః — పుష్కలః

శత్రుఘ్నః

సుబాహుః — శ్రుతకేతుః

1. శ్రీరామః

2. కుశః — లవః

3. అతిథిః
4. నిషధః
5. నభః
6. పుండరీకః
7. క్షేమధన్వః
8. సేనానీకః
9. అహీనః
10. చారియాత్రః
11. అఖలః
12. జలః
13. వజ్రనాభిః
14. ఖగణః
15. విధృతిః
16. హిరణ్యనాభః

ఇతడు యోగవిద్యా నిపుణుడును, జైమిని శిష్యుడు, యాజ్ఞవల్క్యునకు యోగ గురువు

17. పుష్యః
18. ధృవసంధిః

ఇతడు మఖలనయో ధ్యనేలును.

19. ధృవసంధిః
20. సుదర్శనః
21. అగ్నివర్ణః
22. శీఘ్రః
23. మరుత్తు

ఇతడు యోగము చే మృత్యువును జయించి యడవి చేరి యట నుండి కలియుగాంత

మున కలాపగ్రామ
ముచేరిఅటనుండెను.
24 ప్రసన్నః
25
26 సంధిః
27 మర్షణః
28. సుమహత్
29 విశ్వసహ్యః
30, బృహద్బలః
ఇతడు ద్వాపరాంత
మున భారతయుద్ధ
మున నభిమన్యునిచే
చచ్చెను ఇతనిపుత్రు
డుకలిని మొదటిరాజు
30. బృహద్రణః
31. కురుక్షతః
32 వత్సప్రీతః
33. ప్రీతివ్యోమః
34 భానుః
35. దేవాహకః
36. సహదేవః
37 బృహదశ్వః
38 భానుమంతః
39. ప్రీతికాశ్యః
40. సుప్రతీకః
41 మేరుదేవః
42. సురక్షితః
43 ఋక్షకః
44. అంతరిక్షః
45 సుతప్తః
46 అమిత్రజిత్
47. బృహద్వాజః
48. బర్హిః
49. ధనంజయః
50. రణంజయః
51. సృంజయః
52. శాక్యః
53 శుద్ధోదః
54 లాంగలః
55 ప్రసేనజిత్
56 క్షుద్రకః
57 గుణకః
58. సురథః
59. సునాభిః
60. సుమిత్రః
ఇతడు ఈవంశమున
తుదిరాజు
61 మరుత్ అతను 23 వ
వాడు అరణ్యము
నుండి మళల కలాప

పూర్వ ముక్తో మరురితి నామ్నా యో నృపతి ర్మయా
స తప శ్చిరకాలం హి కరోత్యత్ర సమాహితః
కృతేయుగే పునః ప్రాప్తే సూర్యవంశం కరిష్యతి ॥ ౧౨½

అత్యర్ధయోజనం గత్వా నదీం పశ్చా న్ముఖాశ్రితాం
సరయూం పుణ్యసలిలాం దదర్శ రఘునందనః ॥ ౧౩

సరయూసలిలం రామః పద్భ్యాం సముపచక్రమే
పపాత పుష్పవృష్టిశ్చ దేవై ర్ముక్తా మహోఘవత్ ॥ ౧౪½

తతః పితామహో వాణీం అంతరిక్షా దభాషత
ఆగచ్ఛ విష్ణో భద్రం తే దిష్ట్యా ప్రాప్తోఽసి రాఘవ
భ్రాతృభి స్సహ దేవాభైః ప్రవిశస్వ స్వకాంతనుం ౧౬

పితామహవచ శ్శ్రుత్వా వినిశ్చిత్య మహామతిః
వివేశ వైష్ణవం తేజ స్సశరీర స్సహానుజః ॥ ౧౭

అంశాభ్యాం శంఖచక్రాభ్యాం శత్రుఘ్న భరతా వుభౌ
ప్రపేదాతే మహాత్మానౌ దివ్యతేజ స్సమన్వితౌ ॥ ౧౮

గ్రామమునకు కలి యుగాన్తమున వచ్చి. కృతయుగారంభ మున వంశస్థాపనము చేయును.

శంఖచక్రగదాశార్ఙ్గ పద్మహస్త శ్చతుర్భుజః
దివ్యపీతాంబరధరః పద్మపత్ర నిభేక్షణః
నవదూర్వాదళశ్యామః పూర్ణచంద్ర నిభాననః
దేవీభ్యాం సహిత శ్శ్రీమా న్విమానమధిరోహయత్

ప్రయయౌ శాశ్వతం దివ్య మక్షరం పరమం పదం ॥ ౨౦౯

తతో విష్ణుమయం దేవం పూజయంతి స్మ దేవతాః ॥ ౨౧

అథ విష్ణు ర్మహాతేజాః పితామహ మువాచ హ
ఏషాం లోకజనౌఘానాం దాతు మర్హసి సువ్రతం ॥ ౨౨

తచ్ఛ్రుత్వా విష్ణు వచనం బ్రహ్మా రామ మథాబ్రవీత్
యచ్చ తిర్యగ్గతం కించి త్త్వామేవ మనుచింతయేత్
ప్రాణాం స్త్యక్ష్యతి భక్త్యా వై తత్సంతానే నివత్స్యతి ॥ ౨౩½

తతోతిహృష్టా హరిరాక్షసాద్యా
స్సుస్నాత్వా జలం తత్ర కళేబరా స్తే
ప్రపేదిరే ప్రాక్తన మేవ రూపం
యదంశజా ఋక్షహరీశ్వరా స్తే ॥ ౨౪

అవగాహ్య జలం యో యః ప్రాణి హ్యాసీ త్ప్రహృష్టవత్
మానుషం దేహ ముత్సృజ్య విమానం సోఽధ్యరుహ్యత

1. వాల్మీకిరా ॥ ౧౧౦ స॥

1 తేపి స్వర్గం ప్రవివిశు ర్దేహా న్నిక్షిప్య చాంభసి
తత స్సమాగతా న్సర్వా న్ప్రాప్య లోకగురు ర్దివి
హృష్టైః ప్రముదితో దేవై ర్జగామ త్రిదివం మహత్ ॥ ౨౬$\frac{1}{2}$

2అయోధ్యాపి పురీ రమ్యా శూన్యా వర్షగణా న్బహూన్
ఋషభం ప్రాప్య రాజానం నివాస ముపయాస్యతి ॥ ౨౭ ½

ఏతావ దేత దాఖ్యానం సోత్తరం బ్రహ్మపూజితం
రామాయణమితి ఖ్యాతం ముఖ్యం వాల్మీకినా కృతం ॥ ౨౮ ½

3. ఏవం శ్రీరామచంద్రస్తు కల్పే కల్పే పునః పునః
సాధూనా ముపకారాయ వినాశాయ చ దుష్కృతాం
ధర్మ సంస్థాపనార్థాయ అవతారం కరిష్యతి ॥ ౩౦

నారాయణాఖ్య బ్రహ్మైవ రామరూపేణ దృశ్యతే
పున ర్నారాయణాఖ్యాత పరబ్రహ్మ భవిష్యతి। ౩౧

పార్వత్యువాచ

4 ధన్యా హ మస్మి మే నాథ త్వద్వ్యాగమృతసేవయా
అవాప్త మఖిలం నాథ తవ పాదాబ్జసేవనాత్ ॥ ౩౨

1. అధ్యాత్మరా ॥ ౯ స ॥ 2. వాల్మీకిరా ॥ ౧౧౦ స॥
3. శివధా ॥ 4.

శ్రీసూత ఉవాచ ॥

మృడానీ శంభు మిత్యుక్త్వా ప్రఫుల్ల ముఖపఙ్కజా
శివేన సహ కైలాసే శృణ్వ న్రామాయణం ముహుః ॥ 33

ఆస్తేఽద్యాపి మహాభాగా ఇత్థం భూతగుణో హరిః
* ప్రతికల్పం భవే ద్రామః యత్రకుత్రాపి వై ప్రభుః ॥ 34

జాతకర్మచ కల్యాణం సీతాయాశ్చ భవిష్యతి
తదైవ రావణో ప్యన్యో జీవో లోకే భవిష్యతి ॥
తదైవ జాయతే యుద్ధం తదైవ త్రిదశాగమః ॥ 35½

* ప్రతికల్పమిత్యాది శ్లోకార్థ పర్యాలోచనయా ॥ శృతి ॥ సూర్యాచంద్రమసౌ ధాతా యథాపూర్వ మకల్పయ దితి శృత్యా చ ॥ శ్లో ॥ ఋషీణాం నామధేయాని యాశ్చ వేదేషు దృష్టయః । శర్వర్యంతే ప్రసూతానాం తాన్యే వైభ్యో దదా త్యజః ॥ యథర్తావృతులింగాని నానారూపాణి పర్యయే దృశ్యంతే తాని తాన్యేవ తథాభావా యుగాదిషు॥ యథాఽభిమానినోఽతీతా స్తుల్యాస్తే సాంప్రతై రిహ దేవా దేవై రతీతై ర్హి రూపై ర్నామభి రేవ చ ॥ ఇత్యాది మహాభారతస్మృత్యా చ ॥ సశ్చ వాయుపురాణే 33 అధ్యాయే శ్లో ॥ మన్వంతరేషు స ర్వేషు అతీతానాగతేష్విహ। తుల్యాభిమానిన స్సర్వే జాయంతే నామరూపతః ॥ దేవాశ్చ వివిధా యే చ తస్మి న్మన్వంతరేఽధిపాః ఋషయో మానవా శ్చైవ సహ తుల్యాభిమానిన ఇత్యాది వచనార్థ పర్యాలోచనయా చ ప్రతికల్పం రామో భవిష్యతీతి ద్యోత్యతే ॥

ఏవం రామసహస్రాణి రావణానాం తథైవ చ
భవితవ్యాని భూతాని తేషు భేదః క్వచిత్క్వచిత్॥ 36½

తేషాం మధ్యే శ్వేతకల్పే తథా వైవస్వతే మనౌ
చతుర్వింశయుగే జాత శ్రీరామచరితం మహత్
పార్వత్యై కథితం పూర్వం శఙ్కరేణ మహాత్మనా॥ 37

తద్జ్ఞాత్వా నారదేనైవ సంగ్రహేణైవ నాకుజః
విధిప్రేరణయా కావ్యం కృత్వాలోకే ప్రకాశయత్॥ 38

తస్మాద్జ్ఞాత్వా కుశలవౌ సప్తకాండమితం శుభం
రామాశ్వమేధే జగతుః పుణ్యం రామాయణం ముదా॥ 40

1. ఏతావ దేవోత్తర మాహ శంభు
శ్రీరామచంద్రస్య కథావిశేషం।
యః పాద మప్యత్ర పఠేత్స పాపా
ద్విముచ్యతే జన్మసహస్ర జాతాత్ ॥ 41

తతో దేవా స్సగంధర్వా సిద్ధాశ్చ పరమర్షయః
నిత్యం శృణ్వంతి సంహృష్టా దివ్యం రామాయణం దివి॥ 42

2. ఇద మాఖ్యాన మాయుష్యం సౌభాగ్యం పాపనాశనం
అపుత్రో లభతే పుత్ర మధనో లభతే ధనం॥ 43

సర్వపాపైః ప్రముచ్యేత పాదమప్యస్య యః పఠేత్
గాయత్ర్యాశ్చ స్వరూపం తద్రామాయణ మనుత్తమం॥ 44

1. రామాయణం కావ్యం మనంతపుణ్యం
శ్రీశఙ్కరేణాభి హితం భవాన్యై।
భక్త్యాపఠే ద్య శ్శృణుయా త్స పాపై
ర్విముచ్యతే జన్మశతోద్భవై శ్చ॥ ౪౫

గురు రువాచ॥

2. ధన్య స్స వాల్మీకిమునిః కవీశ్వరో
రామాయణం వై శతకోటి సమ్మితం
కృతం పురా యేన సవిస్తరం శుభం
యస్మాచ్చసారం కథితం మయా తవ॥ ౪౬

కవిత్వ మప్యశుద్ధం చ రామనామాఙ్కితం చ యత్.
తజ్జ్ఞేయ మతిశుద్ధం చ శ్రవణా త్పాతకాపహం॥ ౪౭

3. యః కరోతి స్వయం కావ్యం కల్పయిత్వా స్వయంకథాం
తచ్ఛ్రమో వ్యర్థతా మేతి తదధ్యేతా చ దోషభాక్ ॥ ౪౮

పౌరాణీం భారతీం వాపి తథా రామాయణ స్థితాం
తథా ప్యుపపురాణస్థాం కథాం గ్రథయతి స్వయం
రామభక్త స్స లభతే శక్రలోకాధివాసతాం
ప్రత్యక్షరం వర్ష మేకం వాస స్తస్య భవేద్ధ్రువం॥ ౫౦

1. అధ్యాత్మరా॥ ౯ స॥
2. ఆనందరా॥ పూర్ణకాండే ౯ స॥
3. ఆనందరా॥ మనోహరకాండే ౮ స॥

1. ఏవ మేతత్పురావృత్త మాఖ్యానం భద్ర మస్తువః
ప్రవ్యాహరత విస్రబ్ధం బలం విష్ణోః ప్రవర్ధతాం॥ ౫౧

ఇతి శ్రీరామాయణ సారోద్ధారే ఉత్తరకాండే
ద్విచత్వారింశస్సర్గః

ఉత్తరకాండ స్సమాప్తః

కృతిసమర్పణం

2. కృతా ఇమే న హి శ్లోకాః కల్పితా న మయా కథా
నానారామాయణాంతస్థై రాసీత్తై ర్విషయై శ్శుభైః
గ్రంథితేయం కథా రామ అర్పితా త్వత్పదాబ్జయోః
బహువృక్షస్థితైః పుష్పై రాహృతై ర్మధుగం ౯ ౧
మాలాకారేణ మాలేవ కల్పితం పుస్తకం మయా
3. ఏషా సీతాపతే రాజే చ్చిరం త్వదనపాయినీ॥ 3

1. వాల్మీకిరా॥ ౧౧౧ స॥
2. కవి
3. స్కాందే బ్రహ్మఖండే

ఫలశ్రుతి

పఠేచ్ఛ యో రామచరిత్ర మేత
త్పునాతి పాపాఽత్సుకృతం లభేత
తీర్థాభిషేకం సమరే జయం చ
స సర్వయజ్ఞస్య మహాఫలం చ ॥ ౧

భజేత యో రామ మచింత్యరూప
మేకేన భావేన చ భూమిపుత్రీం ।
ఏత త్సుపుణ్యం శృణుయా త్పఠేద్వా
భూయో భవే న్నో జఠరే జనన్యాః ॥ ౨

1. దశరథసుత జన్మకారణం యః పఠతి
శృణో త్యనుమోదతే ద్విజేంద్రః ।
వ్రజతి స భగవ ద్గృహం [illegible]
నహి శమనస్య భయం కుత శ్చిదస్య ॥ ౩

అశ్వమేధసహస్రస్య వాజపేయాయుతస్య చ
లభతే శ్రవణా దేత త్సర్గస్యైతస్య మానవః ॥ ౪

పాపాన్యపి చ యః కుర్యా దహన్యహని మానవః
పఠం త్యేకమపి శ్లోకం పాపా త్స పరిముచ్యతే ॥ ౫

అపుత్రో లభతే పుత్ర మధనో లభతే ధనం
సర్వపాపైః ప్రముచ్యేత పాదమప్యస్య యః పఠేత్ ॥ ౬

ఇదమాఖ్యాన మాయుష్యం సౌభాగ్యం పాపనాశనం
సర్వపాపైః ప్రముచ్యేత పాదమ ప్యస్య యః పఠేత్ ॥ ౭

యః పఠే ద్రామచరితం శ్లోకం శ్లోకార్ధ మేవవా
శృణుయా ద్వా తథా భక్త్యా స్మ రేద్వా శుభదర్శనే
కోటిజన్మార్జితా త్పాపా ద్జ్ఞానతో౽జ్ఞానతః కృతాత్
విముక్తో వైష్ణవం లోకం పుత్రదారస్వబాంధవైః
సమాప్నుయా ద్యోగిగమ్య మనాయాసేన వై నరః ॥ ౯½

రామాయణమిదం కావ్య మయనం ప్రాపకత్వతః
కృతో న్నపనిషదం సర్వ మాలోచ్య మునినా కృతం ॥౧౦½

రామాయణ మిదం కావ్యం మదుక్తార్థేన హేతునా ॥
ఉచ్చార్య రామ రామేతి ముక్తిం ప్రాప్నోతి మానవః ॥ ౧౧½

స్కాందపురాణోక్త శ్రీరామాయణ మాహాత్మ్యేనారదంప్రతి
బ్రహ్మణో వచనం

శ్రీమదుత్తర కాండస్య పఠనా ద్భక్తితో నరః
జీవన్ముక్త స్స విజ్ఞేయో రాఘవస్య ప్రసాదతః ॥ ౧౨½

న పునస్సతు జాయేత కర్మ భోక్తుం స్వయం కృతం
ఉషిత్వా స తు వైకుంఠే కార్యబ్రహ్మ సమీపతః ॥ ౧౩

బ్రహ్మజ్ఞానం ప్రపన్నోఽథ విష్ణుసాయుజ్య మాప్నుయాత్ ఇతి

మంగళం కోసలేంద్రాయ మహనీయ గుణాత్మనే ౧౪
చక్రవర్తితనూజాయ సార్వభౌమాయ మంగళం

యదక్షరపదభ్రష్టం మాత్రాహీనం చ యద్భవేత్
తత్సర్వం క్షమ్యతాం దేవ శ్రీరాఘవ నమోస్తుతే ॥ ౧౬

మదనాకృతయే తస్మై మధురాపురవాసినే
మనువంశప్రదీపాయ మానవేంద్రాయ మంగళం ॥ ౧౭

రామాయ రామభద్రాయ రామచంద్రాయ వేధసే
రఘునాథాయ నాథాయ సీతాయాః పతయే నమః ॥ ౧౮

చరితం రఘునాథస్య శతకోటి ప్రవిస్తరం
ఏకైక మక్షరం ప్రోక్తం మహాపాతకనాశనం ॥ ౧౯

మంగళాశాసనపరై ర్మదాచార్య పురోగమైః
సర్వైశ్చ పూర్వాచార్యైశ్చ సత్కృతాయా స్తుమంగళం

ఏతావ దేతదాఖ్యానం సోత్తరం బ్రహ్మపూజితం
రామాయణ మితి ఖ్యాతం ముఖ్యం వాల్మీకినా కృతం ॥ ౨౧

రామాయణానాం సంగృహ్య శ్లోకరూపసుమా నహం
సారోద్ధార మిమం హార మర్పయామి రఘూద్వహ ॥ ౧

నారసింహేన గ్రథిత ముత్తరం కాండ మాదరాత్
స్వీకురు త్వం శశీ జీర్ణం గుణం దృష్ట్వా ముదే త్తథా ॥ ౨

సర్వేషాం గ్రంథకర్తౄణాం లేఖకో హం న కల్పకః
లిఖితాన్యత్ర తై ర్యాని లిఖ్యంతే తాన్యతో మయా ॥ ౩

క్వచి త్పదార్థం క్వచి దన్వయార్థం
క్వ చిత్పదచ్ఛేదసమర్థనాని ।
క్వచి త్క్వచి ద్గానిథజాంతరార్థం వక్ష్యే
యథా ప్రేక్ష మవేక్షణీయం ॥ ఇతి ॥ ౪

భ్రమప్రమాదదోషా యే ముద్రాక్షరస్ఖలనాని వై
ఇతరాణి బహూన్యత్ర తాని సంత. క్షమంత్వితి॥ ౫

బ్రహ్మశ్రీ ములుకుట్ల వంశపయః పారావార
రాకాశశాంక భూత శ్రీశంకర నారాయణావ
ధానీ ద్వితీయపుత్రః
౧పౌరాణిక విశారద ౨రామాయణసుధాసాగర

3 అభినవ వాల్మీకి 4 విమర్శకాగ్రేసర 5 బాలసరస్వతీ 6 శ్రీ కాశీపండితేత్యాది బిరుదావళీ శ్రీరామ చంద్రప్రసాదా ల్లబ్ధ – రామాయణ శాస్త్రీతి ప్రథితః–నరసింహావధానీ పాకయజీ నామకః శ్రీ కృష్ణానదీతీరస్థ శ్రీ కనకదుర్గా క్షేత్రే విజయవాడాంతర్గత కృష్ణలంక ప్రదేశీయ చిత్రకూటాశ్రమపాలక సాంగసపరివార చిన్మయ శ్రీరామసేవకః ఇతి శం॥

సర్వంసాంగసపరివార చిన్మయ శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మార్పణమస్తు– హరిః ఓం తత్సత్ !

మంగళంమహత్

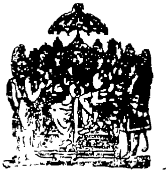
శ్రీరామ శ్శరణం మమ

చతుర్వింశత్యార్ష రామాయణ గుణోపసంహారాత్మక

శ్రీరామాయణసారోద్ధారః

ఉత్తరకాండః

కేవలసంస్కృత గ్రంథ తృతీయభాగః

ఇత్యేతద్గ్రంథకర్తా

1) పౌరాణిక విశారద 2) రామాయణ సుధాసాగర 3) అభినవవాల్మీకి
4) విమర్శకాగ్రేసర 5) బాల సరస్వతీ ఇత్యాది బిరుదాంకిత
శ్రీ కాశీవందిత

ములుకుట్లోపనామక బ్రహ్మశ్రీ నరసింహావధానిపాకయాజీ

(రామాయణశాస్త్రీతి ప్రథితః)

ఆంగ్లేయ 1971 వర్షసమయేతు 70 వర్షవయోవృద్ధః

చిత్రకూటాశ్రమమ్ - కృష్ణలంక - విజయవాడ-2

(క్రయధనం రు. 10—50

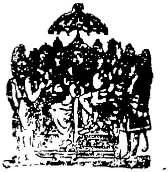
శ్రీరామ శ్శరణం మమ

చతుర్వింశత్యార్ష రామాయణ గుణోపసంహారాత్మక

శ్రీరామాయణసారోద్ధారః

ఉత్తరకాండః

కేవలసంస్కృత గ్రంథ తృతీయభాగః

ఇత్యేతద్గ్రంథకర్తా

1) పౌరాణిక విశారద 2) రామాయణ సుధాసాగర 3) అభినవవాల్మీకి

4) విమర్శకాగ్రేసర 5) బాల సరస్వతీ ఇత్యాది బిరుదాంకిత

శ్రీ కాశీవందిత

ములుకుట్లోపనామక బ్రహ్మశ్రీ నరసింహావధానీపాకయాజీ

(రామాయణశాస్త్రీతి ప్రథితః)

ఆంగ్లేయ 1971 వర్షసమయేతు 79 వర్షవయోవృద్ధః

చిత్రకూటాశ్రమమ్ - కృష్ణలంక - విజయవాడ-2

(క్రయధనం రు.10-50

శ్రీరామ శ్శరణం మమ

శ్రీ రామాయణ సారోద్ధారే

ఉత్తరకాండే తృతీయ భాగాంతిమే

సకల పురాణ సంహితానిగమాగమ ప్రతిపాదిత

శ్రీ సీతారామయోః జననాది

కల్యాణాంత కథాసంగ్రహః

[కేవల సంస్కృతం]

మహర్షి సందేశ విశేష యుతశ్చ

ఇత్యేతద్గ్రంథకర్తా

(1) పౌరాణిక విశారద (2) రామాయణ సుధాసాగర (3) అభినవ వాల్మీకి

(1) విమర్శకాగ్రేసర (5) బాలసరస్వతీ ఇత్యాది బిరుదాంచిత

శ్రీ కాశీ పండిత

బ్ర॥ ములుకుట్ల నరసింహావధానీ శర్మా పాకయాజీ

చిత్రకూటాశ్రమమ్ - కృష్ణలంక - విజయవాడ-2.

శ్రీరామ శ్శరణం మమ

శ్రీ రామాయణ సారోద్ధారే

ఉత్తరకాండే తృతీయభాగాంతిమే

సకల పురాణ సంహితా నిగమాగమ ప్రతిపాదిత

శ్రీ సీ తా రా మ యోః

జననాది కల్యాణాంత కథాసంగ్రహః

మహర్షి సందేశ విశేష యుతశ్చ

కల్యాణం వితనోతు సర్వజగతాం శ్రీరామచంద్రస్స్వయం,
నీరూపోఽపి నిరంజనోఽపి భగవాన్ షాడ్గుణ్యపూర్ణోఽపి సః
సారూప్యం సగుణం ఏహాన్ నరతనుం స్వీకృత్య సభ్రాతృకః
సీతానామ స్వకీయశక్తి మనఘాం పాణిం గృహీత్వాప్రభుః ॥ ౧

1 శ్లో॥ వ్యా. (అత్రత్య పున శ్శబ్దస్య వివరణం. విష్ణుపురాణే మైత్రేయంప్రతి పరాశరేణైవ ముక్తం).

శ్లో॥ యే సాంప్రతం యేచ నృపా భవిష్యాః, ప్రోక్తామయా విప్రవరోగ్రవీర్యాః, ఏతే తథాన్యేచ తథా విధేయాస్సర్వే భవిష్యంతి యథైవ పూర్వే॥ ఇతి.

— అథ కథారంభః —

గోలోకధామ శ్రీరామో వైకుంఠోపరి సంస్థితః,
భ్రాతృజాయా సమాయుక్త స్సాకేతం లీలయాఽగతః॥ 1

తస్య జన్మచ కల్యాణం సంగ్రహేణాత్ర వర్ణ్యతే,
ములుకుట్లోపనామ్నా శ్రీ నారసింహావధానినా॥ 2

పూర్వసంగ్రథితే గ్రంథే చోత్తరకాండ పూరణే,
కల్యాణే మునిసందేశో విస్తరేణ ప్రకాశ్యతే॥ 3

(తద్యథా) పుంశ్చ భూమా స బభూవ రామ స్సభ్రాతృక శ్చాత్మపతి సమేతః, పిత్రో స్సాకేతు నివృత్య బాల్యం స్వబ్రహ్మచర్యం స్వగురో ర్నికేతాత్॥ 4

శ్రీరామాది విషయేషు శ్రీమద్భాగవతోపపురాణ భూత శ్రీ కాళికోపపురాణే త్వేవ మూలకం, తథాహి।

ప్రతికల్పం భవేద్రామో రావణశ్చాపి రాక్షసః।
తథైవ జాయతే యుద్ధం తథైవ త్రిదశాగమః॥ ఏవం రామ సహస్రాణి రావణానాం తథైవచ, భవితవ్యాని భూతాని తేషు భేదః క్వచిత్ క్వచిత్॥ (ఇత్యతః పునరితి వాక్యం అవతారవిషయే సంగచ్ఛతీతి విజ్ఞాయతే॥) "నతు చర్విత చర్వణం పిష్టపేషణం."

సలక్ష్మణో కౌశికయాగరక్షాం కృత్వాఽగతో మౌనియుతో
విదేహాన్, మహేశచాపం ప్రవిభజ్య పూజ్యః, స్తత్రైవ
రామ స్స్వజనైస్స్థితోఽథ॥ 5

సంప్రేషితస్సోఽపి జగామ రాజా, సపుత్రజాయా పరివార
యుక్తః, వశిష్ఠ ముఖ్యైశ్చ ముదా విదేహాన్ తస్థౌ సపుత్రై
శ్చ మహార్హ సౌధే॥ 6

(తదనంతరం శ్రీ సీతారామకల్యాణ చిత్రలేఖనే
మదీయాశయ స్స్వదః)—

సాక్షా త్పరంబ్రహ్మ తథాఽపి రామో, యథా కృతం
నాట్య మివాగతశ్చ, తథాహ మత్రాస్య చరిత్రనాటకం,
తద్వృత్తవాక్యైశ్చ ప్రదర్శయామి॥ 7

అథ శ్రీ సీతారామయోః వైవాహిక నిశ్చయో త్సవః

మహర్షి సందేశః

కల్యాణాత్మకరూపిణౌ మునినుతౌ కైవల్య మోక్షప్రదౌ
కనకక్ష్మాధర కీలమేఘసదృశౌ కంజాతనేత్రౌ నృపౌ,
ద్వావప్యేకశరీరిణౌ గుణమయౌ నైర్గుణ్య లక్ష్మ్యాత్మకౌ
సీతారాఘవనామకౌ మమహృదాకాశే సదా స్థీయతాం॥ 8

(ఇతఃపరం కేవల గద్యపద్య వాక్య రూపేణైవ కావ్యవిధ
గ్రంథం ప్రచలతి॥)

(మిథిలానగరస్థ శ్రీమద్దశరథాది వరపక్షీయ వసతి సౌధాత్. 1. వశిష్ఠ, 2. వామదేవ, 3. అగస్త్య, 4. విశ్వామిత్ర, 5. కశ్యపాది మహర్షయః॥

శ్రీ మిథిలాధీశ సీరధ్వజాఖ్య జనకమహారాజస్య మంగళ మహాసౌధాంతఃపురం కన్యానిశ్చయార్థ మాగతాః॥

తద్విజ్ఞాయ జనకోఽపి తేషాం స్వీయ పురోహిత ముఖేన అర్ఘ్యపాద్య పీఠాసన మధుపర్కాదినా ప్రపూజ్య వినయావనతో భూత్వా బంధుజనైః సహావత్స్యమాణ శుభ వాక్య మిత్థ మువాచ-)

జనకః :- అయిభోః మునిసార్వభౌమాః! నమస్కార పూర్వకం మదీయాం విజ్ఞాపనామవధత్త. ఋషితిప్రత్యుత్తర రూప శుభవాక్యం దీయతాం॥ తథాహి॥ కేయూరాయుమితి పృచ్ఛంతే మదీయ బాంధవాః. భవదీయ నామాక్షరాణితు తాని సువర్ణ ధాతుమయేన విలేఖ్యానితి। వయం శ్రోత్రు మర్హా ఇతి యుష్మదీయాంతరంగే నిశ్చితంచేత్ - దీయతాం ప్రత్యుత్తరం॥ భద్రమస్తు॥

వసిష్ఠాదయః - శుభం భవతు॥ భోభోః సీరధ్వజ జనక సార్వభౌమాః। చంద్రవంశ పయః పారావార రాకా సుధాకరాః॥ భవాన్ కర్మయోగీ జ్ఞానీచ. ఇతఃపరం కన్యాదా

కాచ భవద్భ్యాం॥ భవంతం ప్రష్టుం కార్యార్థమేవ వయమా
గతాః।అతఏవ శృణ్వతాం శ్రోతుమర్హాఏవ భవాన్- నతత్ర
ద్వాపరః॥ .అహం వసిష్ఠః,2 అసౌ అగస్త్య జ్ఞానీ వామదేవః
3. ఏషఏవ భగవా నగస్త్యః, 4. స ఏవ విశ్వామిత్రః
5. అయంసర్వగోత్రమూలభూతః కశ్యపప్రజాపతిశ్చ॥ వయం
సర్వే సాంప్రతం । యుష్మన్నగర సౌధాంతరస్థ - శ్రీమది
క్ష్వాకుకుల వంశాంభోధి సుధాకరస్య శ్రీమదుభయకోసలాధి
పతేః రశ్వమేధ యాజినః దశరథ మహారాజస్య పుత్ర
రత్నయోః శ్రీరామలక్ష్మణయోః యువస్మత్పుత్రికే సీతోర్మి
ళాఖ్యేకన్యారత్నే తయోః పత్న్యర్థం వృణీతు కామా వయ
మాగతాస్మః॥ శుభ ప్రత్యుత్తరం దీయతాం॥

(తదుపశ్రుత్య జనకోఽతిహర్షేణ)

శుభం భవతు. నమో మహద్భ్యో మహర్షిభ్యః।
పరమ గురుభ్యః। దాతృ ప్రతిగృహీతాభ్యామప్యుభయ
కారకమేతత్. తస్మాత్ అస్మదీయానాం సామాన్యలౌక
జ్ఞానాం క్వచి త్సందేహకారణాని సంతి. తథాప్యహం కేవల
పరవానస్మి- "భావజ్ఞా శ్శైథిలాః ప్రోక్తా" ఇత్యుక్త్యాఽస్మ
దీయ గురుపురోహితా ఏవ యుష్మాన్ప్రతి సంభాషితు
మర్హా భవంతి. తేకే ఇత్యాకాంక్షాయాం. 1 అసౌ అస్మద్గురు
వర్యః యాజ్ఞవల్క్యః, 2 మదీయ వంశపారంపర్య పురో
హిత ఏష గౌతమః, 3 తత్పుత్రరూప మహర్షి రయం
శతానందః, 4 నత్రి రత్రిః సాక్షాద్బ్రహ్మర్షిః, 5 ఏషబోధా

యాన స్నాత్రికర్త్రాచ- భవంతం పృచ్ఛ్యం ఇచ్ఛత తత్ప్రశ్నో త్తర ప్రసంగానంతరం మత్ప్రత్యుత్తరం శ్రోతు మధ్య రథో. అహం సంభాషితు మనర్హః॥ ఇతి॥ (అథ వసిష్ఠాదయః) తథైవ (ఇత్యుక్త్వా మహర్షీణా మభిముఖం స్థిత్వా)

వశిష్ఠః - బ్రహ్మవిద్యా సంప్రదాయ కర్తృభ్యో యాజ్ఞవల్క్యాది మహర్షిభ్యో నమోస్తు॥ దీయతా మస్మదీయ శుభాశయస్య శాస్త్రానుకూల శుభప్రత్యుత్తరం మహాంతః॥

(తతో గౌతమ శ్శతానందాద్యాః పరస్పర మాలోచ్య ప్రశ్నోపరి ప్రశ్నితుం నిశ్చిత్య శతానందం ప్రేరితాః- స ఏవ మువాచ-)

శతానందః :- సప్తర్షి మండలాధిపతిభ్యో, వశిష్ఠ, వామదేవాది బ్రహ్మర్షిభ్యో, నమో మహద్భ్యః॥ భవంతం వయమపి కేచిత్సందేహ విషయాన్ పృచ్ఛామః। యూయం కరుణామయాః పరమ దయాళవశ్చ దీయతాం ప్రత్యుత్తరం భద్రం॥ కిమితి చేత్॥ శ్రీ రామలక్ష్మణయోః వయః ప్రమాణం విస్పష్టతయా భవన్ముఖేనైవ శ్రోతుం కౌతూహల మస్తి జనకమహారాజస్య తద్బంధువర్గాణాంచ. తదేవ వక్ష్యతాం భోః॥

వశిష్ఠాదయః - కిమర్థమేవం పృచ్ఛ్యతే.

శతానందః .- ఇత త్రయోదశ వర్షాత్పూర్వం శ్రీమదుభయ కోసలాధిశస్య సంత్రిరథస్య పుత్రసంతాన

మేవ నాస్తీతి ప్రథితమేవ సర్వేషాం. తదేతన్మధ్యే కథం
పుత్ర చతుష్టయోత్పత్తి రభూదితి విస్మయవశా దేవం
పృచ్ఛామః. తస్మాత్తేషాం జననాది కథావృత్తం శ్రోత్రా
నందకరం సంశ్రావయధ్వం భోః॥

వశిష్ఠః - "తత్సత్యమేవ భవదీయోక్తిః. సర్వం
కాలాధీనమేవ కిల "అంతః పురుషరూపేణ బహిః కాల
స్వరూపతః, స ఏవ భగవా నస్తీ" త్యుక్తి విజ్ఞానవతాం
యుష్మాకం కిము వక్తవ్యం? తథాపి ప్రశ్నానుసరణం
వక్ష్యామః॥ తథాహి ఇత స్త్రయోదశవర్షా త్పూర్వమేవ
మన్నదేశా ద్దశరథః అంగదేశరాజస్య రోమపాదాదేశాత్-
స్వసుతాం శాంతాదేవీం తద్భర్తార మృశ్యశృంగాఖ్యజామాత
రం చానీయ అశ్వమేధక్రత్వనంతరం తత్ప్రాప్తిరూప
పుత్రకామేష్టి మయాజయత్॥ తస్మిన్యజ్ఞే హ్యాహవనీయా
దావిర్భూత ప్రాజాపత్య పురుషదత్త పాయసప్రాశనమాత్రా
ద్వర్షాదర్వాగేవ జ్యేష్ఠభార్యాయాః కౌసల్యాయాం శ్రీ
రామచంద్ర ఇతి తృతీయాయాం కైకేయ్యాం భరత ఇతి.
ద్వితీయాయాంతు యమళరూపేణ లక్ష్మణశత్రుఘ్నావితిచ,
సాక్షా ద్విష్ణోశ్చ తస్యాయుధ విష్ణ్వంశరూపా శ్చత్వారః
పుత్రాః సంప్రాప్తాః- తత్పశ్చాత్తేషాం లీలాదికం యుష్మా
దికమపి శ్రవణపథ మాసీదితి మన్యామహే- కింతు? యుష్మ
త్ప్రశ్నకారణ మద్యాపి నావిదిత మస్మాకం. తదేవాదౌ
వక్తవ్యం॥

శతానందః :- ఏతద్వృత్తమపి విదితప్రాయమేవా-స్మాకమపి॥ కింతు భవదుక్త్యా శ్రీరామస్తు ద్వాదశవార్షిక ఇత్యేవ సిద్ధ్యతి॥ మారీచేనాపి రావణం ప్రతి స్వీయానుభవ రాజసభోక్తి సందర్భే- బాలో ద్వాదశవార్షిక ఇత్యుక్త మిత్యపి శుశ్రుమః॥ తథాచేత్- విశ్వామిత్రం ప్రతి శ్రీమద్దశరథః శ్లో॥ ఊనషోడశవర్షో మే రామో రాజీవలోచనః। న యుద్ధయోగ్యతా మస్య పశ్యామి సహరాక్షసైః॥ ఇత్యుక్తవా-నిత్యపిచ శుశ్రుమః- అస్య ఊనషోడశవర్ష శబ్దార్థ భేదవార్త-మేవ భవంతం పృచ్ఛామః।

వసిష్ఠః .- ఉచ్యతే- "ఇంగితజ్ఞా హి కోసలాః" ఇత్యుక్త్యా- అత్ర ప్రశ్నః ద్వివారం వక్తవ్యం- తేన తదర్థం విస్పష్టం భవతి- కథమితిచేత్- ప్రథమస్య ఊనశబ్దస్య చత్వారి ఇత్యర్థః "నైఘంటికోక్త్యా"-ద్వితీయస్య ఊనమి-త్యర్థః- తథాచ ద్వాదశవార్షిక ఏవేతి వ్యజ్యతే। చైత్రశుక్ల నవమ్యాం మధ్యాహ్నే శ్రీరామచంద్రస్యావ-తార ఇతి- దశమ్యాం మధ్యాహ్నే ఏవ లక్ష్మణస్యేతిచ-విదితమేవ ఖలు-

శతానందః .- తథాచేద్ ద్వాదశవార్షికః ఇత్యుక్తి రే-వాలం కిమర్థ మేతద్ద్వారతో ఉపసర్పణం।

వసిష్ఠః — విదితమేవ ఖలు— భవాదృశానాం రాజ [illegible]వర్ణానాం తదర్థ పరిచయానాం తదేతత్॥ రాజన్యా [illegible] శేఖరే [illegible] ప్రాగణసంస్కారః క్రియతేతి.

తథా శాస్త్రనిర్ణీతత్వాత్ - తత్ కిం స్వారస్యమితి చేత్ ఉచ్యతే- విశ్వామిత్రయాచనాఽపి కేవల యజ్ఞవిఘ్నకర రాక్షస విజయత్వాచ్చ- శ్రీరామస్యతత్కాలేతుకాయుధధార ణస్యాపి వర్షచతుష్టయం న్యూనమిత్యభిప్రాయేణ తదా ఉక్తం దశరథేన॥

శతానందః .- తథాచేత్॥ రాక్షసవధార్థం గంత వ్యస్య శ్రీరామచంద్రస్య కేవల శౌర్య ప్రస్తావనావసరే రామో రాజీవలోచన ఇతి కేవలావయవ శృంగారవర్ణనే కిం ప్రయోజనం భవతీతి పృచ్ఛతే.

వశిష్ఠః :- సమ్యగేవోక్తం తత్రాపి-ఇంగితార్థే కేవల ధ్వన్యర్థ ఏవ ప్రాధాన్యత్వాత్॥ అన్యార్థస్స్వయం. రాక్ష సా రాత్రించరాః. శ్రీరామస్తు రాజీవలోచనః- యథా రాజీవం పద్మం సూర్యాస్తమయానమయే ఏవ ముకుళితం భవతి- తథా శ్రీరామచంద్రస్య లోచనేపి బాల్యత్వాత్ సూ ర్యాస్తమయానుపదమేవ ముకుళితం భవతి. అసౌ నిద్రావ స్థాం ప్రాప్నోతీత్యర్థః. తాదృశ నిద్రాశీలః కథం నక్తంచ రాద్యైః యోద్ధుం సమర్థో భవతీతి పూర్వోక్తాభిప్రాయ దార్ఢ్యార్థమేవ తథా ఉక్తం దశరథేన ఇతి.

శతానందః .- తథాచేత్. శ్రీరామస్తు ద్వాదశ వర్షీయవయే త్యురరీకుర్మః. తత్రాప్యస్తి కించిత్సందేహః- స్మృతిషు- సూ॥ గర్భాష్టమేషు బ్రాహ్మణ ముపనయీత-

గర్భైకాదశేషు రాజన్యమితి స్మర్యతే ఖలు. తస్మాచ్ఛ్రీ
రామలక్ష్మణయో రుపనయనార్హ వయసి కుతో వైవాహిక
ప్రసక్తిరితి । శ్రీరామస్యోపనయనం కస్మిన్నేవవయసి కృత
మితి. ఏతస్మాత్తస్య సర్వవిద్యాపారంగతత్వం కథమితి! తద్వి
ద్యాహీనస్తు స్నాతకో నర్హస్స్యాత్. విద్యావిహీనస్య కోవా
కన్యాం దాస్యతీత్యాది సందేహాస్స్యాత్కం వీద్యతే- తేషాం
సమాధాన ముక్త్వా తద్వాంఛితం కురుధ్వం.

వశిష్ఠః :- అత్రాపి వక్తవ్య మవశిష్యతే. అవ
ధత్త మద్వచనే. గర్భాష్టమేషు బ్రాహ్మణ ముపనయీత
ఇత్యత్ర జననాంతర సప్తమేవయసి బ్రాహ్మణస్యోపనాయ
నం తత్తు సామాన్యం. తత్రత్య అష్టమేషు ఇత్యుక్త
బహువచనవిశేషాత్. తేఽధికారిణాం బ్రాహ్మణబాలకా
నాం పంచమ షష్ఠ వర్షేపి ఉపనయనం కర్తవ్య మేవే
త్యుక్తం భవతి. సామాన్యం శాస్త్రతో న్యూనం విశేషో
బలవాన్ భవేత్. ఇతి విశేషస్యైవ ప్రామాణ్యాత్. తత్
యథా తథైవ గర్భైకాదశేషు రాజన్యమితి సామాన్య
వచనం. అత్రత్యబహువచన సామర్థ్యాత్. గర్భనవమ, గర్భ
దశమ సమయే ప్యుపనయనం కర్తవ్యత్వ ప్రామాణ్యాత్-
శ్రీరామాదీనాం తేష విశేషత్వాత్ గర్భనవమే-తథాచ జన
నాంతర మష్టమే వయసి ఉపనయన మభూత్. తతశ్చ

విద్యావిషయే యస్మిన్కటపిన ఏకద్విత్రివార మాత్రోపదేశా
త్సర్వ విద్యా పారంగతా అభూవన్. ఇత స్తేషాం సా
త్వార్యమేవ మయా తేషాం స్నాతకవ్ర- కృత్వా మనుజ్ఞా
పూర్వకం దత్తం. కింతు- గోదానపూర్వక స్నాతకసంస్కార
ఏవ శిష్యతే తదనంతరమేవ కన్యా స్వీక్రియతే తన్నిశ్చ
యార్థమేవ వయ మాగతాః నతత్రైశ్వర్యకారణం-నలాప
తాలం, కారణాంతరమప్యస్తి- కోసలాధికంప్రత్యనేక భూ
పాలాః మదీయకన్యాం పుత్రార్థం స్వీకురుధ్వమితి, అస్మ
త్కన్యా సర్వలక్షణసంపన్నా ఇతి చ శ్లాఘయంతి స్వీయ
జనైః- ప్రస్తావనామపి స్వీయమేవ కుర్వంత్యనుదినం. తదర్థ
మేవైకదా- శ్లో॥ అథ రాజా దశరథః తేషాం దారక్రియాం
ప్రతి । చింతయామాస ధర్మాత్మా సోపాధ్యాయః సబాంధవః॥ తస్య చింతయమానస్య మంత్రిమధ్యే మహాత్మనః ।
అభ్యగచ్ఛన్మహాతేజా విశ్వామిత్రో మహామునిః ఇత్యా
ద్యుక్త్యా చ విదితం భవతి తదనంతరీయ శ్రీరామకృత్యం
యూపా కమపి విదితమేవ ఖలు తత్ప్రాక్రమం దృష్టంచ
యూ భిః. కిము వక్తవ్యం తత్ర? వయమపి కేవల రామా
మార్యా సంస్కారార్థమేవాగతాః, ఇతః పూర్వమేవ నిశ్చి
తం భవద్భిరపి- ఇత్యేత ద్వస్తుతత్త్వం.

శతానందః .- శుమధ్వం. వయమపి తథైవమర్యా
దార్థమేవ ఖలు పృచ్ఛామః తథాప్యగతా స్సంబంధః । ఖా

ధ్యం తేన కింతి చేత్. బ్రాహ్మణవరవిషయే విద్యాపరీక్షాం
కృత్వా కన్యా దేయా. క్షత్రియేషు కేవల శూరత్వపరీక్షా
మాత్రం క్రియతే ఏవ. తత్రచ వినా ధనుర్భంగం తత్పూ
ర్వ శూరత్వ పరీక్షాయాం శ్రీరామస్య పౌరుషత్వ గణనేతు
వృద్ధరాక్షస శ్రీఖ్యాత తాటకార్దన, మేవఖలు ప్రప్రథమ
కృత్యం. తథాకరణం సుప్రసిద్ధ శూరాణాం కిముచితం ?
స్త్రీవధాకారణాత్. తాటకార్దన ప్రవీణస్య శ్రీరామస్యైవ
జనకరాజకన్యాం భార్యార్థవరణార్థమేవ ఖలు భవదాగమ
నం. తాదృగ్వర ధనుర్భంగా విషయో వా మహాత్మ మస్య
విదితం ఖలు ? కథం కన్యాం దాతవ్యం ?

వశిష్ఠః :- అహో విదితం భవాన్ సత్యవాక్. అతఏ
వోక్తం తాటకార్దన ఇతి భవతా. అర్దన శబ్దస్య-మారణేనతుల్యోచ
తాత్పర్యమస్తి. తథా తత్ర శ్రీరామః తాటకారక్షణమేవ
కృతవాన్. తథాహి. శ్రీరామబాణపాతనానంతరం సా తాట
కాఽపి - శ్లో॥ తతోఽపి సుందరీ భూత్వా సర్వాభరణభూషి
తా, శాపా త్పిశాచతాం ప్రాప్తా పపుత్రాగ స్స్వర్గమాగతా ।
ముక్తా రామప్రసాదేన ఇతి తత్వసంగ్రహరామాయణే వా
ల్మీకినైవోక్తత్వాత్. తథా శ్రీరామేణ తాటకాయా ఉద్ధా
రణ మహోద్ధరణవదేవం కృతమిత్యేవ తాత్పర్యం. తస్మా
చ్ఛ్రీరామః భగవాన్ శూరశ్చ

శతానందః :- ఇత్యేత ద్వృత్తం పూర్వోక్తేషు ఋషిత్రయేణ విశ్వామిత్రేణ దత్తమంత్రగ్రామోపదేశానంతర మేవ ఖలు. ప్రవృత్తం తత్తు కేవలం స్వీయశౌర్యం శ్రీరామస్య భవతి నేతి కించి దత్రాస్తి సందేహః.

వశిష్ఠః .- నతత్ర ద్వాపరః. సర్వేషాం శూరాణా మపి తత్రైవ శరణీయత్వ విధానాత్. తథాపి తాటకోద్ధరణా నంతరమేవ విశ్వామిత్రోపదేశ ఇతి రామాయణం స్మర్తవ్యం. తతఃపరమేవ విశ్వామిత్ర మంత్రోపదేశ మితి । శ్లో॥ స హ త్వా రాఘవ స్సర్వా న్యర్ధఘ్నాన్ రఘునందనః, ఋషిభిః పూజిత స్తత్ర యథేంద్రో విజయీ పురా॥ ఇతి॥ తథాచ॥ సర్వలోక విజయస్య శ్లో॥ రావణాద్బలవత్తరాః. ఇత్యుక్త మారీచాది విజయస్య దేవేంద్ర సమానస్య శ్రీరామ లక్ష్మణయో శ్శౌర్య విషయే కిముత వక్తవ్యం. తతః పరమేవ సశిష్య విశ్వామిత్రంప్రతి జనకరాజాహ్వానం.

శతానందః .- తాదృశ శూరస్య వినాహ్వానం. శ్లో॥ అనాహూతో ధ్వరం గచ్ఛే దిత్యుక్తరీత్యా. స్వయం క్షత్రియస్య మానిన స్సహ జనకరాజసదనాగమనం కిముచితం? జనకేనానాహూతం- దశరథాహూతంతు తయోః రామ లక్ష్మణయో ర్నవిదితం కిల. విశ్వామిత్రః ఆహూత ఏవ జనకరాజేన.

వశిష్ఠః :- విశ్వామిత్రం ప్రత్యాహూత జనకలిఖిత శుభలేఖాస్తి యన్నికటే. ఇదం పశ్యతాం పునః. తత్ర కిమస్తి ఇతి స్మర్తవ్యః భవతా. శృణ్వతాం పశ్యతే "అతీవ వ్యసనమేత మాగంతవ్యం ఇత్యస్తి తదేవాలం। పునశ్చ బృహత్సువర్ణాక్షరైః విశేషతః॥ శూరాఖ్యాన మేతద్విధయా ప్రలిఖితం పఠతే. శ్లో. అసురసురభుజంగ వానరాణామథ నర కిన్నర చారణానాం। నమయతి యది కోఽపి చాపమేతన్మమ హితు స్సపరిగ్రహం కరోతు - ఇతి దృష్ట్వా కోవాలోకే శూరాగ్రేసరః నాయాతి ? కిమర్థమితరాఖ్యానం ? తచ్ఛ్రుత్వైవ శ్రీరామస్త్వాగత్య సర్వలోకవేదనార్థం దశవదనభుజానాం కుంఠనాఽసాధారణ ధనుర్విభజ్య స్వీయశూరత్వం సర్వేషాం ప్రకటితవాన్ శ్రీరామః ఇతః కిముచ్యతే ? కిమువక్తవ్యం ? ఉచ్యతాం.

శతానందః :- క్షమ్యతాం. దృష్టభూత ఏవేదం. వయమపి తద్దైవోరరీకర్మః । తాదృశపరిభావః పాదచారేణైవాగమనం కిం మర్యాదేతి శంక్యతే। వివాహశ్చ వివాదశ్చ సమయోరేవ శోభతే। ఇతికిల మహాజనగృహీత వాక్యం శాస్త్రవిధి రుద్ఘోష్యతే।

వశిష్ఠః :- తత్తు కేవల రాజమర్యాదా. తదత్ర నింద్యతే. గురోస్సకాశాత్. త్వదీయ మాతురుద్ధరణ కార

కార్థంచేతి విదితమేవ ఖలు. అస్మదాగమనంతు ధనుర్భంగ
కారణా చ్ఛ్రీరామస్య సీతాం భార్యార్థం దాస్యామీతి.
తద్ధనుఃఖండ ప్రదర్శనా ల్లక్ష్మణాయ స్వసుతా మూర్మిళాం
దాస్యామీతి చ॥ సాకేతజనకవాక్య పాలనార్థమేవాగతాః॥
సత్యమేవ జయతి నానృతం. ఏతత్సర్వం కౌతుకార్థమేవేతి
మర్యాదారూపమితి వేదితవ్యం, తత్రచ నిదాన మిదమేవ॥
న యాచనారూపమితి త్రికరణశుద్ధ్యా వక్ష్యామః॥ కిము త్త
రం దీయతే భవతః? రాజా ప్రతిఙంతే మదీయప్రశ్నం
ప్రతి. కిం ప్రత్యుత్తరంద త్తంభవతిభవాన్. ఇతోవిరమ్యతే.

(తచ్ఛ్రుత్వా శతానందాదయః జనకనహితాః పర
స్పరంమిథో సంభాష్య వశిష్ఠాదీన్ప్రతి పునరిదం వక్ష్యంతి॥)

శతానందః - భద్రమస్తు క్షంతవ్యా వయం
వృథాశ్రమితా ఇతి వశిష్ఠాదిమహర్షిభ్యః సహా మహద్భ్యః॥
వయమపి పరస్పర మాలోచ్య- కుశధ్వజాఖ్య సోదరయుత
సీరధ్వజరాజసహిత మాగచ్ఛామః. శ్రీమద్దశరథరాజావన
ధంప్రతీదానీమేవ తతో జనకేశ పూజితా స్సభాస్త్వేతి వశి
ష్ఠాదయో నిర్గతాశ్చ. తతో ద శ ర థ ం ప్ర తి సామార్యా

సనాదరర్షిర్జనకః శతానందానయు ఞ్చాగతాః దశరథస్యాపి ... ప్రీతి తేషాం దశరథోఽపి పురోహితముఖ్యం జనకం స్వీయ జనైః అర్ఘ్యాదికం దాపయిత్వా శ్రీమదుభయకో... స్యైవ ముక్తవాన్.।

ఇత్థం శ్రీ సీతారామ కల్యాణవైభవే మహర్షిసందే శాఖ్య గద్య కావ్యే ప్రథమస్సర్గః సమాప్తః ॥

అథ ద్వితీయ స్సర్గః

దశరథః — భోభో మహాశయాః। మహర్షి శేఖరాః। సరాజర్షి జనకమహారాజసమేతాః। సతాంహి సంగం సకలం ప్రసూతే ॥ సంగః స్సతాం కిల భద్రసూచకం ఇత్యుక్త్వా, భవతాం దర్శనాదేవ వయం కృతార్థాః కి ము- యూయం కే? కృతార్థయితుమన్యత్ కిమస్తి? తథాచ, కీదృగ్విధయా మా ముద్ధర్తుం భవదీయే ప్సితం ॥ అహం మహర్షే శ్చోత్రితుం అజ్ఞాపయంతు భవంతః॥ (ఇతి ప్రేన్నితా స్సరాజ్ఞా – మానయః తత్సమాధానం వక్తుం గౌతమం ప్రేరితాః। సతు శ్రీమద్దశరథం ప్రత్యేవ మువాచ.)

గౌతమః – అయిభోః! శ్రీమద్దశరథసార్వభౌమాః! శృణుధ్వం – 1 అహం గౌతమః, అయం మత్పుత్రః శతానందః, 3 అసౌ సాత్కాస్నతి రతిః, 4 ఏష ఏవ భి భ్రద్వాజో భరద్వాజః, 5 సోయమేవ జనకసార్వభౌమ గురువర్యో యాజ్ఞవల్క్య బ్రహ్మర్షిః, అయం యుష్మద్భవిష్యత్సన్నిహితబంధుః కర్మయోగీ జనక సార్వభౌమ, ఏష తస్య సోదరో కుశధ్వజమహారాజాఖ్య స్తత్తుల్యః ॥ నయంతు మిథిలాధిప కార్యనిర్వాహకాః – జనకస్య కన్యే సీతోర్మిళాఖ్యే భవత్పుత్రరత్నయో శ్రీరామలక్ష్మణయోర్భార్యార్థే దాతుమిచ్ఛయా కేవలవరనిశ్చయార్థమేవ మాదృశాన్పురస్కృత్య స్వయమేవాగతః ॥ యుష్మత్ప్రతాపః యథారత్న దీపస్యైవ మహావాయునాపి నివారితుం న శక్యతే తద్వథా ॥ తస్మాత్త్వదీయానుకూలోత్తరం శుభం ప్రతివచనం ఝుడితి దాతవ్యమితి మదీయ శ్శుభాశయ విశేషః ॥ అర్థోహి కన్యా పరకీయ ఏవేతి, పాత్రానుసారం ఫలమితి కిల మహాజన గృహీత వాక్యం ॥

దశరథః – శుభమస్తు. అతివసంతోషః. ప్రత్యుత్తరం దాతుంనాహంసమర్థః సర్వథా పరవానస్మి భవాదృశానాం । అస్మిన్విషయేఽస్మదీయ గురువర్యాః పురోహితాశ్చ – శ్రీమద్వశిష్ఠాదయః ఏవ సమాధానం వక్తార్యాః పృచ్ఛ్యతాం ॥

(ఇత్యుక్త్యనంతరం తే గౌతమాదయోఽపి వసిష్ఠాదీనా మభిముఖ ముపవిశ్య ప్రిష్టుం ప్రవృత్తాః.)

గౌతమః ,— అయిభోః మహాశయాః నమస్కార పూర్వకం భవంతం పృచ్ఛామః. అస్మదీయ జనకమహారాజః దత్త మన్యథాకర్తుం నాంగీక్రియతే॥ మదీయ ప్రశ్నస్య దీయతాం భద్రరూపం ప్రత్యుత్తరం। సందేహాశ్చే యది ప్రిష్టు మిహాహేత పృచ్ఛతాం – తదన్యూనగౌరవ మస్మాకం॥

వశిష్ఠః .— శుభమస్తు. సీతానామ కన్యా జనకరాజ స్యౌరసీకన్యైవ కిల ? తద్వదేవ ఊర్మిళాఖ్యాపి ?

గౌతమః – న – సీరధ్వజ జనకేన యజ్ఞ భూ శోధ నార్థం మంత్రపూర్వకం స్వర్ణమయలాంగలేన కర్షయితుం ప్రవృత్తే తస్య పూర్వభవ పుణ్యా త్సంప్రతకర్మయోగ ప్రయోజనరూపం – హల ముఖేన స్వర్ణ పేటికా లబ్ధా. తద్భిత్వా పశ్యత్సు తత్రైవ స్థితా త్రిలోకసుందరీషాడ్వార్షికీ కన్యాదృష్టా। తాం స్వీకర్తుం ధర్మలోపా దనంగీకుర్వాణే జనకే వ్యశరీరవాణీ — ఇయం సీతాముఖేన ఉత్పన్నా. తస్మాత్సీ తానామికా–త్వం–స్వీయపుత్రీన త్పాలయేతి వాగుదీరితా। తతో జనకేన పాలితా జానకీ — పాలనార్థే అణ్ ప్రత్యయః.

వశిష్ఠః – తత్తథైనభవతు – కింతు। కేనాపి కారణేన కేవల భూగర్భాల్లబ్ధ కన్యకా సీతా సా కథంక్షత్రియకన్యా

భవితు మర్హతీతి సంశయః ॥ అత్ర శ్రీరామ విషయే చాతు
ర్వర్ణ్యంచ లోకేస్మిన్ స్వేస్వే ధర్మే నియోక్ష్యతీత్యుక్త్వా
సర్వోత్తమ క్షత్రియ సింహస్య శ్రీరామచంద్రస్యతు సా
కథం ద్వితీయా భవితు మర్హతీతిచ పృచ్ఛ్యతే। కి ముచ్యతే
తత్ర.

గౌతమః — సా సీతాపి తద్వర్ణనిష్ఠ క్షత్రియకన్యైవ.
కథమితిచేత్॥ తేజోధికానామగస్త్యాదీనాం సర్వేషాం ప్ర
దుర్భావోపి తాదృగ్విధ ఏవ॥ నతావన్మాత్రం. సీతాప్రాదు
ర్భావకాలే సర్వేదేవాశ్చ ఆకాశవాణీచ — శ్లో॥ ఏవమేత
న్నరపతే ధర్మేణ తనయా తవ, పాల్యతాంచ త్వయా
రాజన్ కన్యేయం స్వసుతా యథా॥ భవ్రిం భవతి. ఇతి
శ్రావితా తథాస్త్వితి, తత్రత్య [illegible] ాః ధర్మశాస్త్రనిర్ణ
యకర్తారో వృద్ధాశ్చ [illegible] స్వ మితి జనకం బోధయామాసుః॥
ఇత్యతః సా సీతా జానకీ గౌతమగోత్రజా, చంద్రవంశజా,
క్షత్రియకన్యైవ. అత సూర్యవంశజస్య వశిష్ఠగోత్రస్య శ్రీ
రామస్య సర్వథా అర్హా ప[illegible]కురుధ్వ మిత్యభ్యర్థయామః॥
నాస్త్యత్ర సంశయలేశః ఇతి.

వశిష్ఠః — తథాఽపి సాతూ దశ్వమేధ యజ్ఞఫలరూప
ప్రజాపత్యపురుషాల్లబ్ధ కేవల పాయస ప్రాశనా జ్జాతా
ఽయోనిజాతస్య యజ్ఞద్రవ్యస్వరూపస్య శ్రీరామచంద్రస్య

భూమిజా కథం సమానరూప భార్యా భవితు మర్హతీతి సంశయః కేషాం చిత్.

గౌతమః - తతః కిం? తదైవ సీతాఽపి యజ్ఞద్రవ్య జాత రూపాఽయోనిజాత్తైవ ఋత్విక్సామగాన పూర్వకం యజ్ఞార్థం భూశోధన కాలఏవ యజ్ఞ ఫలద్రవ్య రూపాఽయోని జాతై వ కిల. సా సీతా కథం నార్హతి దాశరథేః శ్రీ రామస్య?

వశిష్ఠః - భవతు తదైవేత్యురరీకుర్మః సీరధ్వజ స్యౌరసీ పుత్రీ చోర్మిళాపి — శ్రీరామాత్ తథావిధస్య కించిన్న్యూనవయస్కస్య లక్ష్మణస్య కథం సా ద్వితీయా భవితుమర్హతీత్యుచ్యతాం - తన్న యుజ్యతే ॥

గౌతమః - శ్రుణుధ్వం. జానకీలబ్ధనర్గాంతే సీతాదత్త ఫలప్రాశన మాత్రాదేవ సీరధ్వజస్య ద్వితీయ భార్యా సునయనాచ - తస్య సోదరస్య కుశధ్వజస్య భార్యాపి గర్భం ధృత్వా ప్రసూతవత్యౌ ఊర్మిళా జననానంతరం జనక సోదర భార్యాయాం దశఘటికామాత్ర విళంబనేన మాండవీ శ్రుత కీర్తినామక యమళే కన్యకే చ జాతే ఇతి - సర్వేషాం అత్రత్యానాం విదితమేవ - అత ఏవ సీతాదత్తఫలస్య సీతాఫల ప్రసిద్ధిరహో ॥ అత స్తేషా మప్యయోనిజాతత్వ మేవేత్యత్ర శంకాగంధ లేశోపి నాస్తీతి కంఠోక్త్యా వదామః ॥

వశిష్ఠః - శ్లో॥ వివాహశ్చ వివాదశ్చ సమయోరేవ శోభతే ఇత్యుక్త్వా - సర్వదేవోత్తమస్య సాక్షాన్మూర్తి త్రయ నారాయణాత్మకస్య శ్రీసూర్యవంశీయస్య శ్రీరామస్య తాదృగ్లక్షణస్య చ. సకలంకస్య చంద్రవంశీయ క్షత్రియస్య సీరధ్వజస్య కన్యకే - కథం తుల్యే భవతఇతి కేషాంచి దస్తి సంశయః.

గౌతమః - వంశో నామ జన్మపరంపరా ఛాత్రపరం పరేతి - ద్వివిధా శాస్త్రేషు సుప్రసిద్ధా॥ తయోః ఉత్పాదక పితు ర్గరీయాన్ జ్ఞానదః పితేతి నిర్ణయాత్ ॥ తథా హి వర పక్షీయ దరథస్తు జన్మనా సూర్యాత్ ద్విషష్టితమః ఉత్పా దక పురుష ఇతి న తత్ర ద్వాపరః॥ సీరధ్వజ స్తు-శిష్య పారం పర్యా త్సూర్యశిష్యస్య యాజ్ఞవల్క్యస్యైవ శిష్యేషు తృతీయః పురుష ఏవ - కుతోఽనర్హః ? సీతా సాక్షాల్లక్ష్మీ దేవ్యేవ కిల ?

వశిష్ఠః - న తావన్మాత్రేణ పితృత్వం కిం-గౌరవమాత్రేణా ఽలం క్షత్రియాణాం పౌరుష ప్రధానత్వాత్ ॥ పూర్వం పంక్తిరథః దేవర్షి ప్రార్థన యాకాశే నక్షత్రమండలపథం గత్వా తత్రస్థ రోహిణీ శకట భేదనం కృత్వా శనిగ్రహరాజ మపి నిర్జిత్య సర్వేషాం ద్వాదశవర్షం క్షామబాధామపి నివా రితవాన్, తాదృగ్రాజర్షే ర్దశరథస్య యుష్మదీయ సీరధ్వజస్య చ కథం సమానత్వ మురరీక్రియతే భవద్భిః ॥

గౌతమః :— ఇతోనేకకోటి విక్రమప్రదర్శన మపి మిథ్యాప్రాపంచిక విషయిక మేవ ఖలు. తత్తు న సర్వలోక విజయిత్వం మోక్షసామ్రాజ్యతుల్యం. తథా జనకస్యతు॥ శ్రు॥ జనకోఽహ వై దేహః ॥ శ్రు॥ అభయంవై జనక ప్రాప్తోసి ॥ ఇత్యాది బృహదారణ్యకోపనిషదాద్యుక్త్యాచ॥ స్మృతిష్వపి ॥ శ్లో॥ కర్మణైవహి సంసిద్ధిమాస్థితా జనకాదయ ఇతి। సాక్షా ద్భగవదుక్త్యాచ । శాశ్వత బ్రహ్మజ్ఞాన శూరస్య సర్వ లోకాక్రమితస్య సమానత్వం కథం దశరథస్యేత్యుక్తే కిం సమాధానముచ్యతే భవద్భిః ? తథాపి - కన్యా పితృత్వ మతి భారత్వాద్బహుధా అభ్యర్థ్యతే భవంతం - సీరధ్వజో జన కోపి -

వశిష్ఠః :— తథా న వక్తవ్యం - జనకసామాన్యవచన త్వాత్ సీరధ్వజ జనకవంశీయానా మపి తద్వచనేషు భాగ స్వామిత్వ మస్తి. అస్మత్పక్షే - శ్రీ మద్దశరథస్య స్వీయ పత్తన విషయేపి॥ శ్రు॥ అష్టాచక్రా నవద్వారా దేవానాం పూరయోధ్యా । తస్యాగ్ంహిరణ్మయఃకోశః స్వర్గేలోకేజ్యోతి షావృతః॥ యోవై తాంబ్రహ్మణోవేద అమృతేనాఽవృతాం పురీం। తస్మై బ్రహ్మచ బ్రహ్మచ ఆయుః కీర్తిం ప్రజాందదుః ఇత్యాదినాచ॥ శ్రీరామచంద్రస్య నామరూప తదీయా

చరణ విధాన సర్వస్వమపి పంచోఽపనిషత్సు ప్రతిపాదితం
దృశ్యతే। తత్ర దశరథ ప్రస్తావనాప్యస్తి-పునశ్చ-అంతతః
శ్రీరామ శబ్దార్థ విచారణే వ్యాకరణ శాస్త్రానుసారేణ
రము క్రీడాయామిత్యస్మాద్ధాతోః ఘఞ్ - కృతే రామః
ఇతి భవతి — తథా చాయమర్థః - స్వీయానందేన సదా
రమతీ త్యుక్తం భవతి॥ యద్వా రమతే స్వేచ్ఛయా వా
రామః। యద్వా రమయతి స్వాశ్రితాన్కల్యాణ గుణైరితి
వా. రామః అథవా - శ్రు॥ ఆద్యోరాతత్పదార్థస్స్యాన్మకార
స్త్వంపదార్థవాన్ తయోస్సంగమ మసీత్యేవం తత్త్వవిదో విదుః
ఇత్యాది పరశ్శతశ్రుతి స్మృతిపురాణేతి హాసాదిషు సుప్ర
సిద్ధతయా దశరథ ప్రస్తావనా ప్యవభాసతే కిల.

గౌతమః — ఏతాదృగ్వచనాన్యుపాదాయ। రామ
వాక్య శ్రవణమాత్రాత్ మహాన్ కోలాహలః। యతే
భవతా॥ తత్రాపేదమేవ సమాధానం॥ యత్ర యత్ర। రామ
మహిమాస్తి తత్ర తత్రైవ సీతామహిమాప్యస్తీతి భవతా
మపి విదితమేవేతి నివేదయతే-తథాహి॥ సీతాశబ్దస్యాప్యర్థః
ఏవం సర్వత్ర ప్రసిద్ధతయా శ్రూయతే॥ శ్లో॥ సీతాసస్యేనభో
నద్యాం జావక్యాం లాంగలాధ్వని ఇత్యాది నైఘంటికోక్త్యా
యా సీతా సా-సస్యవత్సర్వ జీవోత్పత్తి జీవనహేతు కారణ
రూపా ఇతి॥ యద్వా - ఆకాశవత్ -సకలచరాచర మూర్తా

మూర్తిభూత మూలాధారా నా సీతా ఇతి పురాశ్చ॥ మహా
నదీజలవత్సర్వ పాపాపహా - సర్వప్రాణినాం పోషా
ఇతివా॥ అపిచ. సర్వకర్మసాధనీ - సర్వోషధీనాం ఫలప్రదా
యినీ - లాంగల గర్తనత్సర్వ సస్యోత్పత్తి కారిణే - అంత
తః మోక్షమార్గరూపిణీ-ఖలు జనకనందినీ సీతా ? యద్వా ।
సర్వసారోऽపనిషదాదిషు శ్రు॥ ప్రణవప్రకృతి రూపత్వాత్సా
సీతా ప్రకృతి రుచ్యతేతి ॥ స - ఈ - తా - ఇతి త్రివర్ణా
త్మికా సా ఖాన్మాయామయీ భవేత్॥ ఇతి చ ప్రథమాశబ్ద
మయీ స్వాధ్యాయకాలే ప్రసన్నా నాకారరూపిణీ ద్వితీయా
భూతలే హలాగ్రే సముత్పన్నా ఈకారరూపిణీ అవ్యక్త
రూపా భవతి. శ్రీరామసాన్నిధ్యవశా జ్జగదానందకారిణీ -
తృతీయా తాకారవర్ణాత్మికా జగదుత్పత్తిస్థితి సంహారకారిణీ
సర్వదేవమయీతి ప్రతిపాదితా ॥ పునశ్చ సవిత్రైవ సీతా
గాయత్రీ సర్వధియః ఏషైవ - సద్విషయే భక్తాన్ ప్రచోద
యతి - అపిచ. స్యతి సర్వేషాం దుష్ట రాక్షసానా మంతం
కరోతీతి సీతా. కర్తరి క్తః. యద్వా - శ్రు॥ శ్రీమన్మంద
కటాక్షలబ్ధవిభవ బ్రహ్మేంద్ర గంగాధరా - మిత్యుక్తార్థ
దాయినీ॥ అతఏవోచ్యతే - జానకీ కానకీ లతేతి -సువర్ణలతా
భూమావేవ ఖలు జాయతే. ఏనాం సీతేతి నామ ఆకాశ
వాణ్యా నిర్దిష్టం. శ్రీరామచంద్రస్య తు - శ్లో॥ జ్యేష్ఠం రామం

మహాత్మానం భరతం కైకయీ సుతం, సౌమిత్రిం లక్ష్మణ మితి శత్రుఘ్న మపరం తథా॥ వశిష్ఠః పరమప్రీతః నామాని కురుతే తదా. ఇత్యుక్త్వా వశిష్ఠేన నిర్దిష్టః

విశ్వామిత్రః - తథా న - అతః పూర్వమేవోఽపని షత్సు - నారాయణాష్టాక్షరేణ చ - శివపంచాక్షరేణ చ సార్థకవర్ణద్వయం రామః ఇతి శ్రుత్యుక్త మనుస్మృత్యైవ సంస్కారార్థం వశిష్ఠేన అనూదితాః ॥

గౌతమః - తథా చేత్. కిం ప్రత్యుత్తరం దత్తం భవద్భిః ?

వశిష్ఠః — సీతారామౌ పృథావపి ఉపనిషత్ ప్రసిద్ధౌ నిత్యావోరర్క్రియతే॥ తథాఽపి పరిశుద్ధః సాక్షాత్పరమాత్మా శ్రీరామేతి కేవల మిథ్యామాయాప్రకృతీ ఇత్యాదినా సీతా ఇత్యపి శ్రుతి రుద్ఘోషయతి ॥ తథాత్వే సమానత్వం కుత ఇతి - తేజస్తిమిరవత్ ఉచ్చావచత్వం న నివర్తితం.

గౌతమః - తత్రాపి న న్యూనగౌరవం సీతాయాః కుత ఇతి చేత్ ॥ సీతా భగవతీ శక్తిః-శక్తిరహితః పరమాత్మా అశక్త ఏవ కిమపి కర్తుం న సమర్థః అశక్తత్వాత్.

సమర్థ నాశ్లిష్టితం చేత్ తస్యాతు సీతాస్వీకరణానంతర మేవ నిరూప నిర్గుణోఽపి శ్రీరామః సగుణస్వరూప పరవ్యూహ విభవార్చ ... ర్ భవతిఖలు నాస్త్యత్ర సంశయః॥

వశిష్ఠః - కిమేతేన వాగ్వైఖరీవిలాసేన కిం ప్రయోజనం ? సూక్ష్మేక్షికయా పరామర్శేన నాత్రాధికం వక్తవ్యమవశిష్యతే. శ్లో॥ తుల్యశీలవయోవృత్తాం తుల్యాఽభిజనలక్షణాం సీతాం శ్రీరామభార్యార్థం స్వీకర్తు మిష్టమేవాస్మాకమపి - కింతు ఏత చ్ఛ్రీరామ చంద్రస్య సర్వావర లక్షణ లక్షితస్య - ఆహూయకన్యాం దాతవ్యే కృతేఽన్యూనగౌరవేణ యాతాయాతరీత్యా స్వగృహ మాగతాయ శ్రీరామ చంద్రాయ శుల్కరూపేణ పణీకృత చాపభంజనం కారయిత్వాతతః పరం మదీయాం కన్యాం స్వీకురుష్వేతివక్తుం కిం గౌరవం జనకరాజస్యేతి ?

గౌతమః - తత్తుకృతయుగధర్మరూపమితివిజ్ఞాపయామి కుతఇతిచేత్ శ్లో॥ గత్వాదానం కృతయుగే త్రేతాయాం

మాగతాయవై ద్వాపరే యాచమానాయ సేవయా దీయ
తే కలౌ ఇతి దానవైషమ్య శాస్త్రవిరోధాత్॥ అన్యచ్చ
[illegible] యే తావతః. శ్లో॥ శుల్కేన యే ప్రయచ్ఛంతి
స్వసుతాం లోభమోహితాః పతంతి నరకే ఘోరే ఘ్నంతి
చాసప్తమం కుల మిత్యుక్తత్వాత్ శ్లో॥ విద్యయా బ్రా
హ్మణః శ్రేష్ఠః వీర్యేణ క్షత్రియస్స్మృతః వైశ్యస్తు ధాన్యధన
తః శూద్రస్త్వేవతు జన్మత ॥ ఇత్యుక్తత్వాచ్చ - వీర్య పరి
పూర్ణమేవ తథాకృతవాన్ జనకః। తన్న కేవలశుల్కరూపం॥
విదిత వేదితవ్యైః భవాదృశ మహర్షిభిరపి ఏవం సంభావ్య
మానే మాదృశాః కథం సమాదాస్యామః। భవదుక్త
శుల్కం కేవల జీవనార్థం ద్రవ్యస్వీకరణవిషయత్వాత్॥
అత్రత్య యథార్థకారణం విజ్ఞాప్యతే॥ సీరధ్వజ జనకోఽపి
తథాకరణం అసురసురనరవరాః సర్వేఽపి మాంకన్యాం దేహి
అహమేవ గరీయాన్ ఇత్యాది దృప్తతర రాజన్య కోలా
[illegible] నే కథాయుద్ధాదికం కృత్వాపి అంత
తస్స్వప్నే సాక్షాత్పరమేశ్వరాజ్ఞావశాత్తథాశపథంకృతవాన్
క్షత్రియాణాం తదుచితమేవఖలు॥ అన్యచ్చ ఇత్యేతన్మనసి
నిధాయైవ వీర్యశుల్కాం మమ సుతాం రామచంద్రాయ
త్వదైవ లక్ష్మణాయచ దాస్యామీతి జనక ప్రేషిత శుభ
లేఖాం దృష్ట్వాపి నిర్దుష్టమితి నిశ్చిత్యైవఖలు భవదీయాగమనం॥

వశిష్ఠః - సత్యం — నాస్త్యత్ర సంశయ లేశః. భవా దృశానాం బ్రహ్మర్షి వర్యాణాం రాజర్షి గురు పురోహితానాం మహాన్ శ్రమః కల్పితః ఇత్యతః॥ కన్యాం దాతుం జనక మహారాజః ప్రతిగ్రహీతుం దశరథ చక్రవర్త్యప్యుభయో రంగ్యకార్ష్టాం॥ ఇత్యేత త్సర్వ వాగ్వైఖరీ మర్యాదాపి శ్రీ సీతారామ సేవా రూపాత్మక పరబ్రహ్మ విచార విషయత్వాత్కృతార్థా యూయం వయంచ। తథావయో స్సుకృత పరిపాకవశా త్సీతారామ సేవా కైంకర్య రూప సంభాషణం ప్రాప్తం। యథా దేవాలయే వ్వర్చా విగ్రహాణాం సీతారామ కల్యాణోత్సవే సంభాష్యంతే స్వకృతార్థతాయై తద్వైవావయోః పరిచలితం వాగ్వైభవ యజ్ఞమిదం॥

శ్లో॥ రామసాక్షాత్పరంబ్రహ్మ। సీతాతత్తేజ ఏవహి
తయోరుద్వాహ కృత్యేస్మిన్ వాగ్యజ్ఞం కృత మావయోః।

(తద్వైవాస్తు శ్రీరామాయ వరాయ సీతానామ్నీం కన్యాం వయం దశరథ సహితాః త్రివారం వృణీమహే॥) ఇత్యుక్తే సర్వేపి తథాస్త్విత్యుక్త సమయే పుష్పవృష్ట్యాదికమభూత్॥

అథోర్మిళాదికస్యావరణం

గౌతమాదయః — భద్రంవోస్తు వశిష్ఠాది మహర్షిభ్యః - అయిభోః నమస్కార పూర్వకం కించి త్సంభాష్య తేహిపునః తద్వైవోర్మిళాం కన్యామపి లక్ష్మణాయ వరాయ భార్యార్థం స్వీకర్తు మిష్టమేవఖలు భవతాం ?

వశిష్ఠః — న - ఊర్మిళా విషయేతు కించిద్వక్తవ్యమస్తి॥ సా కతి వర్షాత్మికా భవితు మర్హతీత్యేవ వేదితవ్యాంశః, కుత ఇతిచేత్ - ఇతః షడ్వర్షాత్పూర్వం - షడ్వార్షికీ జానకీలబ్ధా - ఇతి వ్యవహారవశాత్సా షడ్వార్షికీ ఏవేతిచ జానకీలాభా త్పరమేక వర్షానంతర మూర్మిళాదయో జాతా ఇత్యుక్తం భవతా. తదాచేదిదానీం సా పంచవార్షికీ కన్యేతి విజ్ఞాయతే॥ మనుస్మృతౌతు॥ శ్లో॥ షడ్వర్ష మధ్యే నోద్వాహ్యా కన్యావర్ష ద్వయంయతః। సోమోభుంక్తే తత స్తద్వద్గంధర్వస్తు తథానలః ॥ ఇత్యుక్తత్వాత్ - జనక సోదరస్య కుశధ్వజ మహారాజ కన్యకే యమళేపి తథావిధావేవ కిల - తస్మాత్ పృచ్ఛామః ॥

కథం సాచోర్మిళా శ్రీరామసమానలక్షణార్హా భవిష్యతీతి ప్రథమసందేహః। అన్యచ్చ॥ శ్లో॥ లక్ష్మణాద్భరతో జ్యేష్ఠః ఇత్యుక్త్వా జ్యేష్ఠస్య వివాహాత్పూర్వం అగ్నిణదిషేషు సేవ కథం

లక్ష్మణోఽపి కన్యాం వృణీతేవేతి - ద్వితీయ సందేహశ్చ ॥
తస్య సమాధానం వక్తవ్యం ॥

గౌతమః - యథాభవదీయోక్తిస్తథైవ వ్యవహార
విషయే. సీతా షడ్వార్షికీ - సీతాస్వసా ఊర్మిళా మాం
డవీ, శ్రుతకీర్తిశ్చాపి పంచవర్షీయ కన్యకాత్వమితి దృశ్య
తేఽనేన । పరమార్థతః ప్రత్యుత తస్యాః సీతాయాః ద్వాదశ
వార్షికత్వం తథాపి కించిన్న్యూన ద్వాదశ వార్షికత్వమేవ
ఖలు - సాక్షాత్ దైవకటాక్షాత్ తత్పురుషమితిచేత్ -
ఉచ్యతే। దృష్టమేవఖలు భారద్వాజ రామాయణే॥ శ్లో॥
ఏకదా జానకీ స్వసూత్రిష్టాప్య ఖేలన తత్పరా। ఆలింగ
తదాసర్వా జానకీ సమతాంగతాః ॥ ఇత్యేతత్సర్వం, సీతా
మాహాత్మ్యరూప విశేషణమేవేతి భావ మేవ సత్యం -
ఊర్మిళాదయశ్చాపి అయోని - సంభవా ఏవేతి పూర్వమేవో
క్తం - తాసా మావిర్భావకాలే వ్యాకాశవాణీ॥ శ్లో॥
ఊర్మిళా శేషశక్తిర్హి జనకస్యౌరసీభవేత్ । శక్తిస్తు పాంచ
జన్యస్య మాండవీతి ప్రకీర్తితా శ్రుతకీర్తిస్తు చక్రస్య శక్తి
రేవ న సంశయః ॥ ఇత్యుద్ఘోషితవతీ - పుష్పవర్షాదికమప్య
భూదితి సువిదితమేవాఽతస్త్యాం॥ అస్మాకమపి చ-సంశయా
నాః ప్రత్యక్షీక్రియతాం - ఇదమేవ ప్రథమసందేహ సమా
ధానం । అతస్సర్వే జానకీ సమానా ఏవ ॥

వసిష్ఠః – అహో మాహాత్మ్యం మహాభాగ్యం

తచ్ఛ్రుత్వా గౌతమః ఉవాచ – తత. కిం ? శ్రీ జనకరాజస్య సోదరస్య కుశధ్వజ మహారాజస్య తు యమళే పుత్రికే శ్రీ భరత శత్రుఘ్నార్థం స్వీకురు స్వామితి ప్రార్థయామి.

వశిష్ఠః – తథా చేత్ – వయం శ్రీమద్దశరథరాజానుమతేన – లక్ష్మణాయ చోర్మిళాం। భరతశత్రుఘ్నాభ్యాం మాండవీ శ్రుతకీర్త్యాఖ్యే కన్యకేపి – భార్యార్థం వృణీమహే తదస్మాకం బహుహితం కుత ఇతి చేత్ –దృష్టమేవ సర్వైషామూ సంహితాయాం ॥ శ్లో ॥ చక్రపాణి రభూద్రామశ్చేందిరా ధరణీసుతా। అనంతో లక్ష్మణస్సాక్షాద్భరతశ్శంఖ ఏవ హి। శత్రుఘ్న శ్చక్రరాట్సోఽసి సర్వం విష్ణుమయం హి తత్ ॥ ఇత్యుక్తత్వాత్ ॥ సర్వేతుల్యశీలవయో వృత్తత్వాది లక్షణ లక్షితత్వాచ్చ ॥

గౌతమః – అహో విచిత్రం ఇత్యేతథా సర్వానుకూల దైవసంయోగేన తు సర్వబ్రహ్మాండ క్షేమకరం. తథాఽపి – కేవలప్రాపంచిక రాజగౌరవమనుసృత్యాహ్వానసంఘురూపమం త్రివర్యాద్యై రాహూతాశ్చ – శ్రీమద్దశరథ మహారాజపురస్సరం మహర్షయః శ్రీ జనకరాజ మహాసౌధమాగత్య శ్రీరామ లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నార్థం జనకస్య చ తత్సోదర కుశధ్వజ మహారాజ పుత్రికే చ సీతోర్మిళా మాండవీ శ్రుతకీర్తికన్యకానాం వృణీధ్వం ॥

వసిష్ఠాదయః;- తథాస్తు ఇత్యుక్త్వా ॥ తదనంతరం దశరథేనచ సోదర జనకరాజ సమహర్షిసపురోహితైః చ పుష్ప తాంబూల పుష్పమాల్యాద్యర్పణేనసంపూజయామాస తేచ గతే - అహ్వానసంఘా ఆగతాః ఆర్ఘ్యేణ సహిత పూజాం కుర్వన్ ప్రార్థితాశ్చ తైస్సహాసర్షిగణసమేత స్సపుత్రకో దశరథః - శ్రీమజ్జనకరాజావసథం మంగళవాద్య పురస్సరం కన్యావరణకృత ధీ రగాత్ ॥ జనకేన పూజితాస్సంతః జనకం ప్రతి ॥

విశ్వామిత్రః :- అచింత్యాన్యప్రమేయాని కులాని నరపుంగవ - ఇక్ష్వాకూణాం విదేహానాం నైషాం తుల్యోస్తి కశ్చన ॥ శ్లో॥ భ్రాతా యవీయాన్ ధర్మజ్ఞ ఏష రాజా కుశధ్వజః । అస్య ధర్మాత్మనోరాజన్ రూపేణా ప్రతిమం భువి ॥ సుతాద్వయం నర శ్రేష్ఠ పత్న్యర్థం వరయామహే । భరతస్య కుమారస్య శతృఘ్నస్య చ ధీమతః ॥

ఇత్యుక్తే జనకః :— శ్లో ॥ ఏవం భవతు భద్రం తే కుశధ్వజ సుతే ఇమే । పత్న్యౌ భజేతాం నహింతే శత్రుఘ్న భరతా వుభౌ ।

ఏకాహ్న రాజ పుత్రీణాం చతసూణాం మహామునే।
పాణిన్ గృహ్ణంతు చత్వారో రాజపుత్రా మహాబలాః॥
మఘాహ్యా వ్య మహాబాహో తృతీయే దినసేతథా।
ఫల్గున్యా ముత్తరే బ్రహ్మన్ తస్మిన్వైవాహికం కురు॥
ఇత్యుక్తవాన్ –
తేఽపి తథా స్త్వి త్యుక్తాః॥

(తత స్తే పూజితాః)

త మాపృష్ట్వా నరపతిం రాజా దశరథ స్తదా।
మునీంద్రాంశ్చ పురస్కృత్య . ॥
ప్రభాతే కాల్య ముత్థాయ చక్రే గోదాన ముత్తమం।
దత్వా గోదాన ముద్దిశ్య పుత్రాణాం పుత్రవత్సలః॥
ఇతి॥ (తతః ప్రచలతి కల్యాణం॥)
శ్లో॥ కృష్ణా[illegible]రతటే దుర్గాఘ్నే త్రి[illegible]త్తనే।
కృష్ణలంకే చిత్రకూటే సాకో చ్ఛ్రీరామసన్నిధౌ॥
ములుకుట్లోపనామేన నారసింహావధానినా,
ఉత్తరేకాండ పూర్వార్థం బ్రహ్మండోక్త విధానతః॥
[illegible]తా[illegible]నాంచ రామాది శుభకల్యాణ నిశ్చయం।
ఖండకావ్యం విరచితం ముక్తయే నతు భుక్తయే॥

నమో వాఙ్మనసాతీత మహిమ్నే బ్రహ్మరూపిణే ।
త్రిగుణాష్టగుణానంత గుణనిర్గుణ మూర్తయే ॥

హరిః ఓం తత్సత్

సర్వం సాంగ సపరివార చిన్మయ శ్రీరామచంద్రార్పణమస్తు.

ఇతి శం ॥ ఇతి ॥

శ్రీ సీతారామ జననాది కల్యాణాంత కథాసంగ్రహే ఇత్థం
మహర్షి సందేశాఖ్య ఖండకావ్యే ద్వితీయ స్సర్గ
స్సమాప్తః ॥

మంగళం మహత్

శ్రీరామ శ్శరణం మమ

శ్రీ సీతారామ జననాది కల్యాణాంత కథా సంగ్రహే

అథ శ్రీ సీతారామ కల్యాణవైభవాఖ్య

తృతీయ స్సర్గః

కల్యాణరూపిణౌ సాక్షాత్ కైవల్య ఫలదాయినౌ,
సద్యః ప్రసన్న సులభౌ నమస్సీతా రఘూద్వహౌ ॥ 1
ఉద్భవస్థితిసంహార కారిణీం క్లేశహారిణీం,
సర్వశ్రేయస్కరీం సీతాం నతోఽహం రామవల్లభాం ॥ 2

కల్యాణదివసే కాలే జనకో౽తిముదాన్వితం,
మహర్షి పరివారైశ్చ గత్వా కల్యాణమాదిరం ॥ 3

సభార్యకస్తు జనక స్సపత్నీక స్సబాంధవః.
పితాది వరకన్యానాం గౌరీపూజా ద్యకారయత్ ॥ 4

స్వయమాహూత్య్సమం పరికటితుం జానకీ త్వాస్సపిద్ధికాః,
శ్వశురా) న్వేను సేవార్థై న్యయోజయి దమానుపాః ॥ 5

సేవానాం స్సముయోమ చేతి మానా నిశ్చిత్య దేవాధిప,
స్వస్వై్యరావణ ము [illegible] రిమమామాసనః,
గంధర్వాప్సరసో మృదంగి సహితాః దివ్యా స్తథా దుందుభీన్
కల్పదుమా)నధ కామధేనుసహితం చింతా మణి సత్వరః ॥ 6

ముహూర్తదివసే రాజా సపుత్రో రఘునందనః,
కల్యాణమండపం ప్రాతః ప్రాగాద్గాన్) మోత్సవేన సః ॥ 7

రామం రాజపథే విచిత్రవిభవై రైరావణేభ్యాగతే,
తం లాజై స్సమవాకిరన్ పథి వయో వృద్ధాశ్చ పౌరాంగనాః

అన్యాః కాంచన పుష్పవృష్టిభి రథో ముక్తాఫలై రుత్తమైః
కర్పూరై రథ కాంచనాంజలిగతైః ర్ఘూర్ణైశ్చ కస్తూరికైః 8

ఇక్ష్వాకు ప్రభృతి ప్రసిద్ధ నృప సత్కీర్తి ప్రతాపావళీ
చోత్కృష్టా బిరుదావళీ శ్శ్రుతిసుఖం శృణ్వన్ రఘూణాం
పతిః, కల్యాణోత్క – – చింతామణించాగ్రతః,
కృత్వా తద్భవనం వివేశ మిథిలాధీశస్య తన్మంగళం ॥ 9

శతానంద స్తదాగత్య ప్రత్యుద్గమ్య నృపైస్సహ,
ఆనయామాస ధర్మజ్ఞో రామం సభ్రాతృకం తదా ॥ 10

రత్నస్తంభ సువిస్తారే సువితానే సుతోరణే,
వేదవిద్భి స్సుసంబాధే శాస్త్రజ్ఞై స్స్వర్ణభూషితైః ॥ 11

సువాసినీభిః పరితో నిష్క[illegible] రాన్వితే,
[illegible]ందుభినిర్ఘోషైర్గీతనృత్తసమాన్వితే ॥ 12

స్వర్ణరత్నాంచితే పీఠే రామాదీన్వినివేశితాః,
త్రిమూర్తయో దేవతాశ్చ ద్విజవేషధరా స్తదా ॥ 13

సుమంగల్యో దేవనార్యః స్థితాః కల్యాణమంటపే,
తతో వివాహకృత్యంతు వసిష్ఠాద్యా నివర్తితాః ॥ 14

సభార్యో జనక ప్రాయా ద్రామం రా [illegible]చనం,
పాదౌ ప్రక్షాళ్య విధివ త్తదపో మూర్ధ్న్య ధారయత్ ॥ 15

మధుపర్కాదికం దత్వా తిరస్కరణి మంతరా,
తద్దైవ లక్ష్మణాదీంశ్చ పూజితశ్చ ససోదరః ॥ 16

సీతా మానీయ శోభాఢ్యాం సోదరీగణసంయుతాం,
సధాన్యా వేణుపాత్రేభ్యః పరాభిముఖ మాశ్రితాః 17

వశిష్ఠస్తు సభామధ్యే వరప్రవర ఆహ్వనై.
కల్యాణం సర్వలోకానామభూద్గోద్వి [illegible]నాం ॥ 18

వాశిష్ఠ మైత్రావరుణ కౌండిన్యేతి త్రయార్ష కే,
వివస్వాన్మనురిక్ష్వాకు కకుత్స్థో రఘురిత్యమీ ॥ 19

పంచవంశ విశేషైశ్చ యుక్తే వంశే వివస్వతః,
చతుర్వేదాధ్యాయినశ్చ శుక్లే మాధ్యందినే స్వకే ॥ 20

నాభాగనృపతే ర్న ప్త్రే చాజపాత్రాయ విష్ణవే ।
శ్రీమద్దాశరథే స్నాతా చ్ఛ్రీరామాయ వరాయవై ॥ 21

ఇత్యుక్తేతు శతానంద ఆహ మైథిలపక్షతః
శుభం భవతు సర్వేషాం గోబ్రాహ్మణ దివౌకసాం ॥ 22

ఆంగీరసశ్చ చాయాస్య గౌతమేతి త్రయార్ష కే,
హిమాంశుశ్చ విదేహశ్చ దేవరాతో మరుస్మిధిః ॥ 23

పంచవంశవిశేషైశ్చ యుక్తైవై చంద్రవంశగే,
యజుర్వేదాధ్యాయినశ్చ శుక్లె మాధ్యందినే స్వకే ॥ 24

స్వర్ణరోమస్య నప్త్రీం హి హ్రస్వరోమస్య పౌత్రికాం,
లక్ష్మీరూపిణీం ॥ 25

సీతానామ్నీం ప్రదాస్యంతి లోకకల్యాణహేతవే,
ఇత్యుక్త్వా చేతరవర్ధ కన్యాప్రవరపూర్వకం ॥ 26

తథా త్రివారం కంఠోక్త్యా పునఃపున రథాబ్రువన్,
ఇత్యుక్తే సర్వలోకేశా స్తథాస్త్వితి ప్రవోచిరే ॥ 27

తతస్సీతాం కరే కృత్వా సాక్షతోదకపూర్వకం,
రామాయ ప్రదదౌ రాజా కన్యాదాన విధానతః ॥ 28

ముమోద జనకో లక్ష్మీం క్షీరాబ్ధిరివ విష్ణవే,
తద్వైవ లక్ష్మణాస్యాఽపి హ్యూర్మిళాం ప్రదదౌ నృపః ॥ 29

* తథోర్మిళాంచ మాండవ్యాం శ్రుతకీర్తించ దాపయన్,
పాణిం గృహీత్వా మద్యేతి వరానుద్దిశ్య ప్రోక్తవాన్॥ 41

* 41 శ్లోక వ్యాఖ్యా - తథాత్రోక్త శ్రీరామాదీనాం నామార్థ భావనిరూపణం క్రియతే॥ తథాహి॥ తత్ర 1 రామోనామ - "శ్రు॥ రమంతే యోగినోనంతే" ఇత్యాది శ్రుత్యా సాక్షాత్పరమాత్మేతి 2 తస్యభార్యాపి సీతానామ "శ్రు॥ స-ఇ-తా-సీతా" ఇత్యాది శ్రుత్యా పరమాత్మన స్స్వ జ్ఞానక్రియాత్మక గుణత్రయ మూలశక్తి రూపా దేవీత్యర్థః తథాపి॥ సాచ ఇచ్ఛాజ్ఞాన క్రియా శక్తి రూపాత్రిగుణాత్మికైవ - అత స్తస్యాః సోదరీత్రయ రూప 1 ఊర్మిళా 2 మాండవి 3 శ్రుతకీర్తి నామికాఅపి తత్స్వ రూపానురూపిణ్యేవ - కింతు - నిరూప నిర్గుణోఽపి శ్రీరామః సీతాసాన్నిధ్యవశా న్మాయయా సగుణసరూప ఇవ భాతీత్యర్థః॥

3 అథ లక్ష్మణోనామ మాయామయ పరమాత్మన శ్రీరామస్య సగుణ సరూప భక్తిరూప సర్వలక్షణ లక్షిత శేషిత్వ శే[illegible]రూప పరమాత్మైవేత్యర్థః 4, తస్య భార్యా ఊర్మిళానామ - ఊర్మయ స్తరంగాః - తథాచ - భక్తిసాగర తరంగరూప సాగరమేళన శక్తి రూపాత్మికా సగుణ సరూప విద్యాభక్తిరేవ ఇచ్ఛాశక్తిరూపా ఇత్యర్థః ॥

5 భరతో నామ సాక్షా న్నిర్గుణ స్వరూప పరమాత్మన శ్రీరామం స్వాత్మరూప విజ్ఞానభరణా ద్భరత - ఇత్యేవాత్మజ్ఞానీత్యర్థః॥ 6 తస్య భార్యా మాండవీ నామ మండం (మంగం) సూక్ష్మం వహతీతి వ్యుత్పత్తేత్వాత్ ॥ సగుణ సరూప ఇవ భాంతమపి శ్రీరామస్య సూక్ష్మత్వాన స్సచ్చిదానందరూప విద్యాభానం వహతీతి ॥ కేవల జ్ఞాన శక్తిరిత్యర్థః ॥

7 శత్రుఘ్నో నామ-ప్రథమతః దేహసంబంధత్వేన లక్ష్మణ సరూప సగుణాత్మక భక్తియోగీ - తతః భరత సాంగత్యేన నిర్గుణ పరమాత్మ స్వరూపవేత్తా జ్ఞానయోగీ ఇతి తేన కామాది శత్రూన్ ఘ్నంతీతి శత్రుఘ్న ఇత్యర్థః ॥

8, తస్యభార్యా శ్రుతకీర్త్యాఖ్యవేదాంతేషు విశ్రుత మార్గానుసార ప్రవర్తనానుభవరూప కీర్తిరూపా శత్రుఘ్న విజ్ఞానక్రియాశక్తిరూపిణ్యేవేత్యర్థః ॥ ఇత్యనేక పుంరూపాత్మక సర్వస్వమపి శ్రీరామ ఏవేతి॥ స్త్రీరూపాత్మక సర్వస్వమపి సీతాదేవ్యేవేత్యర్థః ॥

9 - [illegible] క్రమశః శ్రీరామ భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నా ఇతి వక్తవ్యేపి - సర్వేపి శ్రీరామ లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నా ఇత్యేవ ప్రథాప్తి తత్కారణం - [illegible],

10. పరమాత్మనః మాయామయ సగుణ సరూప వైభవలీలా భక్తిమార్గ మనుసృత్యైవ రూప నిర్గుణ సచ్చిదానంద పరమాత్మాత్మీయ భావానుభవం భవతీతి తత్రైవ కర్తవ్య మితిచ - శ్రీ లక్ష్మీవిశిష్టాద్వైత మతానుసార మిత్యేన వేదితవ్యం ॥ ఏతేన 1) శ్రీరామ 2 భరత 3 లక్ష్మణ 4 శత్రుఘ్న నామక ఓంకార 2 తస్యావయవభూత 3 అకార ఉకార మకార ఇతి తత్పత్న్యః 1 సీతా 2 మాండవీ 3 ఊర్మిళ శ్రుతకీర్త్యాదయశ్చాపి - 1 జ్ఞాన 2 యోగ 3 చర్యా యాపాదరూపా ఏవేతి విజ్ఞాయతేతి ద్యోత్యతే ॥

జనకస్య వచశ్శ్రుత్వా పాణీన్పాణిభి రస్పృశన్,
చత్వారస్తే చతసౄణాం వశిష్ఠస్య మతేస్థితాః ॥ 42

నిస్సాణ మర్దల రసాల గభేరభేరీ,
శంఖారి తాళ రవ కాహాహా నాదజాలైః।
పూర్ణం బభూవ ధరణీగగనాంత రాళం,
పాణిగ్రహే రఘుపతేర్జనకాత్మజాయాః ॥ 43

తత్సప్తాన్ పదమావరాత్ప్రచలితాః ప్రామాణ్యమగ్నేః పురః
కృత్వాఽశ్మానమరోప్య స్వస్వ బధ సర్జితాః
చత్వారశ్చ వధూవరౌ మునివరస్యాజ్ఞావశా దగ్నిషు
లాజైర్హోమ మథాచరన్ శ్రుతిహితం భస్మం ధృతా
మస్తకే ॥ 44

ముద్రానామసమేత రమ్యవిలస ద్రత్నాంగులీయాన్
తయో, ర్దంపత్యో స్సుమగంధమాల్య మఖిలా నన్యోన్య
కంఠేర్పయన్, సానందం మిథిలేశ్వరో దశరథశ్శోభా సగం

ఏతేన శ్రీరామదయః। 1 శుద్ధమాత్మా 2 తన్మాత్ర
యామయ కూటస్థపరబ్రహ్మ 3 ఈశ్వర 4 హిరణ్యగర్భా
త్మకా ఇతి – తత్తచ్ఛక్తియుతా ఇతి చ – సమ్యగుక్తం
భవతీతి శం॥

అతశ్చ శ్రీ రామాయణం నామ వేదవేదాంత
బోధక మిత్యంగీక్రియతే ॥

ధాతుతౌ, సర్వేభ్యో దదతు స్సశుద్ధధవళా కర్పూరయుక్తా
నృపా॥ 45

సభామధ్యే ప్రతిష్ఠాప్య కామధేన్వాది రాఘవః,
తత్రస్థానాం కామ్యరూప మర్పితః పారితోషికం॥ 46
జనకో ప్యష్టసిద్ధీనాం యోగశక్త్యా ప్రకల్పితః,
ద్విసప్తలోకవాసీనా న్పూజార్హాన్ సమపూజయన్ ॥ 47
దేవదుందుభయో నేదుః పుష్పవర్షో మహా నభూత్,
అథో౽పకార్యాన్ జగ్ముస్తే సభార్యా రఘునందనాః॥ 48

సమాసీన్ రాఘవాన్రాజా సంపూజ్య జనక స్తదా,
రథాధికంచ దాసీంశ్చ దదౌ కన్యాధనం బహు ॥ 49

రాజా సర్వం ప్రగృహ్యాథ స్వీయావాస ముపాయయౌ,
తాం రాత్రి ముషితా స్సర్వే బ్రహ్మానంద ముపాగతాః॥ 50

* సుమేధాయై దదౌ రామో ఫలమేకం సమాగతే,
తద్భుక్త్వాతు సుమేధాపి ప్రసూతా వత్సరే సుతం ॥ 51
లక్ష్మీనిధీతి తన్నామ జనకః కృతవాన్ స్వయం,
తత్ఫలస్యచ నామాథ రామాభిధ మభూత్తతః ॥ 52

* వ్యాఖ్యా - తత్పూర్వం సుమేధాసునయనార్థం

ఇక్ష్వాకు ప్రభృతి ప్రసిద్ధ నృప సత్కీర్తి ప్రతాపావలీ
చోత్కృష్టా బిరుదావళీ శ్రుతిసుఖం శృణ్వన్ రఘూణాం

పతిః, కల్పానోకహ కామధేనుసహితం చింతామణించాగ్రతః
కృత్వా తద్భవనం వివేశ మిథిలాధీశస్య తన్మంగళం ॥ 9

శతానంద స్తదాగత్య ప్రత్యుద్గమ్య నృపైస్సహ,
ఆనయామాస ధర్మజ్ఞో రామం సభ్రాతృకం తదా ॥ 10

రత్న స్తంబ సువిస్తారే సువితానే సుతోరణే,
వేదవిద్భి స్సుసంబాధే బ్రాహ్మణై స్స్వర్ణభూషితైః ॥ 11

సువాసినీభిః పరితో నిష్కకంఠీభి రావృతే,
భేరీదుందుభినిర్ఘోషై ర్గీతనృత్తసమావృతే ॥ 12

స్వర్ణరత్నాంచితే పీఠే రామాదీ న్వినివేశితాః,
త్రిమూర్తయో దేవతాశ్చ ద్విజవేషధరా స్తదా ॥ 13

సుమంగల్యో దేవనార్య స్థితాః కల్యాణమంటపే,
తతో వివాహకృత్యంతు వసిష్ఠాద్యా నివర్తితాః ॥ 14

కృష్ణాత్తగతశ్చ రమ్యే చిత్రకూటాశ్రమే సదా,
స్థితాయ భక్తరక్షార్థం సీతారామాయ మంగళం ॥ 61

ఇతి శ్రీ మద్రామాయణ సారోద్ధారోత్తరకాండాంతర్గత
శ్రీ సీతారామ జన్మాది కల్యాణాంత కథాసంగ్రహాఖ్య
ఖండకావ్యే శ్రీ సీతారామ కల్యాణవైభవం నామ
తృతీయస్సర్గః సమాప్తః ॥

హరిః ఓం తత్సత్ సాంగసపరివార చిన్మయ శ్రీరామ
చంద్రార్పణమస్తు మంగళం మహాత్

శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీరస్తు

సప్త విభక్తి యుత శ్రీరామ స్తుతిః

శ్లో॥ శ్రీరామశ్శరణం సమస్తజగతాం రామం వినాకాగతిః
రామేణ ప్రతిహన్యతే కలిమలం
రామాత్త్రస్యపి కాలభీమభుజగో రామస్య సర్వం వశే।
రామేభక్తిరఖండితా భవతుమే రామ । త్వమేవా
స్మ్యహం॥

హరిః ఓం తత్సత్

ఉపనయతు మంగళం న్స్సకలజగన్మంగళాలయ శ్శ్రీమాన్
దినకరకులాంభోధిత నవనళినదళనిభేక్షణో రామః ।
ఆయుష్యమారోగ్యకరం యశస్యం సౌభ్రాత్రికం బుద్ధికరం
సుఖంచ, శ్రోతవ్య మేతన్నియమేన సద్భి వ్యాఖ్యాన
మోజస్కర మృద్ధికామైః ॥